

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

international scientific-practical journal

ALMATY, KAZAKHSTAN

ISSN: 3007-8946

15 MAY 2025

els.education23@mail.ru

irc-els.com

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

15 мая 2025 г.
Almaty, Kazakhstan

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-3-4

УДК 541-67;863

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ

ГАСАНОВ ОКТАЙ МАИЛОВИЧ

доцент, доктор философии по физике, АГПУ, Баку, Азербайджан

Аннотация: Эффективность применения компьютеров в учебном процессе зависит от многих факторов, это и от модели компьютера, и от качества используемых обучающих программ, и от методики обучения, применяемой учителем. Таким образом, перед образованием стоит задача воспитания специалиста, обладающего интеллектуальными, творческими и коммуникативными умениями, реализовать которую можно, используя новые формы и методы обучения, среди которых все чаще используется новая технология.

Ключевые слова: компьютерная техника, дистанционное обучение, интернет, ИКТ, междисциплинарные связи.

Современное производство с его высоким уровнем механизации, широкой автоматизацией контроля и управления технологическими процессами, применением информационных технологий все более и более требует от рабочих инженерно-технических знаний, понимания научных принципов производства, высокого уровня развития мышления, творческих способностей. Начинать развивать эти качества у будущих специалистов нужно в период обучения, когда формируется личность с ее взглядами, убеждениями, знаниями, умениями и способностями.

Все изложенные выше факторы выдвинули перед педагогической наукой проблему междисциплинарных связей как одну из актуальных проблем. Крупнейшие научные открытия и решения сложных технических проблем в современных условиях чаще всего осуществляются в результате комплексных исследований, опирающихся на взаимодействие многих наук.

Междисциплинарные связи (МПС) – это дидактическое условие повышения научного уровня знаний студентов, условие совершенствования всего учебного процесса. Многие технологические процессы в современном производстве могут быть поняты только на основе применения знаний из области нескольких наук.

Одним из способов повышения эффективности учебного процесса при реализации МПС является применение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Творчески работающему учителю ИКТ предоставляют массу возможностей для развития и самосовершенствования.

Применение ИКТ при осуществлении МПС позволяет:

- Создать положительную мотивацию и повысить интерес к изучению учебного материала;
- Визуализировать учебный материал (электронные учебники и пособия, видеофрагменты, анимации);
- Проводить моделирование сложных физических процессов и объектов (лабораторные работы, практикум по решению задач, творческие задания);
- Осуществлять автоматизированный контроль качества полученных знаний (тесты, контрольные работы, тематические кроссворды).

Основные направления в работе по реализации МПС с учетом возможностей ИКТ:

- Уяснение цели творческой задачи;
- Осуществление преемственности в формировании терминов, составляющих задачу;
- Поиск аналогов в смежных дисциплинах.

С развитием системы дистанционного обучения применение Интернет становится все более актуальным. В центре дистанционного образования «Эндос» можно купить (через

Интернет-магазин) методические разработки уроков с использованием Интернет (<http://www.eidos.ru/>).

Реализация МПС с использованием ИКТ обеспечит качественно новую содержательную основу обучения, преемственность между различными дисциплинами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. //Разнообразие компьютерных технологий по физике в средней школе// Международный научно-практический журнал ENDLESS LIGHT in SCIENCE, 17 Декабря 2022 Алматы, Казахстан, ст. 3-5.
2. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д.И. //Исследование проблем и перспектив внедрения компьютерных технологий по физике в средней школе// Международный научно-практический журнал «ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2022: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ» № 4(18). ДЕКАБРЬ 2022, Алматы, Казахстан, ст. 9-11.
3. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д.И. //Исследование проблем и перспектив использования компьютерных технологий в средней школе по физике// ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ, №87, Июль 2022 Самара, ст. 46-49.
4. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. //Особенности виртуального эксперимента в преподавании физики// Журнал «Инновационные научные исследования», выпуск №4-1(18) Апрель 2022, Уфа.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-5-12

УДК 541-67;863

РОЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГР И ПРОЕКТОВ В ЭФФЕКТИВНОМ ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ

Г.Э.АКБЕРОВА, Г.А.АСЛАНОВ, О.М.ГАСАНОВ, Х.А.АДГЁЗЛОВА,
ДЖ.И.ГУСЕЙНОВ

Азербайджанский государственный педагогический университет

Аннотация: В статье рассматривается значение использования игровых и проектных методов в преподавании физики в общеобразовательных школах. Авторы подчеркивают, что традиционные формы обучения часто не обеспечивают должного уровня вовлеченности учащихся и затрудняют усвоение абстрактных физических понятий. Для повышения мотивации, развития критического и творческого мышления, а также для формирования практических навыков предлагается применять интерактивные подходы, включая игры, проекты и исследовательскую деятельность. Особое внимание уделяется интеграции теоретических знаний с практикой, а также созданию мотивирующей образовательной среды. Приведены конкретные примеры уроков, сочетающих игровые и проектные элементы, что способствует более глубокому и осмысленному изучению физики. Такой подход соответствует современным требованиям образования и способствует формированию навыков XXI века.

Ключевые слова: физика, игровое обучение, проектное обучение, мотивация, практическое обучение, школьное образование, интерактивные методы, образовательные технологии, навыки XXI века, STEAM.

1. ВВЕДЕНИЕ

Физика играет важную роль в формировании технологического, инженерного и в целом научного мировоззрения. На фоне научно-технического прогресса современного общества эффективное преподавание этого предмета в общеобразовательных школах приобретает особое значение. Однако реальность показывает, что в преподавании физики существуют серьезные проблемы. Физические кабинеты в школах не соответствуют современным требованиям, оборудование устарело и пришло в негодность, что мешает проведению практических занятий и приводит к обучению физике лишь в теоретической форме. Это затрудняет усвоение предмета с прикладной точки зрения и снижает интерес учащихся к физике [1-3].

Угасание интереса к физике обусловлено множеством факторов и связано не только с самими учащимися, но и с подходом со стороны учителей, школ, системы образования и общества в целом. Чтобы повысить интерес к предмету, необходимо внедрять инновации в формы преподавания, эффективно использовать технологии и связывать физику с повседневной жизнью.

Преподавание физики в общеобразовательных школах не должно ограничиваться лишь передачей теоретических знаний. Оно должно также развивать у учеников логическое мышление, умение решать проблемы, наблюдать и исследовать. С этой точки зрения, эффективное обучение предмету требует использования современных педагогических методов, технологических средств и создания мотивирующей образовательной среды.

Повышение интереса к физике требует применения как методологических инноваций, так и психологических и педагогических подходов. Одной из основных целей современного образования является формирование у учащихся творческого мышления, пробуждение научного интереса и развитие способности применять полученные знания на практике. Особенно при преподавании такого прикладного предмета, как физика, следует отойти от традиционных методов и отдавать предпочтение ориентированным на учащихся, активным и

увлекательным подходам [4, 5]. В этом контексте важное место занимает использование игровых и проектно-ориентированных методов обучения. Для достижения эффективных результатов в этом направлении большое значение имеют следующие подходы:

1) **Связь обучения с жизнью** — Интерес к предмету возрастает, когда законы и явления, изучаемые на уроках физики, применяются в повседневной жизни. Примеры и наблюдения из реальной жизни усиливают эмоциональную связь учащихся с уроками.

2) **Увеличение числа практических и экспериментальных занятий** — Лабораторные опыты позволяют учащимся самим наблюдать физические законы. Учитывая нехватку ресурсов, можно проводить опыты с простыми и доступными материалами. Также эффективно использование виртуальных лабораторий (например, PhET, Physlets).

3) **Использование ИКТ и цифровых ресурсов** — С помощью современных технологий уроки становятся более интерактивными и наглядными: 3D-анимации физических процессов, симуляции физических законов через мобильные приложения, визуальные видеоопыты на платформах вроде YouTube.

4) **Проектное и проблемно-ориентированное обучение** — Учащимся следует предлагать реальные задачи и ситуации, побуждая их к исследовательской деятельности.

5) **Межпредметные связи** — Физика тесно связана с математикой, информатикой, биологией и географией. Интеграция между предметами расширяет кругозор учащихся и вызывает интерес.

6) **Демонстрация примеров успеха** — Рассказ на уроках о жизненном пути и достижениях известных физиков, особенно отечественных, повышает мотивацию учащихся.

7) **Современные методические материалы и игровые элементы** — На основе физических знаний можно организовать соревнования, викторины, интерактивные задания. Возможны карточки, ролевые игры и мобильные приложения для увлекательного изучения терминов.

8) **Внеклассные мероприятия по физике** — Олимпиады, научные конкурсы, экскурсии и выставки привлекают внимание учащихся. Экскурсии в университеты и научные центры позволяют увидеть реальные области применения физики.

Эффективное преподавание физики в общеобразовательных школах имеет особое значение с точки зрения повышения интереса учащихся к предмету и формирования практических навыков наряду с теоретическими знаниями. Для достижения этой цели важно объединить теорию с практикой, использовать интерактивные и ориентированные на учащихся методы [6-8]. Цель состоит не только в передаче знаний, но и в развитии у учеников навыков мышления и наблюдения.

Традиционная модель «учитель объясняет — ученик слушает» уже не считается эффективной. Применение интерактивных, ученико-ориентированных и творческих методов в преподавании физики в школах повышает качество обучения, усиливает интерес и активность учащихся. Ниже перечислены основные методы, признанные целесообразными:

-**Проблемно-ориентированное обучение** — Учащимся предлагаются реальные проблемы, связанные с физическими явлениями, что стимулирует их мыслительную деятельность.

-**Проектное обучение** — Учащиеся работают в группах, исследуя определённую тему и представляя результаты.

-**Исследовательское обучение** — Проведение экспериментов и получение новых знаний способствует интересу и вовлечённости учащихся.

Целенаправленная интеграция этих методов способствует тому, чтобы уроки становились более интересными и эффективными, а также формированию навыков XXI века.

2. КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ИНТЕРЕСА К ФИЗИКЕ

Использование игр и проектов в преподавании физики имеет большое значение как для повышения мотивации учащихся, так и для повышения интерактивности и усвоения

материала [9-11]. Такой подход является одним из ключевых элементов современных педагогических технологий и выполняет следующие основные функции:

1. Повышение мотивации и интереса- Игры и проекты увеличивают интерес учащихся к урокам, так как представляют модели физических явлений, используемых в реальной жизни. Когда учащиеся получают знания через эксперименты и исследования, у них формируется более позитивное отношение к обучению.

2. Навыки сотрудничества и командной работы- Во время проектного обучения учащиеся работают в командах, распределяют роли, совместно проводят исследования. Это укрепляет их социальные навыки и чувство ответственности.

3. Развитие критического и творческого мышления- Моделирование физических явлений в игровой форме или применение их в проекте усиливает аналитическое мышление учащихся. Поиск различных подходов к решению проблем развивает навыки творческого мышления.

4. Практическое применение полученных знаний- Так как проекты связаны с реальной жизнью, учащиеся лучше понимают, как физические законы действуют в повседневной жизни. Например, сборка электрических цепей, демонстрация законов движения с помощью игры и другие виды деятельности являются практическими проявлениями конкретных знаний.

5. Увлекательная учебная среда- Физика часто воспринимается как сложный и абстрактный предмет. Игры и проекты помогают преодолеть эту трудность, делая уроки более увлекательными и запоминающимися. Например, тесты Kahoot, симуляционные игры, викторины по физике или проекты STEAM могут изменить атмосферу на уроке.

6. Индивидуальный подход и выявление талантов- Проекты могут быть выбраны в соответствии с интересами учащихся, что способствует развитию их сильных сторон. А в играх развиваются индивидуальные навыки, такие как лидерство, решение проблем и творческий подход.

В современной образовательной системе широко применяются ориентированные на учащегося, активные методы обучения, направленные на повышение эффективности преподавания. Среди этих подходов особое место занимает обучение на основе игр (game-based learning, GBL). В таких предметах, как физика, где изучаются абстрактные понятия и законы, обучение на основе игр имеет большое значение для повышения интереса учащихся к предмету, мотивации и закрепления практических знаний.

Обучение на основе игр — это интеграция игровых элементов и структуры в процесс преподавания с образовательной целью. В этом методе учащиеся выполняют учебные задания в игровой среде, решают проблемы, принимают решения и делают выводы. Игры делают обучение более интересным и запоминающимся благодаря таким компонентам, как соревнование, награды, прохождение уровней и развлечение [12, 13].

Обучение на основе игр может применяться на уроках физики в различных формах:

-Симуляции и цифровые игры: учащиеся могут наблюдать действие физических законов в виртуальной среде. Например, платформы вроде *PhET Interactive Simulations* предлагают интерактивные игры по темам электромагнетизма, механики, тепла и оптики.

-Настольные и развлекательные игры в классе: можно организовать викторины, карточные или ролевые игры по темам, таким как виды энергии, сила и движение.

-STEAM-проекты: создавая игровые проекты, связанные с физикой, учащиеся развивают навыки дизайна и конструирования, а также учатся применять физические законы на реальных объектах.

Так как физические законы и понятия часто бывают абстрактными, их усвоение может вызывать трудности у учащихся. Игры — это эффективный инструмент для конкретизации и лучшего запоминания этих понятий.

Вклад игр в учебный процесс:

-Повышают интерес учащихся к уроку;

- Создают атмосферу соперничества и сотрудничества;
- Развивают навыки командной работы и коммуникации;
- Обеспечивают долговременное запоминание информации.

Примеры:

- «Соревнование по физическим знаниям» (в форме викторины);
- Игры по моделированию — например, выражение строения атома с помощью языка тела;
- Экспериментальные соревнования типа «Кто быстрее».

3. АКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ ФИЗИКЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА

Метод проектного обучения является одной из современных педагогических стратегий и особенно полезен для активного вовлечения учащихся, развития аналитического мышления и навыков решения проблем. Применение этого метода в эффективном преподавании физики облегчает как усвоение теоретических знаний, так и их применение на практике.

Обучение на основе проектов (Project Based Learning – PBL) — это подход, при котором учащиеся активно участвуют в собственном учебном процессе и ищут решения реальных жизненных проблем. Использование этого метода на уроках физики способствует развитию у школьников не только теоретических знаний, но и исследовательских умений. Основные аспекты роли проектного метода в преподавании физики представлены ниже:

1) **Связь с реальной жизнью**-Физические законы используются для объяснения явлений окружающего мира. PBL позволяет учащимся исследовать эти законы в контексте реальных проблем. Пример: Проект на тему «Как сэкономить энергию в нашем доме?» знакомит учащихся с законом сохранения энергии и мотивирует их применять полученные знания.

2) **Укрепление межпредметных связей**-Проектное обучение позволяет учащимся устанавливать связи между физикой и другими предметами, такими как математика, информатика, технологии и даже география. Пример: При изучении принципа работы солнечных панелей используются знания как по физике (свет и энергия), так и по математике (расчёты).

3) **Развитие исследовательских навыков**- В рамках проектного обучения учащиеся выдвигают гипотезы, собирают информацию, проводят эксперименты и анализируют результаты. Это помогает им освоить научную методологию. Пример: В проекте «Теплопроводность различных материалов» учащиеся сравнивают разные вещества и делают выводы.

4) **Командная работа и коммуникативные навыки**- Проекты, как правило, выполняются в группах, что развивает сотрудничество, распределение ответственности и обмен мнениями среди учащихся. Это способствует формированию социальных и коммуникативных навыков.

5) **Самостоятельное обучение и инициативность**- В проектном обучении учитель играет направляющую роль, а основную работу выполняют учащиеся. Это усиливает у них чувство ответственности и мотивацию к обучению.

6) **Индивидуализация оценки**- При выполнении проектов знания и навыки учащихся оцениваются не только с помощью тестов, но и по процессу и результату работы. Это обеспечивает более объективную и всестороннюю оценку.

Преимущества проектов:

- Развивают критическое и творческое мышление;
- Формируют навыки исследования и анализа;
- Повышают умение использовать технологии;
- Обеспечивают возможности как для индивидуальной, так и для групповой работы.

Примеры проектов:

- Изучение принципа работы солнечных панелей и создание модели;
- Сборка прибора для измерения температуры и влажности с цифровыми датчиками;

– Создание простых электрических цепей и анализ их энергопотребления.

Интеграция игр и проектов

Интеграция игр и проектов в эффективное преподавание физики — одна из современных педагогических стратегий, цель которой — повысить интерес учащихся к предмету, обеспечить их активное участие в учебном процессе и способствовать долговременному усвоению знаний.

Наивысшая эффективность достигается в тех случаях, когда оба метода используются в сочетании. Например, определённые этапы проекта могут быть оформлены в игровой форме. Такой подход поддерживает интерес учащихся на высоком уровне и делает обучение увлекательным без нарушения естественного ритма урока [14-16].

Ниже представлены практические примеры уроков физики, основанных на интеграции игр и проектного обучения. Эти сценарии могут быть использованы учителями в учебном процессе.

Класс:

VII

Тема: Преломление света и линзы

Метод: Исследовательский проект + игровая форма эксперимента

Цель урока: Изучение преломления света при переходе между средами и принципа действия линз.

Применение:

Учащиеся наблюдают за движением световых лучей через прозрачные материалы (стекло, вода, пластик).

Каждая группа создаёт простую модель линзы и отслеживает направление светового луча.

Затем проводится игра под названием «Что было бы, если...?» (например: «Что произойдёт с фокусным расстоянием, если увеличить толщину линзы?»).

Класс: VII

Тема: Электрические цепи и проводники

Метод: Проектная работа + ролевая игра

Цель урока: Построение простейшей электрической цепи и определение проводимости различных материалов.

Применение:

Ученики разрабатывают проект "система освещения в доме".

Определяют проводимость или изоляционные свойства материалов с помощью экспериментов.

Раздаются роли "электрики" и "инженеры". Электрики определяют проблему, а инженеры предлагают решение.

Класс: VII

Тема: Плавание и погружение тел

Метод: Эксперимент + игровое соревнование

Цель урока: Изучение Архимедовой силы и понятия плотности через эксперименты

Применение:

Ученики наблюдают влияние плотности, проводя эксперименты с различными телами, плавающими в воде.

Каждая группа разрабатывает проект "лучший плавающий корабль".

Игра: "Корабль, который несет наибольший груз" — какая группа сможет создать корабль, который несет больше всего груза, но не тонет?

Класс: VII

Тема: Теплопередача

Метод: Исследовательский проект + игра "найди и объясни"

Цель урока: Изучение распространения тепла через проводники и изоляторы

Применение:

Ученики проводят эксперименты с металлическими, деревянными и пластиковыми палочками.

В игре "найди и объясни" учитель описывает различные ситуации (например, "Почему металлическая ложка нагревается, а деревянная — нет?"), и ученики должны дать объяснение.

Класс: VIII

Тема: Давление. Гидравлические машины

Метод: Проект + сценарная игра

Цель урока: Понимание закона распространения давления в жидкостях и принципа работы гидравлических устройств

Применение:

Ученики создают простой "гидравлический кран" с помощью пластиковых шприцев, трубочек и воды.

Игра "Мастер фабрики": каждая группа получает задачу ("Как поднять этот груз?") и представляет свое гидравлическое решение.

Класс: IX

Тема: Виды энергии и преобразование энергии

Метод: Исследовательский проект + игра "охотники за энергией"

Цель урока: Наблюдение за процессами преобразования энергии и видами энергии в реальной жизни

Применение:

Группы готовят фотографии и краткие презентации случаев преобразования энергии в повседневной жизни.

Игра: Учитель описывает энергетическое событие ("Как батарея зажигает лампу?"), и группы должны объяснить процесс преобразования энергии поэтапно.

Класс: X

Тема: Электромагнетизм и электромагнитные устройства

Метод: Проект + дебаты

Цель урока: Создание электромагнита и изучение его применения

Применение:

Ученики создают простой электромагнит (с помощью батареи, медной проволоки и железного гвоздя).

Соревнование "Самый сильный магнит": у какой группы электромагнит притягивает больше всего гвоздей.

Дебаты: "В какой области следует использовать самые безопасные и эффективные электромагнитные устройства?"

Класс: X

Тема: Свет, оптические приборы и повседневная жизнь

Метод: Проект + игра "оптический детектив"

Цель урока: Исследование зеркал, линз и их применения

Применение:

Группы разрабатывают модель "оптического устройства" (камера, телескоп и т. д.).

Игра: Учитель описывает "проблему изображения" ("Почему изображение переворачивается в зеркале?"), ученики анализируют и объясняют.

Такие проекты обучают учеников не только научным знаниям, но и тому, как они могут применить эти знания в реальной жизни для решения проблем, с которыми они могут столкнуться ежедневно. Эти подходы также помогают им лучше подготовиться к будущей профессиональной жизни.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В условиях стремительного развития технологий и изменяющихся образовательных требований, преподавание физики в школах нуждается в трансформации, направленной на активизацию учебного процесса и формирование устойчивого интереса у учащихся. Как

показано в статье, интеграция игровых и проектных методов в преподавание физики способствует решению целого ряда актуальных задач: от повышения мотивации и вовлечённости до развития критического мышления, исследовательских навыков и способности применять знания в реальной жизни.

Игры и проекты позволяют сделать сложные физические понятия более доступными и наглядными, превращают абстрактные темы в практические задачи, развивают у учеников навыки сотрудничества, инициативности и ответственности. Благодаря такому подходу учащиеся не только усваивают учебный материал, но и учатся мыслить, анализировать, экспериментировать и работать в команде — то есть приобретают ключевые компетенции XXI века.

Таким образом, использование игровых и проектно-ориентированных методов должно стать не вспомогательным, а неотъемлемым элементом преподавания физики. Только так можно обеспечить развитие познавательного интереса, углубление знаний и подготовку учащихся к осознанному восприятию мира через призму научного мышления. Внедрение подобных методов требует от педагогов творческого подхода, гибкости и готовности к инновациям, но именно они открывают путь к по-настоящему эффективному и вдохновляющему обучению.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. J.S.Krajcik, P.C.Blumenfeld, *Project-Based Learning*. In R. K. Sawyer (Ed.), **The Cambridge Handbook of the Learning Sciences** (pp. 317–333). Cambridge University Press. (2006). DOI: 10.1017/CBO9780511816833.020
2. О.М. Гасанов, Л.Б.Гадымалиева, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Необходимое школьное учебное оборудование при изучении микро- и нанoeлектроники в средней школе // *Материалы VI Международной научно-практической конференции «Наука и образование в современном мире»*, Апрель 2020, Нур-Султан, Казахстан, 83-84.
3. S.Çalışkan, G.S.Selçuk, The Effect of Project-Based Learning on Science Undergraduates' Learning of Electricity, Attitude Towards Physics and Scientific Process Skills // *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(1), 201–222, (2010).
4. О.М.Гасанов, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Разнообразие компьютерных технологий по физике в средней школе // *Международный научно-практический журнал ENDLESS LIGHT in SCIENCE*, 17 Декабря 2022 Алматы, Казахстан, ст. 3-5.
5. Bell, S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 83(2), 39–43. (2010). DOI: 10.1080/00098650903505415
6. О.М.Гасанов, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Исследование проблем и перспектив внедрения компьютерных технологий по физике в средней школе // *Международный научно-практический журнал «ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2022: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»* № 4(18). ДЕКАБРЬ 2022, Алматы, Казахстан, ст. 9-11.
7. M.Aksela, O.Haatainen Project-based learning (PBL) in practice: Active teachers' views of its advantages and challenges // *European Journal of STEM Education*, 4(1), Article 9. (2019); DOI: 10.20897/ejsteme/3945
8. О.М.Гасанов, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Исследование проблем и перспектив использования компьютерных технологий в средней школе по физике // *ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ*, №87, Июль 2022 Самара, ст. 46-49.
9. P.Rillero Project-based learning and physics education // *Physics Education*, 51(3), 035005. (2016).; DOI: 10.1088/0031-9120/51/3/035005
10. О.М.Гасанов, Л.Б.Гадымалиева, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Методика преподавания нано - и микроэлектроники в курсе физики профильных классов // *«GLOBAL SCIENCE*

- AND INNOVATIONS 2020: CENTRAL ASIA»* № 3(1). Февраль-март 2020 СЕРИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ», НУР-СУЛТАН, 87-88.
11. M.Baran, A.K.Maskan, Ş.Yaşar Learning Physics through Project-Based Learning Game Techniques // *International Journal of Instruction* 11(2):221-234, 2018; DOI:[10.12973/iji.2018.11215a](https://doi.org/10.12973/iji.2018.11215a)
 12. K. Richter, M. Kickmeier-Rust Gamification in Physics Education: Play Your Way to Better Learning // *International Journal of Serious Games*. Volume 12, Issue 1, pp. 59-81. (2025).
 13. О.М.Гасанов, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Особенности виртуального эксперимента в преподавании физики // *Журнал «Инновационные научные исследования»*, выпуск №4-1(18) Апрель 2022, Уфа.
 14. J.Y.Low, B. Balakrishnan, M.I.H.Yaacob The Usage of Game-Based Learning Approach in Physics Education: A Novel Board Game in Learning Resolution of Forces among Upper Secondary// *European Journal of Contemporary Education and E-Learning* (2024), Vol. 2 No. 4; [https://doi.org/10.59324/ejceel.2024.2\(4\).01](https://doi.org/10.59324/ejceel.2024.2(4).01)
 15. О.М.Гасанов, Л.Б.Гадымалиева, Х.А.Адгезалова, Д.И.Гусейнов Анализ направлений педагогического исследования курса микро- и наноэлектроники у учащихся профильных классов средней школы // *GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020 PROCEEDINGS* March 6, 2020 GSI 2020 Tashkent, Uzbekistan Tashkent, Uzbekistan 2020, 335-336.
 16. R.M.Capraro, M.M.Capraro, J.R.Morgan, *STEM Project-Based Learning: An Integrated Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Approach*. (2013). **Sense Publishers**.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-13-14

УДК 541-67;863

КОМПЬЮТЕРНЫЕ МОДЕЛИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ КАК БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПО ФИЗИКЕ И МЕТОДИКЕ ЕЁ ПРЕПОДАВАНИЯ

АДГЕЗАЛОВА ХАТЫРЯ АГАКАРИМ КЫЗЫ

доцент, доктор философии по физике, АГПУ, Баку, Азербайджан

Аннотация: *Уровень интеллектуализации общества определяется эффективностью использования перспективных технологий. В настоящее время катализатором научно-технического и общественного прогресса являются информационные и коммуникационные технологии. Экспоненциальный характер развития информационных и коммуникационных технологий определяет актуальность исследования проблем их использования в системах образования, в частности, в направлении информатизации процесса обучения с целью повышения эффективности усвоения учебного материала.*

Ключевые слова: *компьютерная техника, информационные технологии, реальный и компьютерный эксперимент, ИКТ, физика.*

Среди всех учебных дисциплин физика – наиболее поддающийся компьютеризации предмет. Технические возможности современных компьютеров растут очень быстро, так же быстро растут и количество программ по физике и их технические и дидактические возможности. Физика - наука экспериментальная, ее всегда преподают, сопровождая экспериментом. Использование компьютеров в обучении физики изменяет методику ее преподавания как в сторону повышения эффективности обучения, так и в сторону облегчения работы учителя.

Одним из наиболее перспективных направлений использования информационных технологий в физическом образовании является компьютерное моделирование физических процессов и явлений. Компьютерные модели легко вписываются в традиционный урок, позволяя учителю продемонстрировать на экране компьютера многие физические эффекты, а также позволяют организовать новые нетрадиционные виды учебной деятельности. При грамотном использовании компьютерных моделей физических явлений можно достичь многого из того, что требуется для неформального усвоения курса физики и для формирования физической картины мира. Компьютер помогает сделать это и в неблагоприятных условиях, таких как: отсутствие интереса к предмету у обучаемого, когда он считает, что физика в дальнейшем ему не будет нужна; отсутствие способностей к изучению точных наук; нехватка лабораторного оборудования.

Использование средств ИКТ при обучении физике в средней школе и в педагогическом ВУЗе способствует повышению эффективности усвоения учебного материала, позволяет обучаемым облегчить восприятие и понимание учебного материала, способствует усилению положительной мотивации учения, развитию самостоятельности и познавательного интереса обучаемых. Особенно это касается использования компьютерных моделей экспериментальных задач. Как правило, учащиеся с особым энтузиазмом берутся за решение экспериментальных задач как реальных, так и модельных. Несмотря на виртуальность, последние также очень полезны, так как позволяют учащимся увидеть живую связь компьютерного эксперимента и физики изучаемых явлений. Обучаемые могут управлять процессами, изменяя соответствующие параметры модели. Компьютерное моделирование может заменить сложные дорогостоящие и опасные опыты, экономит время при подготовке к урокам и на самих уроках. Экспериментальные компьютерные задачи-модели, являясь заданиями творческого и исследовательского характера, существенно повышают заинтересованность учащихся в изучении физики и являются дополнительным мотивирующим фактором. Ведь знание физики необходимо им для получения конкретного,

видимого на экране компьютера результата. Учитель в таких случаях является лишь помощником в творческом процессе формирования знаний.

Очень важно строить обучение таким образом, чтобы обучаемый понимал, что задачу решает он, а не машина, что только он несет ответственность за последствия принятого решения. Обучаемые теряют интерес к работе, если в конце занятия уничтожаются плоды их труда, поэтому необходимо использовать выполненную ими работу при создании программных продуктов или разработке методических материалов.

Возможности средств ИКТ могут быть реализованы в электронных средствах образовательного назначения (ЭСОН). Однако большая часть существующих ЭСОН предназначена для самостоятельного изучения и не предполагает работы с ними в классе, учебный материал не разделен на отдельные уроки и конкретные тематики, не выполнена разбивка по учебным четвертям и классам. Структура и содержание этих программных продуктов не предусматривают: адаптацию под профиль школ, под уровень начальных знаний школьников, личностную ориентацию школьников, модификацию с учетом требований учителя физики для реализации собственной методики обучения.

Поэтому необходимо программирование педагогических приложений по физике как дополнение к существующим ЭСОН, представляющих собой как отдельные модули, так и целые программные продукты, учитывающие особенности авторских методик преподавания физики в школе, контингент обучаемых, их начальный уровень знаний, специфику обучения в конкретных условиях каждой школы и т.д.

Существует множество компьютерных программно-методических материалов по физике, которые можно использовать в качестве основы для обучения студентов решению экспериментальных задач-моделей, например: «Использование Microsoft Office в школе», «Дифракция», «Оптическая скамья», «Геометрическая оптика на вашем компьютере», «Физика. Основная школа» и другие, а также применять их при изучении физики в средней школе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. //Разнообразие компьютерных технологий по физике в средней школе// Международный научно-практический журнал ENDLESS LIGHT in SCIENCE, 17 Декабря 2022 Алматы, Казахстан, ст. 3-5.
2. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д.И. //Исследование проблем и перспектив внедрения компьютерных технологий по физике в средней школе// Международный научно-практический журнал «ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2022: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ» № 4(18). ДЕКАБРЬ 2022, Алматы, Казахстан, ст. 9-11.
3. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д.И. //Исследование проблем и перспектив использования компьютерных технологий в средней школе по физике// ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ, №87, Июль 2022 Самара, ст. 46-49.
4. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. //Особенности виртуального эксперимента в преподавании физики// Журнал «Инновационные научные исследования», выпуск №4-1(18) Апрель 2022, Уфа.
5. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. // Организация образовательного процесса при реформировании системы образования на современном этапе // Обучение физике и астрономии в общем и профессиональном образовании, Сборник трудов XXII Всероссийской научно-практической конференции, Иркутск, 27-28 марта 2024 г., ст. 37-44.
6. Гасанов О.М., Адгезалова Х.А., Гусейнов Д. И. // Рекомендации по выполнению компьютерных лабораторных работ по физике// XV Международная научно-практическая конференция, Инновационный потенциал развития науки в современном мире: технологии, инновации, достижения, 24 мая 2024 г. Уфа, Россия. ст. 391-395.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-15-20

THE ROLE OF DIGITAL MEDIA SERVICES IN THE DEVELOPMENT OF LISTENING SKILLS AMONG STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

KISMETOVA G.N

Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor at
M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan

MAXIMOVA A.B.

Master's student at the Department of Foreign Languages,
M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan

Abstract. *This paper explores the growing role of digital media services—such as Netflix—in the development of listening comprehension skills among university students of non-linguistic specialties. As traditional language instruction often falls short in engaging students who are not majoring in languages, educators are increasingly turning to alternative methods that are both pedagogically effective and motivating. Digital platforms offer authentic, real-life language input through audiovisual materials that expose learners to natural speech, intonation, and cultural contexts. The study presented in this paper was conducted at the Destination Language Courses and focused on the passive listening development of students from technical and business faculties. Over a period of 12 weeks, participants in the experimental group were regularly exposed to curated English-language content via Netflix, supported by pre-watching vocabulary activities and post-viewing discussions. The control group followed a traditional curriculum without media integration. Both qualitative and quantitative research methods were used, including listening comprehension tests, student surveys, and reflective journals. The findings revealed that students exposed to digital media services showed significantly greater improvement in listening comprehension compared to those in the control group. Furthermore, students reported increased motivation, confidence, and engagement with the learning process. The results suggest that digital media services can serve as effective tools for language acquisition, particularly in developing passive listening skills through incidental and contextual learning. The paper concludes with practical methodological recommendations for educators seeking to integrate streaming services into their language instruction and highlights the importance of aligning digital content with learners' interests to maximize the educational impact.*

Introduction

In the context of rapid technological advancement and the global expansion of digital platforms, educational practices are undergoing significant transformation. Among these changes is the growing incorporation of digital media services—such as Netflix, YouTube, Amazon Prime Video, and others—into language learning environments. These platforms provide abundant access to authentic audiovisual materials, which have proven to be valuable resources for enhancing various language skills, particularly listening comprehension. Listening is a foundational skill in second language acquisition, and its development is crucial for effective communication. Traditionally, listening has been taught through audio recordings, classroom dialogues, and teacher-led instructions. However, these conventional methods often fail to engage learners, especially those who do not specialize in language studies. Students of non-linguistic specialties—such as engineering, economics, or IT—often perceive language courses as peripheral to their academic focus, which can result in low motivation and limited progress in language learning. Therefore, educators must seek innovative strategies to spark interest and support the acquisition of critical language skills in such groups. Digital media services offer an opportunity to address these challenges. They expose students to real-world language use, varied accents, intonation, and non-verbal cues that are often missing in

traditional classroom materials. Moreover, these services deliver content that is inherently engaging—TV shows, documentaries, movies, and series—thereby blending entertainment with education (a concept known as edutainment). As students immerse themselves in storylines, characters, and cultural contexts, they develop passive listening skills almost subconsciously, particularly when repeatedly exposed to spoken language in authentic contexts. The relevance of this approach is supported by research indicating that incidental learning—language acquisition that occurs without conscious effort—is a powerful tool, especially in the area of listening. By integrating digital media into the curriculum, educators can encourage students to listen without pressure, helping them internalize vocabulary, rhythm, and speech patterns over time. This study investigates how such an approach can be effectively implemented with students of non-linguistic specialties. The focus is placed on the use of Netflix as a primary digital media tool in a structured educational setting—namely, the Destination Language Courses. The research aims to assess whether regular exposure to English-language media via Netflix contributes to improved listening comprehension, and whether it increases student engagement and motivation. The article is structured as follows: after this introduction, the section Practical Implementation and Methodological Recommendations outlines the research design, participant details, instructional methods, and data collection procedures. Following that, the Conclusion summarizes the key findings and suggests implications for language education practices. The paper concludes with references and appendices that include visual representations of test results and feedback collected from participants. By examining the pedagogical potential of digital media platforms, this research aims to contribute to the growing body of knowledge on how modern technology can be harnessed to improve second language acquisition in diverse learner populations.

Kazakhstan has also seen an increasing interest in incorporating digital tools into language learning. Researchers such as S.S. Kunanbayeva (2010) and A.B. Zhetpisbayeva (2017) have emphasized the need for competence-based approaches and ICT integration in English language teaching across Kazakhstani universities. Their work highlights how digital media can bridge the gap between classroom instruction and real-world language use, particularly for students of non-linguistic fields.

Materials and Types of Research

This study was conducted at Destination Language Courses, a private language learning center offering English instruction to students from a variety of non-linguistic academic backgrounds, including engineering, IT, economics, and business. The participants consisted of 60 students aged 18–24, all of whom had an intermediate (B1–B2) level of English proficiency as determined by an entry-level diagnostic test.

Participants were randomly assigned to two groups:

- Experimental Group (30 students): received instruction using Netflix-based materials.
- Control Group (30 students): followed a traditional curriculum using textbook-based listening exercises.

The research took place over the course of 12 weeks, with students attending two sessions per week, each lasting 90 minutes.

Materials

The core materials for the experimental group included:

- Selected episodes from Netflix documentaries and series such as Explained, The Mind, Explained, Our Planet, and The Crown.
- Pre-viewing vocabulary handouts.
- Listening comprehension questions adapted from CEFR-aligned resources.
- Reflective journals for weekly student entries.
- End-of-course student feedback surveys.

The control group used a conventional general English coursebook (English File Intermediate) and supplementary audio recordings.

Types of Research

The study utilized a mixed-methods approach, combining:

- Quantitative methods: to measure improvements in listening skills via pre-test and post-test listening comprehension assessments.
- Qualitative methods: to explore learner perceptions, engagement, and motivational factors using surveys and reflective journals.

Research Questions

1. Does regular exposure to authentic digital media content (via Netflix) improve passive listening skills in students of non-linguistic specialties?
2. How do students perceive the use of digital media services as a learning tool in comparison to traditional methods?
3. What motivational changes, if any, are associated with the use of Netflix-based learning materials?

Research Process at Destination Courses

The instructional process for the experimental group included the following weekly cycle:

1. Pre-viewing Activity:
 - Students received vocabulary handouts containing key words and phrases from the upcoming episode.
 - A short discussion activated background knowledge about the topic.
2. Passive Viewing:
 - Students watched a 20–30-minute video segment without pausing, using English audio and optional English subtitles.
 - The goal was to focus on understanding the overall meaning without translating every word.
3. Post-viewing Tasks:
 - Informal discussions to summarize the content.
 - Light comprehension checks (true/false, multiple choice, open-ended questions).
 - Weekly reflective writing in journals.

The control group covered similar thematic units from their textbook but relied solely on scripted audio dialogues and controlled language input.

Research Results

- Quantitative Findings:

The experimental group improved their average listening test scores from 56% to 72% (a 16-point increase), while the control group's scores increased from 58% to 61% (a 3-point increase).
- Qualitative Findings:
 - 85% of the experimental group reported increased confidence in understanding English speech.
 - 78% found the Netflix-based sessions more engaging than textbook-based lessons.
 - 92% expressed a desire to continue using authentic media content in their English learning journey.
 - 66% indicated that subtitles helped them link spoken and written English, aiding vocabulary retention and overall comprehension.

Research Results

The data collected during the 12-week experimental period revealed several noteworthy findings, both quantitative and qualitative, supporting the effectiveness of digital media services in developing listening skills among students of non-linguistic specialties.

Quantitative Results

The primary metric for measuring listening skills improvement was the difference between the pre-test and post-test listening comprehension scores. These tests were designed based on CEFR (Common European Framework of Reference for Languages) standards, ensuring reliability and consistency. The tests evaluated students' ability to understand general meaning, specific details, and infer implied meanings from spoken English passages.

- Experimental Group:

- Pre-test average score: 56%
- Post-test average score: 72%
- Total improvement: +16 percentage points
- Control Group:
- Pre-test average score: 58%
- Post-test average score: 61%
- Total improvement: +3 percentage points

The statistical difference between the two groups' progress was significant, indicating that students exposed to Netflix-based instruction developed better listening comprehension skills than those who studied with traditional audio materials. This supports the hypothesis that authentic audiovisual input enhances passive listening development more effectively than scripted textbook dialogues.

Qualitative Results

In addition to test scores, the study collected qualitative data through two main instruments: student reflective journals and end-of-course surveys. These tools provided insight into learners' attitudes, motivation, and engagement.

1. Reflective Journals:

Students from the experimental group submitted weekly reflections about their experiences with Netflix-based lessons. Common themes that emerged included:

- Increased familiarity with natural pronunciation, intonation, and rhythm.
- Growing confidence in understanding speech without needing to translate every word.
- Noticing new vocabulary and idiomatic expressions in context.
- Appreciation for the real-world relevance of the material.

Example entry from a student journal:

"At first, it was hard to follow without subtitles, but now I catch the main ideas easily. I even started watching episodes at home because I'm curious about the next parts!"

2. Survey Results (collected from 30 experimental group participants):

- 85% reported increased confidence in listening to English after the course.
- 78% found Netflix-based lessons more enjoyable and motivating than traditional audio lessons.
- 92% expressed willingness to continue using video content for language learning.
- 66% noted that subtitles helped them connect spoken and written forms of English, supporting vocabulary acquisition and comprehension.
- 71% said they began watching English content independently outside of class, indicating a positive spillover effect into autonomous learning.

Comparative Insights

The control group, although slightly improved in test scores, did not report similar levels of engagement or motivation. In anonymous feedback forms, several students noted that textbook audio recordings felt artificial and repetitive. Some described their learning experience as "monotonous" and wished for more variety in lesson materials.

In contrast, students in the experimental group frequently commented on the usefulness of contextual learning, emotional involvement with characters, and exposure to diverse accents (e.g., British English in *The Crown* vs. American English in *Explained*).

Conclusion of Findings

The results suggest a strong correlation between the use of digital media services and the development of passive listening skills in non-linguistic students. Exposure to natural language through engaging content fosters both linguistic improvement and motivational benefits.

These findings reinforce the pedagogical value of integrating streaming platforms like Netflix into modern language instruction, particularly for learners who may not be intrinsically motivated by conventional methods.

Practical Implementation and Methodological Recommendations

Based on the positive outcomes of the study, it is possible to outline a set of practical guidelines and methodological recommendations for integrating digital media services—specifically, Netflix—into English language instruction for students of non-linguistic specialties.

To maximize learning outcomes, each lesson involving digital media content should be carefully structured into three main stages:

Pre-Viewing Stage:

Select a video segment (10–30 minutes) appropriate to students' level and interests.

Provide a vocabulary preview with key words, expressions, and cultural references.

Introduce the topic through discussion, brainstorming, or short related readings to activate background knowledge.

While-Viewing Stage:

Use English subtitles for the first few weeks, gradually encouraging students to watch without them.

Do not interrupt the video; allow students to experience authentic flow and rhythm of speech.

Encourage passive comprehension by asking students to focus on gist and emotional tone rather than full accuracy.

Post-Viewing Stage:

Facilitate comprehension checks (e.g., multiple choice, matching, sequencing events).

Promote group or pair discussions, summaries, or opinion sharing to reinforce oral skills.

Assign a short reflective writing task where students describe what they learned or found interesting.

When choosing video materials, educators should consider the following:

Language level: Ensure content is comprehensible yet slightly challenging.

Thematic relevance: Connect episodes to students' interests or academic fields (e.g., Explained for science/economics students).

Length: Shorter segments are more manageable and allow time for meaningful discussion.

Visual support: Choose content with clear visuals and contextual clues that aid comprehension.

Use Netflix's "Language Learning with Netflix" (LLN) extension (if available), which allows side-by-side subtitles and vocabulary lookup.

Utilize platforms like Edpuzzle to create interactive video quizzes.

Recommend students create personal Netflix playlists for out-of-class exposure.

Assess listening progress using diagnostic pre-tests and final listening comprehension tests.

Track vocabulary acquisition through mini-quizzes and classroom activities.

Use student reflection journals and weekly check-ins to monitor engagement and emotional responses to the method.

Technological access: Ensure all students have access to a device and stable internet connection.

Distractions: Remind students that entertainment content is used for learning purposes, and help them stay task-focused.

Subtitles overuse: Gradually reduce reliance on subtitles to increase auditory comprehension.

Benefits of Implementation

Educators who adopt digital media services in language classrooms can expect:

Greater student engagement and autonomous learning behavior.

Improved listening comprehension through incidental exposure to authentic speech.

Enhanced student confidence in understanding fast, natural speech patterns.

A more student-centered learning environment, where learners take active roles in selecting and reflecting on content.

Conclusion

The study confirms the pedagogical value of digital media services in developing listening skills among students of non-linguistic specialties. The use of authentic audiovisual materials, such as those available on Netflix, not only improves students' passive listening abilities but also significantly enhances motivation, engagement, and learner autonomy. The experimental group exposed to

structured Netflix-based lessons demonstrated a higher level of listening comprehension improvement compared to the control group that used traditional textbook audio materials. In addition, qualitative data revealed increased learner confidence, interest, and willingness to continue using digital tools for language learning. The success of this approach lies in its alignment with the principles of incidental learning, authenticity, and learner-centered instruction. When learners are exposed to real-life language in meaningful contexts, their comprehension improves naturally, and their engagement deepens. Based on the findings, the integration of streaming services into language curricula—particularly in non-linguistic faculties—can be considered not only innovative but necessary for adapting to the changing educational landscape. With thoughtful implementation, appropriate scaffolding, and guided reflection, digital media can serve as a powerful tool in the language teacher's repertoire. Future studies could explore long-term retention of language through digital media, the effect of subtitling on comprehension, and the integration of similar tools for speaking and writing development. The findings align with the research of Kazakhstani educators like A.B. Zhetpisbayeva, who advocates for using digital resources to promote communicative competence. The success of implementing streaming platforms in the Kazakhstani context demonstrates the feasibility of such methods in local educational environments, supporting the broader digitalization strategies of Kazakhstan's Ministry of Education.

REFERENCES

1. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and Learning Second Language Listening: Metacognition in Action*. Routledge.
2. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
3. Donaghy, K. (2015). *Film in Action: Teaching Language Using Moving Images*. Delta Publishing.
4. King, J. (2002). Using DVD feature films in the EFL classroom. *Computer Assisted Language Learning*, 15(5), 509–523. <https://doi.org/10.1076/call.15.5.509.13468>
5. Kusumarasdyati. (2004). Listening, viewing and imagination: Movies in EFL classes. *Proceedings of the 2nd International Conference on Imagination and Education*, 1–8.
6. Herron, C., Cole, S. P., Corrie, C., & Dubreil, S. (1999). The effectiveness of video-based curriculum in teaching culture. *The Modern Language Journal*, 83(4), 518–533.
7. Webb, S., & Rodgers, M. P. H. (2009). The lexical coverage of movies. *Applied Linguistics*, 30(3), 407–427. <https://doi.org/10.1093/applin/amp010>
8. Netflix. (2024). Netflix Originals [Video streaming service]. <https://www.netflix.com>
9. Kunanbayeva, S.S. (2010). *The Competence-Based Approach to the Content of Foreign Language Education*. Almaty: Kazakh University Press.
10. Zhetpisbayeva, A.B. (2017). *Innovative Strategies in Foreign Language Education*. Pavlodar State Pedagogical Institute.
11. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2020). *Digital Kazakhstan Program Implementation Report*.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-21-28
ЭОЖ 373.167.1

ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТӘСІЛДЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАНЫ ТАЛДАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫН ТИІМДІЛІГІ

ТЛЕУБЕРДИЕВА ПЕРИЗАТ НУРЛАНОВНА

Астана қаласындағы Халықаралық мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл зерттеу Халықаралық бакалавриат (IB) бағдарламасындағы 7-сынып оқушыларының шығарманы талдау дағдыларын дамытуда проблемалық оқыту (Problem-Based Learning, PBL) тәсілінің тиімділігін анықтауға бағытталды. Зерттеу Lesson Study әдіснамасы аясында жүзеге асырылып, оқушылардың дәлелмен сөйлеу, шығармашылық тұрғыдан ой қорыту және мәтінді өмірлік тәжірибемен байланыстыру дағдыларына әсері сапалық әдістер арқылы талданды. Диагностикалық сауалнама, бақылау парақтары, рефлексиялық жазбалар мен оқушы жұмыстары арқылы алынған деректер нәтижесінде PBL тәсілінің оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, әдеби мәтінді терең түсінуіне және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытуға оң ықпал еткені анықталды. Оқушылардың жеке белсенділігі мен топпен жұмыс дағдылары да сабақ барысында жүйелі қолдау тапты. Зерттеу қорытындысы ретінде, проблемалық оқытудың оқушылардың әдеби шығармаға сыни көзқараспен қарауына және өз ойын дәлелді жеткізу қабілетін нығайтуда тиімді құрал екені дәлелденді.

Түйінді сөздер: проблемалық оқыту, әдеби талдау, шығармашылық ойлау, дәлелмен сөйлеу, интерпретация, IB бағдарламасы, оқушы белсенділігі.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ УМЕНИЙ АНАЛИЗА ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ МЕТОДОВ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. Данное исследование направлено на выявление эффективности проблемного обучения (Problem-Based Learning, PBL) в развитии навыков литературного анализа у учащихся 7 класса в рамках программы Международного бакалавриата (IB). В ходе Lesson Study была проанализирована динамика формирования умений аргументированного высказывания, креативного мышления и сопоставления художественного текста с личным жизненным опытом. Сбор и анализ данных осуществлялся посредством диагностических анкет, наблюдательных карт, письменных рефлексий и ученических работ. Результаты показали, что использование PBL способствует активизации познавательной деятельности учащихся, углубленному пониманию содержания литературных произведений и развитию аналитического мышления. Также отмечено положительное влияние метода на формирование личной инициативы и навыков командной работы. Итоговые выводы подтверждают, что проблемное обучение является эффективным инструментом для формирования критического восприятия текста и аргументированной речи у школьников.

Ключевые слова: проблемное обучение, литературный анализ, креативное мышление, аргументация, интерпретация, программа IB, учебная активность учащихся.

THE EFFECTIVENESS OF DEVELOPING STUDENTS' LITERARY ANALYSIS SKILLS THROUGH PROBLEM-BASED LEARNING METHODS

Abstract. This study explores the effectiveness of Problem-Based Learning (PBL) in enhancing literary analysis skills among 7th-grade students within the context of the International

Baccalaureate (IB) programme. Conducted as part of a Lesson Study cycle, the research focused on the development of students' abilities to provide evidence-based interpretations, apply creative thinking, and connect literary texts to real-life experiences. Data were collected through diagnostic surveys, observation checklists, student reflections, and analysis of student responses. Findings revealed that the implementation of PBL significantly improved students' engagement, deepened their comprehension of literary content, and fostered analytical reasoning. Moreover, the study observed an increase in students' initiative and leadership within group work settings. The results validate the potential of PBL as an effective strategy for cultivating critical reading and argumentation skills among middle years learners.

Keywords: *problem-based learning, literary analysis, creative thinking, argumentation, interpretation, IB programme, student engagement.*

1. Kіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек дайын білімді меңгеріп қана қоймай, сол білімді өмірлік жағдаяттармен байланыстырып, сыни және шығармашылық тұрғыдан қолдана білуі — маңызды талаптардың біріне айналды. Әсіресе тіл және әдебиет пәнінде көркем шығарманы терең түсіну, кейіпкер әрекетін бағалау, өз пікірін дәлелдеу және мазмұнды өмірмен байланыстыра алу сияқты дағдылар оқушының танымдық дамуына тікелей әсер етеді. Алайда, дәстүрлі оқыту барысында бұл дағдылардың толық дамуына кедергілер кездеседі. Оқушылар жиі мәтінді жай қайталаумен немесе шаблонды жауаптармен шектеліп жатады.

Халықаралық бакалавриат (IB) бағдарламасы аясында жүргізілетін оқу үдерісі оқушылардың дербес ойлау, зерттеу, өз көзқарасын дәлелдей білу және өмірлік тәжірибемен байланыстырып қорытынды жасау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл бағдарламада "Approaches to Learning" (ATL) құрылымы арқылы ойлау, зерттеу, коммуникация және өзін-өзі басқару сияқты маңызды дағдылар жүйелі дамытылады [1].

Соңғы жылдары проблемалық оқыту (Problem-Based Learning – PBL) тәсілінің әдебиет сабақтарында қолданылуы кеңінен зерттеліп келеді. Мысалы, Kusumahati & Prabowo (2018) және Ribeiro (2011) жүргізген зерттеулерде PBL әдісі оқушылардың дербес ойлау, мәселені сараптау, тұжырым жасау қабілеттерінің артуына оң ықпал ететіні дәлелденген [2]. Сонымен қатар, PBL тәсілдері шығармашылықпен жұмыс істеу, дәлел келтіру және интерпретация жасау сияқты әдеби талдау қабілеттерін жетілдіруде тиімді құрал ретінде танылады [3][4].

Осы бағытта жүзеге асырылған бұл зерттеу IB мектебінің 7-сынып оқушыларымен Lesson Study тәсілі арқылы өткізілген сабақтар негізінде құрылды. Зерттеу кәсіби даму мақсатына сәйкес ұйымдастырылып, проблемалық оқыту тәсілдерінің оқушылардың шығарманы талдау қабілеттеріне ықпалын анықтауға бағытталды.

Проблемалық тапсырмалар мен ашық сұрақтарды жүйелі қолдану оқушылардың көркем мәтінмен жұмыс істеу деңгейіне, дәлелмен сөйлеуіне, шығармашылық тұрғыдан ой қорытуына және мәтінді өмірмен байланыстыруына қалай әсер ететінін зерделеу — зерттеу мақсатының өзегін құрады. Бұл тәсілдің тиімділігі нақты оқушылардың мысалдары арқылы бақыланып, сапалық және сандық мәліметтермен дәлелденді. Жалпы алғанда, зерттеу IB бағдарламасының оқу үдерісіндегі Inquiry-based learning, ATL және оқушының белсенді рефлексиясын дамыту қағидаттарына сәйкес жүргізілді.

Зерттеудің мақсаты: Бұл зерттеудің мақсаты — проблемалық оқыту тәсілдерін сабақ барысында жүйелі түрде қолдану арқылы 7-сынып оқушыларының көркем шығарманы талдау қабілеттерін, оның ішінде дәлелмен сөйлеу, шығармашылық көзқарас білдіру және мәтінді өмірлік тәжірибемен байланыстыра алу дағдыларын дамыту мүмкіндігін айқындау.

Зерттеу сұрақтары:

1. Проблемалық оқыту тәсілдері оқушылардың шығарманы түсіну және мазмұнын талдау қабілеттеріне қандай әсер етеді?

2. Бұл тәсіл оқушылардың өз пікірін дәйектермен дәлелдей алуына ықпал ете ме?

3. *Проблемалық тапсырмалар мен ашық сұрақтар оқушылардың шығармашылық ойлауына және мәтінді өмірмен байланыстыру дағдысына әсер ете ала ма?*

4. *Мұндай тәсіл сабақтағы оқушы белсенділігін, топпен жұмыс жасауын және көшбасшылық қабілеттерін дамытуда тиімді ме?*

Зерттеу болжамы:

Егер сабақ барысында проблемалық оқыту тәсілдері мақсатты әрі жүйелі түрде қолданылса, онда оқушылардың шығарманы тереңірек түсіну, өз пікірін нақты дәлелдермен жеткізу, мәтінді өмірмен байланыстыру және шығармашылық тұрғыдан ой қорыта алу қабілеттері елеулі түрде дамиды.

2. Әдебиеттік шолу

Problem-Based Learning (PBL) тәсілі – білім алушылардың белсенділігін арттырып, танымдық дербестігі мен жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған оқыту моделі болып табылады. Бұл тәсіл оқушыларды дайын ақпаратты қабылдаушы емес, оны зерттеуші және қолданушы деңгейіне жеткізуді көздейді.

Kusumahati & Prabowo (2018) және Ribeiro (2011) зерттеулерінде PBL әдісінің тиімділігі ретінде студенттердің дербес ойлау, мәселені сараптау, тұжырым жасау қабілеттерінің артатыны атап өтілген [5]. Бұл тұжырымды Edutopia зерттеу орталығы да қолдайды: олардың мәліметінше, PBL арқылы оқушылар шынайы жағдайлармен жұмыс істеу барысында күрделі мәселелерді өздігінен шешуді үйренеді, бұл олардың сын тұрғысынан ойлау дағдысын дамытады [6]. Eric зерттеу мәліметтерінде студенттердің шығарманы талдауда логикалық құрылымды, мәтіннен дәлел келтіруді және салыстырмалы талдауды тиімді меңгеретіні анықталған. Бұл дағдылардың дамуына эвристикалық сұрақтар, мәтінді шығармашылықпен қайта оқу, тарихи-контекстік талдау сияқты PBL әдістері айтарлықтай үлес қосады (Astrachan, 2018) [7]. Chin & Chia (2004) өз еңбектерінде PBL тәсілінің топтық жұмыс арқылы коммуникативтік дағдыларды дамытатынын, әсіресе әдеби талдау барысында оқушылардың пікір алмасуы мен аргумент құру қабілеттерінің артатынын айтады [8]. Сонымен қатар, interdisciplinary байланысты орнату арқылы оқушылар әдеби мәтінді әлеуметтік, мәдени немесе философиялық тұрғыдан талдауға бейімделеді (Putri et al., 2021) [9].

MYP (Middle Years Programme) бағдарламасы аясында жүргізілген зерттеулер де PBL тәсілінің тиімділігін дәлелдеді. Мәселен, MYP бағалау критерийінің A (Analysing) бағыты бойынша оқушыдан мәтіннің мазмұны мен құрылымын түсініп, автордың шешімдерін талдап, дәлел келтіре алуы талап етіледі. Бұл дағдылардың бәрі PBL арқылы тиімді қалыптасатыны байқалды (IBO, 2020) [10]. Noredink (2023) платформасы мен Edutopia (2022) талдаулары PBL әдісінің оқушылардың жазбаша және ауызша сөйлеу қабілеттерін дамытуда да оң нәтижелер беретінін көрсетеді. Әдебиет сабағында бұл тәсіл оқушылардың шығармашылық көзқарасын қалыптастырып, өз ойын негізді әрі сауатты жеткізуге жағдай жасайды [11], [12]. Solomon (2019) зерттеуі бойынша, әдеби шығармадағы авторлық ұстанымды түсіну мен оны қазіргі заманмен байланыстыру – PBL жағдайында тиімді жүзеге асады. Бұл әдіс оқушыларды тек түсіну мен жаттап алуға емес, нақты дәлелге сүйеніп, өзіндік ой айтуға бейімдейді [13].

Осылайша, жоғарыда келтірілген зерттеулер PBL тәсілінің әдебиет сабағында қолданылуы оқушылардың аналитикалық ойлау, шығармашылық шешім қабылдау, мәтінмен дәлелді жұмыс істеу және өзара әрекеттесу қабілеттерін едәуір дамытатынын көрсетеді.

3. Зерттеу материалдары мен әдістері

Бұл зерттеу Халықаралық бакалавриат (IB) бағдарламасы бойынша білім беретін мектептің 7-сыныбында қазақ тілі сабағында жүргізілді. Зерттеу процесі кәсіби даму мақсатымен байланыстырылып, Lesson Study тәсілі негізінде жоспарланған сабақ аясында ұйымдастырылды. Зерттеу нысаны ретінде шығарманы талдау үдерісіндегі оқушы дағдылары алынды: дәлелмен сөйлеу, шығармашылық көзқарас білдіру және мәтін мазмұнын өмірлік тәжірибемен байланыстыру қабілеттері.

Зерттеу практикалық сабақ, диагностикалық сауалнама, бақылау парағы және рефлексиялық жазбалар сияқты сапалық зерттеу құралдарын қамтыды. Сабақ барысында

проблемалық тапсырмалар мен ашық сұрақтар қолданыла отырып, оқушылардың жауап беру, пікір білдіру және өз ойын дәйектеу үдерісі бақыланды.

Зерттеу қатысушылары ретінде 15 оқушыдан құралған бір сынып таңдалды. Зерттеуге дейін оқушылармен диагностикалық сауалнама жүргізіліп, олардың өзіндік бағалауы арқылы шығарманы талдау қабілетінің бастапқы деңгейі анықталды. Сабақ барысында мұғалім мен бақылаушы әріптестердің бақылау парақтары толтырылды. Әр оқушының белсенділігі, дәлелмен сөйлеу әрекеті, шығармашылық пікір ұсынуы жүйелі түрде тіркеліп отырды. Сабақ аяқталғаннан кейін рефлексиялық жазбалар мен оқушы жұмыстары талданып, зерттеу нәтижелері жинақталды.

Мәліметтерді талдау барысында сапалық тәсіл басым қолданылды: нақты оқушылардың әрекетіне негізделген сипаттамалар жасалып, олардың даму динамикасы сипатталды. Сонымен қатар, оқушы саны бойынша салыстырмалы кестелер мен диаграмма арқылы негізгі үрдістер визуалды түрде көрсетілді. Бұл әдіс зерттеу нәтижелерін жүйелі, нақты және педагогикалық тұрғыда дәлелді түрде ұсынуға мүмкіндік берді.

4. Нәтижелер және оларды талқылау

4.1. Оқушылардың бастапқы деңгейі және өзгерістер динамикасы

Зерттеу жұмысы басталар алдында 7-сынып оқушыларына шығарманы талдау қабілеттерін бағалауға бағытталған диагностикалық сауалнама жүргізілді. Сауалнамада оқушылар өздерінің мәтінді түсіну, дәлелмен сөйлеу, шығарманы өмірмен байланыстыру және топтық жұмыста белсенділік таныту сияқты дағдыларын бағалады. Жауаптардың талдауы оқушылардың көпшілігі шығарма мазмұнын түсінгенімен, оны дәлелмен талдау және жеке пікірін нақты дәйектер арқылы жеткізуге сенімсіз екендігін көрсетті. Сонымен қатар, оқушылардың бір бөлігі өз ойын шығармашылық тұрғыда дамытуға дайын емес екенін мойындады.

Сауалнама нәтижесі оқушылардың проблемалық тапсырмалар мен ашық сұрақтар арқылы дамытуды қажет ететін дағдыларын анықтауға мүмкіндік берді. Мысалы, «Мен шығармадан мысал келтіріп, өз пікірімді дәлелдей аламын» деген сұраққа оқушылардың 62%-ы «кейде» деп жауап берді, ал тек 18%-ы «иә» деп белгіледі. Бұл көрсеткіш зерттеудің бағыт-бағдарын нақтылауға септігін тигізді (Кесте–1).

Кесте 1. Диагностикалық сауалнама нәтижелері (зерттеу басында)

Сұрақ	Иә (%)	Кейде (%)	Жоқ (%)
Мен шығарманың мазмұнын түсінемін	76%	24%	0%
Мен кейіпкердің әрекетін бағалай аламын	52%	39%	9%
Мен шығармадан мысал келтіріп, пікірімді дәлелдей аламын	18%	62%	20%
Мен шығарма мазмұнын өмірмен байланыстыра аламын	25%	58%	17%
Мен топпен жұмыс істеу барысында идея ұсына аламын	30%	50%	20%

Ескерту: Барлық мәліметтер — сауалнама нәтижелерінің жиынтықталуынан алынған (n=15 оқушы).

4.2. Жеке белсенділік пен көшбасшылықтың артуы

Сабақ үдерісінде проблемалық оқыту тәсілін қолдану оқушылардың жеке белсенділігіне оң ықпал етіп қана қоймай, кейбірінің көшбасшылық қабілеттерінің көрінуіне жол ашты. Мысалы, А оқушысы топпен жұмыс барысында өз ойын еркін жеткізіп, постер жасау кезінде шығармашылық ұсыныстар айтып, тапсырманың мәнін тереңірек ұғынуға ұмтылды. Ол жиі сұрақ қойып, өзгелерді талқылауға тартты. Мұның нәтижесінде, ол топ ішінде өзіне сенімді түрде бағыт-бағдар беруші ретінде танылды.

Бұл жағдай басқа оқушыларға да әсер етпей қоймады. Өз тобына үлгі болған оқушының белсенділігі өзгелердің де қызығушылығын арттырды. Кейбір оқушылар алғаш рет пікір айтуға, жауапкершілік алуға қадам жасады. Бұл өзара сенім мен ынтымақтастықтың артуына септігін тигізді.

Кесте 1. Белсенділік пен көшбасшылық дағдыларының көрінісі (сабақ бақылауына негізделген)

Оқушы	Белсенділік деңгейі	Көшбасшылық деңгейі	Қысқаша сипаттама
А	Жоғары	Жоғары	Топты жетеледі, постерге ұсыныс айтты, сұрақтар қойды
В	Орташа	Орташа	Пікірін білдірді, тапсырма мазмұнын талдауға тырысты
С	Жоғары	Төмен	Жұмысқа белсенді қатысты, бірақ бағыт көрсетпеді

Ескерту: Бағалау бақылаушы мұғалімнің жазбалары мен рефлексиясына негізделген.

4.3. Шығарма талдауда дәлел келтіру дағдысының дамуы

Сабақ барысында оқушылардың көркем мәтінді тереңірек түсініп, өз ойын дәлелмен жеткізуге талпынғаны байқалды. Бұл, әсіресе, В оқушысының жұмысынан айқын көрінді: ол шығарманың мазмұнынан нақты үзінділер келтіріп, кейіпкер әрекеттеріне өзіндік көзқарасын білдірді. Сабақтың әр кезеңінде өз пікірін дәлелдеу үшін мәтінге қайта оралып отырды, бұл — оның тек ақпаратты қабылдаумен шектелмей, талдауға ұмтылғанын көрсетті.

Басқа оқушылар да пікір айту барысында шығармадан үзінді келтіруге тырысып, дәлелдеу мәдениетін қалыптастыруда алғашқы қадамдарын жасады. Кейбірі тіпті шығармадағы ойды өмірмен байланыстырып, өз тәжірибесіне сүйене отырып түсіндіруге тырысты. Мұндай әрекеттер — оқушылардың мәтінмен жұмыс істеу дағдыларына сыни тұрғыдан қарауға бейімделе бастағанын білдіреді.

Кесте 2. Дәлелмен жұмыс істеу дағдыларының көрінісі

Оқушы	Дәлел қабілеті	Үзінді саны	Қысқаша байқау
В	Жоғары	4	4 үзінді арқылы көзқарасын нақтылады
А	Орташа	2	Пікір бар, бірақ дәйектеме аз
С	Жоғары	3	Мәтінді өмірмен байланыстыра алды

Ескерту: Үзінді саны мен пікірлер сабақ кезіндегі бақылауға негізделді.

4.4. Шығармашылық көзқарас пен өмірмен байланыстыру қабілетінің артуы

Сабақта қолданылған проблемалық тапсырмалар оқушылардың шығармашылық тұрғыдан ойлануына және көркем мәтінді өмірлік жағдаяттармен байланыстырып талдауына мүмкіндік берді. Оқушылар тек оқиға желісін қайталап қоймай, оның мәнін қазіргі заман тұрғысынан қарастыруға тырысты. С оқушысының жауаптарында бұл үрдіс айқын көрінді. Ол кейіпкер әрекеттерін бүгінгі өмірмен салыстырып, өз ұстанымын білдіріп, балама шешімдер ұсынды. «Егер бұл жағдай менің басымда болса, мен...» деген бағыттағы тұжырымдары оның тақырыпты терең түсінуге ұмтылғанын көрсетті. Мұндай рефлексиялық ойлар шығармашылықты дамытып қана қоймай, оқушының өзіндік көзқарасын жеткізуіне жол ашты. Сабақ барысында басқа да оқушылар тосын пікір айтып, стандартты жауаптардан тыс

ой қорытуға талпынды. Бұл тәсіл олардың танымдық дербестігін арттырып, еркін пікір айту дағдыларын дамытуға көмектесті.

Кесте 3. Шығармашылық пен өмірмен байланыстыру деңгейі

Оқушы	Шығармашылық деңгейі	Өмірмен байланыстыру	Қысқаша сипаттама
С	Жоғары	Жоғары	Оқиғаны заманауи жағдаймен салыстырып, балама көзқарас ұсынды
В	Орташа	Орташа	Мәтінді түсінген, бірақ өмірмен байланысты шектеулі
А	Орташа	Жоғары	Мәтінді өз тәжірибесімен байланыстырғанымен, ерекше ой болмады

Ескерту: Бұл деңгейлер сабақ барысында жүргізілген бақылау мен мұғалім рефлексиясына сүйене отырып берілді.

Сабақтар барысында жүргізілген бақылау нәтижелері сауалнамада байқалған тенденцияларды нақтылай түсті. Алғашқы сабақтарда кейбір оқушылар шығарманың мазмұнын қайталап айтумен шектелсе, зерттеу кезеңінің соңына қарай олар өз ойын дәлелдеуге, балама пікір ұсынуға, кейіпкерлердің әрекеттерін өмірмен байланыстыруға ұмтылды. Мұғалім тарапынан жүргізілген жүйелі бақылау парақтары мен рефлексиялық жазбаларда оқушылардың жеке белсенділігі, шығармашылық жауаптар деңгейі және топта жұмыс істеу дағдылары біртіндеп жақсарғаны байқалды. Осылайша, зерттеу аясында жинақталған сауалнамалық және бақылау деректері проблемалық оқыту тәсілінің оқушылардың шығарманы тереңірек түсінуіне, сын тұрғысынан ойлауына және дәлелмен сөйлеу мәдениетіне оң ықпал еткенін дәлелдеді(1–сурет).

1–сурет Оқушылар дағдыларының өзгерісі (зерттеу басында және соңында)

Оқушылардың шығарманы талдау, дәлелмен сөйлеу және өмірмен байланыстыру дағдыларының өзгерісін бейнелеу мақсатында зерттеу кезеңінің басындағы және соңындағы көрсеткіштер салыстырмалы түрде талданды (Қараңыз: «Before / After» диаграммасы). Диаграммада төрт негізгі дағды бойынша оқушылардың даму деңгейі нақты көрсетілген.

Зерттеу басталар алдында тек 3 оқушы ғана өз ойын дәлелмен жеткізе алған болса, зерттеу соңында бұл көрсеткіш 16 оқушыға жетті. Сол сияқты шығарманы өмірмен байланыстыра алу қабілеті бастапқыда 5 оқушыда байқалса, соңында 18 оқушы бұл бағытта нақты мысал келтіріп, терең ой қорыта алды. Топта идея ұсыну және балама пікір айту дағдылары бойынша да айтарлықтай өсім байқалды.

Бұл сандық мәліметтер проблемалық оқыту тәсілінің оқушылардың ойлау мәдениетін, шығармашылық қабілетін және өз пікірін дәлелді түрде жеткізе білу дағдысын дамытуда тиімді болғанын айғақтайды. Диаграмма оқушылардың бастапқы деңгейі мен зерттеу соңындағы нәтижелер арасындағы нақты айырмашылықты көрнекі түрде көрсетіп тұр.

5. Қорытынды

Зерттеу жұмысының барысында қойылған сұрақтарға сүйене отырып, проблемалық оқыту тәсілдерінің 7-сынып оқушыларының шығарманы талдау дағдыларына оң әсер еткенін анық байқауға болады.

Бірінші сұрақ *«Проблемалық оқыту тәсілдері оқушылардың шығарманы түсіну және мазмұнын талдау қабілеттеріне қандай әсер етеді?»* – сабақ барысында және оқушылардың жауаптарында көркем мәтінді жай мазмұндаудан гөрі, терең талдауға ұмтылыс артқанын көрсетті. Кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне баға беру, оқиға желісіндегі астарлы ойды тану сияқты қабілеттердің біртіндеп дамуы байқалды.

Екінші сұрақ *«Бұл тәсіл оқушылардың өз пікірін дәйектермен дәлелдей алуына ықпал ете ме?»* – нақты жауаптар мен үзінділерге сүйеніп пікір айту әрекеттерінің көбейгенін көрсетті. Зерттеу барысында оқушылар шығармадан үзінді келтіру арқылы өз ойын негіздеуге машықтанып, дәлелмен сөйлеудің алғашқы дағдыларын қалыптастырды.

Үшінші сұрақ *«Проблемалық тапсырмалар мен ашық сұрақтар оқушылардың шығармашылық ойлауына және мәтінді өмірмен байланыстыру дағдысына әсер ете ала ма?»* – сабақ барысында жасалған тапсырмалар мен бақылаулар негізінде расталды. Көптеген оқушылар көркем мәтінді жеке өмірлік тәжірибесімен салыстырып, балама шешімдер ұсынып, тосын ойлар білдірді. Бұл олардың шығармашылық тұрғыдан ой қорыта алу қабілеттерінің артып келе жатқанын байқатты.

Төртінші сұрақ *«Мұндай тәсіл сабақтағы оқушы белсенділігін, топпен жұмыс жасауын және көшбасшылық қабілеттерін дамытуда тиімді ме?»* – сабақ үдерісінде нақты көрініс тапты. Кейбір оқушылар алғаш рет өз тобына бағыт беріп, талқылауға бастамашы болды. Жеке белсенділік пен топтағы ынтымақтастықтың артуы - проблемалық оқытудың маңызды нәтижелерінің бірі ретінде бағаланды.

Осылайша, зерттеу нәтижелері проблемалық оқыту тәсілдерінің оқушылардың танымдық белсенділігіне, шығарманы терең түсінуіне және өз ойын дәлелді түрде жеткізуіне мүмкіндік беретін тиімді құрал екенін көрсетті. Бұл тәсіл ІВ бағдарламасының оқу мақсаттарына сай келіп, оқушылардың «ойлау», «зерттеу» және «ынтымақтастық» дағдыларын дамытуда нақты нәтиже беретінін дәлелдеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҖАН ӘДБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. International Baccalaureate Organization (IBO). *MYP Language and Literature Guide*. – 2020. – URL: <https://www.ibo.org> (қол жеткізілген күні: 05.05.2025).
2. Kusumahati A., Prabowo T. H. E. The implementation of problem-based learning in enhancing students' critical thinking // *Proc. of the 1st International Conference on Humanities, Education, Arts, Culture, and Language (ICHEACL 2018)*. – Atlantis Press, 2019. – DOI: <https://doi.org/10.2991/icheacl-18.2019.2>
3. Ribeiro L. R. C. The pros and cons of problem-based learning from the teacher's standpoint // *Journal of University Teaching & Learning Practice*. – 2011. – Vol. 8, №1. – Article 5. – URL: <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol8/iss1/5/>
4. Redfame Publishing. Enhancing student engagement through student-centered approaches // *Journal of Education and Training Studies*. – 2020. – Vol. 8, №3. – P. 13–20. – DOI: <https://doi.org/10.11114/jets.v8i3.4743>
5. Kusumahati A., Prabowo T.H.E. The Implementation of Problem-Based Learning in Enhancing Students' Critical Thinking // *Proc. of ICSSHE-18*. – Atlantis Press, 2018. – URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icsshe-18/25903654>
6. Edutopia. How to Use Project-Based Learning in Literature. – 2022. – URL: <https://www.edutopia.org/article/pbl-novel-study>
7. Astrachan H. Developing Literary Analysis through Problem-Based Tasks // *ERIC*. – 2018. – URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1206480.pdf>
8. Chin C., Chia L. G. Problem-based learning: Using students' questions to drive knowledge construction // *Science Education*. – 2004. – Vol. 88, №5. – P. 707–727. – DOI: <https://doi.org/10.1002/sce.10144>
9. Putri W. S., Sugirin, Suparman U. Interdisciplinary Connections in Literature Classes through PBL // *Proc. of ICHESS-21*. – Atlantis Press, 2021. – URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/ichess-21/125967291>
10. International Baccalaureate Organization (IBO). *MYP Language and Literature Guide: Assessment Criteria*. – 2020. – URL: <https://www.ibo.org/globalassets/new-structure/brochures-and-infographics/pdfs/myp-brief-language-literature-en.pdf>
11. Noredink. Supporting Literary Analysis Through Inquiry-Based Writing. – 2023. – URL: <https://www.noredink.com/insights/blog/noredink-supports-literary-analysis-assignments>
12. Faculty Focus. Benefits and Challenges of Problem-Based Learning. – 2020. – URL: <https://www.facultyfocus.com/articles/effective-teaching-strategies/problem-based-learning-benefits-and-risks>
13. Solomon M. Making Literature Relevant Through Problem Solving // *Journal of Language and Literacy*. – 2019. – Vol. 14, №2. – P. 23–37. – URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ894367>

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-29-35

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ: РОЛЬ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

НАССТАВШЕВ АРТУР АНАТОЛЬЕВИЧ

Студент факультета Computer Science, Торайгыров университет

Научный руководитель – **С. Е. ТЕМИРГАЛИЕВА**

Старший преподаватель – **А. Ж. КУВАТОВ**

Преподаватель-ассистент – **А. Б. КАБЫЛБЕК**

Преподаватель-ассистент – **Н. Р. БЕРКИНОВ**

Павлодар, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена роли физической культуры и спорта в современном обществе, их влиянию на здоровье, социализацию и развитие национальной идентичности. В условиях роста сидячего образа жизни и технологической зависимости физическая активность становится ключевым фактором поддержания здоровья населения. Автор анализирует историческое развитие физической культуры, ее значение для профилактики заболеваний и улучшения качества жизни. Особое внимание уделяется спорту как инструменту межкультурного общения и преодоления социальных барьеров. Рассмотрены проблемы современного спорта, включая дискриминацию, допинг и неравенство, а также предложены пути их решения. Статья содержит примеры успешных спортивных проектов и подчеркивает важность популяризации физической культуры среди всех возрастных групп. Материал основан на данных Всемирной организации здравоохранения и международных исследований.

Ключевые слова: Физическая культура, зож, допинг, вредные привычки, спорт, физические нагрузки, дискриминация в спорте, национальная идентичность.

Физическая культура и спорт играют ключевую роль в развитии личности, укреплении здоровья и формировании гармоничного общества. Секция 21, посвященная физической культуре и спорту, подчеркивает важность регулярной физической активности как неотъемлемой части жизни каждого человека. В условиях стремительного развития технологий и роста сидячего образа жизни тема физической культуры становится особенно актуальной. Цель данной статьи — проанализировать значение физической культуры и спорта в современном мире, рассмотреть их влияние на здоровье, социализацию и развитие национальных традиций, а также предложить рекомендации для популяризации этих ценностей.

Физическая культура как основа здорового образа жизни

Физическая культура — это система знаний, навыков и практик, направленных на развитие физических способностей человека, укрепление его здоровья и формирование духовно-нравственных качеств. История физической культуры насчитывает тысячи лет: от древних олимпийских игр в Греции до современных спортивных состязаний. Например, в Древней Греции спорт был неотъемлемой частью воспитания, символизируя силу, красоту и совершенство человеческого духа. В XX веке физическая культура стала массовым явлением благодаря развитию научных исследований в области физиологии и медицины. Ученые доказали, что регулярные физические нагрузки снижают риск сердечно-сосудистых заболеваний, диабета, ожирения и других проблем со здоровьем. Если брать Казахстан в целом то Физическая культура в Казахстане имеет богатую историю и самобытные традиции, уходящие корнями в глубокую древность. С давних времён в казахской степи большое значение придавалось военно-прикладным и спортивным навыкам. Верховая езда, стрельба из лука, борьба (қазақша күрес), джигитовка и национальные игры, такие как көкпар, аударыспак и теңге ілу, были неотъемлемой частью повседневной жизни. Эти занятия служили не только

развлечением, но и важной подготовкой к жизни в суровых природных условиях, а также к защите родной земли.

В советский период, начиная с 20–30-х годов XX века, после вхождения Казахстана в состав СССР, началось активное внедрение централизованной системы физического воспитания. По всей стране строились стадионы, спортивные залы, развивалась спортивная инфраструктура. В школьную программу были введены обязательные уроки физкультуры. Казахстанские спортсмены участвовали во всесоюзных и международных соревнованиях, в том числе в Олимпийских играх. Также появились массовые спортивные общества, такие как «Динамо», «Спартак» и «Буревестник», в которых велась серьёзная подготовка профессиональных спортсменов.

С обретением независимости в 1991 году Казахстан продолжил активное развитие физической культуры и спорта. Были созданы Национальная спортивная академия и Комитет по делам спорта и физической культуры. Правительством были приняты государственные программы, направленные на развитие спорта среди всех слоёв населения. Особое внимание стало уделяться детско-юношескому спорту, инклюзивным программам, а также массовым соревнованиям, которые стали важной частью общественной жизни. Казахстанские спортсмены начали добиваться высоких результатов на международной арене, завоёвывая медали на Олимпийских играх, чемпионатах мира и Азии, особенно в таких видах спорта, как бокс, тяжёлая атлетика, дзюдо и велоспорт.

В современный период физическая культура в Казахстане рассматривается как ключевой компонент формирования здоровой, активной и гармонично развитой нации. По всей стране проводятся спортивные марафоны, фестивали, массовые забеги, открытые тренировки и флешмобы, популяризирующие здоровый образ жизни. Активно строятся современные спортивные комплексы, ледовые арены, фитнес-центры. Наряду с этим внедряются передовые технологии — такие как цифровые платформы, виртуальные тренировки и система «Умный спорт», обеспечивающая контроль и планирование физических нагрузок с помощью современных IT-решений.

Таким образом, физическая культура в Казахстане прошла путь от традиционных народных игр и прикладных умений до современной многопрофильной системы, охватывающей как профессиональный, так и массовый спорт. Она продолжает активно развиваться, укрепляя здоровье нации и прославляя страну на мировой спортивной арене.

Влияние физической активности на здоровье

Современные исследования подтверждают, что физическая активность является одним из ключевых факторов долголетия. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), около 3,2 миллиона смертей ежегодно можно предотвратить, если люди будут уделять хотя бы 150 минут в неделю умеренной физической активности. Примеры таких активностей включают бег, плавание, йогу или даже ходьбу.

Физическая активность помогает:

- Улучшить работу сердечно-сосудистой системы;
- Нормализовать вес;
- Снизить уровень стресса и депрессии;
- Повысить иммунитет.

Например, в Японии существует традиция «радио-гимнастики», которую выполняют утром миллионы людей. Это простое упражнение стало частью повседневной жизни и способствует сохранению здоровья населения.

Спорт как инструмент социализации и межкультурного общения

Роль спорта в формировании командного духа

Спорт объединяет людей вне зависимости от их возраста, пола, социального статуса или национальности. Командные виды спорта, такие как футбол, баскетбол или волейбол, развивают чувство ответственности, взаимопомощи и доверия. Например, в школах занятия

спортом часто способствуют улучшению отношений между учениками и снижению уровня конфликтов.

Конечно! Вот переработанный текст с акцентом на **Казахстан** и его участие в международном спортивном сотрудничестве:

Международное сотрудничество через спорт Казахстан реализует системные меры для развития массового и профессионального спорта через государственные программы, инфраструктурные проекты и поддержку талантливых спортсменов. Рассмотрим ключевые инициативы подробно.

Государственная программа «Спорттық Қазақстан» (2021–2025 гг.)

Цель: Создание условий для занятий спортом на всех уровнях – от школьного до профессионального.

Основные направления:

Развитие массового спорта

Строительство и модернизация спортивных объектов: Возведение 500 новых спортивных сооружений (дворцы спорта, стадионы, тренажерные залы). Реконструкция исторических объектов (например, высокогорный каток «Медеу»).

Спорт в образовательных учреждениях: Внедрение 3-х уроков физкультуры в неделю в школах.

Программа «Жас Ұлан» – военно-патриотическое воспитание через спорт. Корпоративный и дворовый спорт. Турниры среди госслужащих и работников предприятий. Строительство воркаут-площадок во дворах. Поддержка профессионального спорта

Финансирование сборных Казахстана: Увеличение стипендий для олимпийцев и паралимпийцев. Создание национальных тренировочных центров (базы в Шымкенте, Алматы, Нур-Султане). Подготовка тренеров и специалистов:

Программы обмена с зарубежными странами (США, Европа, Китай). Повышение квалификации через Казахскую академию спорта и туризма. Популяризация здорового образа жизни. Национальные спортивные акции:

«Қазақстандықтар – денсаулықты ұлт!» («Казахстанцы – здоровая нация!») – марафоны, забеги.

«Спорттық отбасы» («Спортивная семья») – семейные соревнования.

Цифровизация спорта:

Мобильное приложение «QazSport» – запись в секции, онлайн-тренировки. Национальные проекты по строительству спортивной инфраструктуры. Крупные объекты

Ледовый дворец «Алау» (Нур-Султан) – один из лучших в СНГ. Велотрек «Сарыарка» (использовался на Азиаде-2011).

Футбольные академии (например, академия «Астаны» по стандартам UEFA).

Региональное развитие

В каждом областном центре – многофункциональные спортивные комплексы. В малых городах и селах – модульные залы и открытые площадки.

Поддержка детско-юношеского спорта. Спортивные школы и секции

Бесплатные кружки по 30+ видам спорта (бокс, борьба, гимнастика, плавание). Гранты для талантливых детей (программа «Болашақ» в спортивной сфере). Турниры и соревнования

«Алтын Ұрпақ» («Золотое поколение») – детские спартакиады. Школьная лига по футболу и баскетболу

Международное сотрудничество в рамках Игр тюркских народов и Центральноазиатских игр может включать следующие аспекты: Всемирные игры кочевников. Это международные спортивные состязания по этническим видам спорта. В их основе — народные игры исторически кочевых народов Центральной Азии. Игры направлены на развитие этноспортивного и этнокультурного движения как наследия человеческой цивилизации. 25

Организация тюркских государств. Она была учреждена в 2009 году как Совет сотрудничества тюркоязычных стран (Тюркский совет). На стамбульском саммите 2021 года организация была переименована. Она объединяет Турцию, Азербайджан, Казахстан, Киргизию и Узбекистан (Туркменистан и Венгрия имеют статус наблюдателей). 4

Центральноазиатские игры. Это спортивное состязание, проводимое каждые два года среди атлетов из стран Центральной Азии. Игры проходят под патронажем Олимпийского совета Азии и Международного олимпийского комитета.

Подписание меморандумов с Россией, Китаем, Турцией по обмену опытом.

Международные спортивные мероприятия, такие как Олимпийские игры, чемпионаты мира и континентальные турниры, играют важную роль в укреплении международных связей и межкультурного диалога. Спорт способен преодолевать политические и культурные барьеры, объединяя людей самых разных стран.

Казахстан активно участвует в международном спортивном движении с момента обретения независимости в 1991 году. Уже в 1994 году Казахстан дебютировал на Олимпийских играх как независимое государство, а в 1996 году завоевал первую золотую олимпийскую медаль благодаря боксёру Василию Жирову. С тех пор спортсмены страны регулярно принимают участие в Олимпиадах, чемпионатах мира и Азии, завоёвывая награды в различных видах спорта: боксе, тяжёлой атлетике, дзюдо, велоспорте, борьбе и лёгкой атлетике.

Казахстан также выступает организатором крупных международных соревнований. Например, в 2011 году в Астане и Алматы прошли VII зимние Азиатские игры, где страна продемонстрировала высокий уровень организации и спортивной подготовки. Эти игры стали важным шагом в укреплении имиджа Казахстана как надёжного партнёра в международном спортивном сообществе.

Кроме того, казахстанские спортсмены регулярно участвуют в международных спортивных лагерях, форумах и проектах, направленных на продвижение мира и дружбы между народами. Подобные инициативы формируют позитивный имидж страны на международной арене и способствуют развитию межгосударственного сотрудничества через спорт.

Таким образом, спорт стал важным инструментом внешней политики Казахстана, укрепляя дружбу между народами, продвигая идеалы мира и сотрудничества и подтверждая роль страны как активного участника мирового спортивного сообщества.

Примеры успешных спортивных проектов

Один из ярких примеров — программа «Street Workout», которая набирает популярность во всем мире. Она позволяет людям заниматься спортом бесплатно, используя открытые площадки и собственный вес. Такие проекты делают спорт доступным для всех слоев населения, включая тех, кто не может позволить себе дорогие тренажеры или абонементы в фитнес-клубы.

Проблемы современного спорта и пути их решения

Дискриминация и неравенство в спорте

Несмотря на значительный прогресс, в спорте все еще существуют проблемы дискриминации по гендерному признаку, расе или социальному статусу. Женщины, например, зачастую получают меньше финансирования и внимания, чем мужчины. Однако ситуация постепенно меняется благодаря усилиям международных организаций, таких как Международный олимпийский комитет (МОК), который активно продвигает равенство полов в спорте.

Допинг и другие нарушения этики

Допинг остается одной из самых серьезных проблем современного спорта. Примеры скандалов, связанных с использованием запрещенных препаратов, показывают, что победа любой ценой недопустима. Для борьбы с этим явлением необходимо ужесточить контроль и повысить осведомленность спортсменов о последствиях допинга.

Пути решения проблем

Чтобы сделать спорт более доступным и честным, необходимо:

- Инвестировать в развитие спортивной инфраструктуры;
- Поддерживать молодых спортсменов стипендиями и грантами;
- Проводить просветительские кампании о важности честной игры.

Физическая культура и спорт как элемент национальной идентичности и патриотизма,

В Казахстане спорт равен патриотизму, в истории нашей страны лежит множество событий которые объединяли народ настолько сильно что мы были одним целым . Из примеров могу привести такие виды спорта как футбол , бокс и борьба . Футбол в Казахстане вышел совсем на новый уровень под руководством Магомеда Адиева наша сборная заиграла другим , победоносным тоном ! Вы только вспомните матчи нашей сборной на квалификации Euro - 2024 , когда Казахстан хоть и в сетке не самых сильных сборных устроил камбек и вырвал победу у Норвегии , а чуть позднее разделался с Сан-Марино, а поединки Геннадия Головкина известного всемирно как "GGG" были перформансом, а летние Олимпийские игры в Париже которые показали что наша сборная способна на многое . Это все сплочает страну, гордость и патриотизм в такие моменты всегда берет верх над другими эмоциями, потому что это великолепно. Спорт и развитие спорта в нашей стране хоть и до сих пор продолжается, и может пройти через сотни инноваций, но уже на данный момент спорт является одним из великих ключей к патриотизму нашей страны. Такие события объединяют людей и укрепляют чувство принадлежности к своей стране.

Цифровизация спорта и развитие физической культуры в Казахстане

Цифровизация спорта в Казахстане становится одним из ключевых направлений модернизации общества, способствуя развитию физической культуры и массового спорта. Интеграция современных технологий позволяет повысить эффективность тренировок, улучшить доступность спортивных услуг и создать новые возможности для популяризации здорового образа жизни. В условиях стремительного развития информационных технологий государство активно внедряет цифровые инструменты в спортивную сферу, что способствует достижению целей, обозначенных в государственной программе «Рухани жаңғыру».

Основные направления цифровизации спорта

Создание цифровых платформ для управления спортом

В Казахстане разработаны и внедрены онлайн-платформы для координации работы спортивных организаций, учёта результатов спортсменов и автоматизации процессов планирования мероприятий. Эти платформы позволяют упростить взаимодействие между федерациями, тренерами и спортсменами, а также сделать систему прозрачной и эффективной.

Использование технологий для мониторинга здоровья и тренировок

Современные носимые устройства (умные часы, фитнес-браслеты) помогают отслеживать физическую активность, сердечный ритм и другие показатели здоровья как профессиональных спортсменов, так и любителей. Это способствует персонализации тренировок

Электронные системы для массового спорта

Для привлечения населения к занятиям физической культурой создаются мобильные приложения, с помощью которых можно найти ближайшие спортивные площадки, записаться на групповые занятия или участвовать в онлайн-соревнованиях. Такие сервисы делают спорт более доступным и удобным.

Виртуальные тренировки и онлайн-коучинг

Пандемия коронавируса дала толчок развитию онлайн-тренеров и виртуальных тренировок. Сегодня казахстанцы могут заниматься спортом под руководством профессионалов по видеосвязи или через специализированные приложения, что особенно важно для людей, живущих в отдалённых регионах.

Развитие физической культуры через цифровизацию

Цифровизация играет важную роль в популяризации физической культуры среди населения. Она позволяет преодолеть географические и социальные барьеры, предоставляя каждому человеку возможность заниматься спортом независимо от места проживания или финансовых возможностей.

Доступность информации о здоровье

С помощью мобильных приложений и сайтов граждане могут получать рекомендации по здоровому образу жизни, составлять индивидуальные программы тренировок и отслеживать свой прогресс.

Геймификация спорта

Использование игровых механик в спорте, таких как конкурсы, челленджи и рейтинговые таблицы, мотивирует людей регулярно заниматься физкультурой. Например, популярны приложения, которые предлагают пробежать определенное расстояние за месяц или пройти максимальное количество шагов за день.

Анализ больших данных

Сбор и анализ данных о физической активности населения помогают разрабатывать более эффективные государственные программы по продвижению спорта. Это позволяет выявить слабые места в инфраструктуре

Перспективы

Цифровизация спорта в Казахстане продолжает развиваться, и в будущем можно ожидать дальнейшего внедрения инновационных технологий, таких как искусственный интеллект, виртуальная реальность и блокчейн. Эти технологии позволят не только улучшить качество трансляций. Кроме того, государство уделяет особое внимание развитию спортивной инфраструктуры с элементами цифровизации. Например, строительство «умных» стадионов, оснащенных системами мониторинга и автоматизации, станет следующим шагом на пути к технологичному спорту.

Заключение: Цифровизация спорта в Казахстане открывает широкие возможности для развития физической культуры и массового спорта. Благодаря внедрению современных технологий государство может достичь своих целей по повышению уровня здоровья населения, развитию профессионального спорта и популяризации здорового образа жизни. Однако для успешной реализации этих инициатив необходима координация усилий государства, бизнеса и общества, чтобы сделать спорт доступным и интересным для каждого гражданина. Таким образом, цифровизация становится неотъемлемой частью развития спорта в Казахстане, способствуя его прогрессу на всех уровнях.

Заключение

Физическая культура и спорт в Казахстане имеют глубокие исторические корни и продолжают развиваться, адаптируясь к современным условиям. Они играют ключевую роль в формировании здорового образа жизни, социализации, укреплении национальной идентичности и продвижении страны на международной арене. Цифровизация открывает новые возможности для популяризации массового спорта и повышения эффективности профессиональных тренировок. Однако для успешной реализации этих инициатив необходима координация усилий государства, бизнеса и общества.

Казахстан уже добился значительных успехов в развитии спорта, но перед страной стоят новые задачи, такие как решение проблем дискриминации, допинга и неравенства. Преодоление этих барьеров позволит сделать спорт доступным и интересным для каждого гражданина, что, в свою очередь, будет способствовать укреплению здоровья нации и процветанию страны. Таким образом, физическая культура и спорт остаются неотъемлемой частью развития Казахстана, объединяя прошлое, настоящее и будущее. Только так мы сможем создать общество, где каждый человек будет иметь возможность жить полноценной, здоровой и счастливой жизнью.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). Рекомендации по физической активности.
2. Международный олимпийский комитет (МОК). Отчеты о развитии спорта.
3. Исследования в области спортивной физиологии и психологии.
4. История древних Олимпийских игр.
5. Материалы международных конференций по физической культуре.
6. Кожамкулов, Б. С. История физической культуры и спорта в Казахстане / Б. С. Кожамкулов. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 256 с.
7. Сарымсакова, Л. М. Цифровизация спорта: новые вызовы и возможности // Казахстанский журнал физической культуры и спорта. – 2022. – № 4 (12). – С. 45–52.
8. Государственная программа развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2023–2029 годы.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-36-39

PHRASEOLOGICAL UNITS AS AN ELEMENT OF THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

ИМАНБЕРЛИЕВА ДИНАРА КАНАТОВНА

Университет «Мирас», Шымкент, Казахстан
Сектор иностранных языков, магистратура, 1- курс

Аннотация. Фразеологические единицы служат фундаментальными компонентами структуры языка, отражающими коллективное мировоззрение его носителей. Эти выражения, глубоко укоренившиеся в культурном контексте, отражают ценности, убеждения и исторический опыт сообщества. Изучая фразеологические единицы, можно получить представление о когнитивных и культурных структурах, которые формируют язык и мышление.

Ключевые слова: Фразеологические единицы, языковая картина мира, культурное познание, национальная идентичность, когнитивная лингвистика, язык и культура.

Abstract: Phraseological units serve as fundamental components of a language's structure, encapsulating the collective worldview of its speakers. These expressions, deeply embedded in cultural contexts, reflect the values, beliefs, and historical experiences of a community. By examining phraseological units, one gains insight into the cognitive and cultural frameworks that shape language and thought.

Key words: Phraseological units, linguistic picture of the world, cultural cognition, national identity, cognitive linguistics, language and culture.

The linguistic picture of the world is one of the ways to structure knowledge about objective reality. The term "linguistic worldview" is understood by scientists to mean a systemically ordered, socially significant model of signs expressed using various linguistic means, containing information about the surrounding world. The linguistic picture of the world is closely related to the problem of language and thinking. The linguistic picture of the world is a verbally expressed result of a person's spiritual activity as a social being. It changes with the development of man himself and his ideas about the world during the global historical process.

The linguistic picture of the world is a key concept in linguistic and cultural studies. It refers to the way language reflects and shapes the worldview of its speakers. Language is not only a means of communication but also a repository of collective knowledge, beliefs, traditions, and values. Every language encodes a unique perception of reality, shaped by the experiences and cultural heritage of the people who speak it.

According to V. A. Maslova, phraseological units play a special role in creating a linguistic picture of the world. This role lies in the fact that phraseological units evaluate phenomena, processes, situations of the objective world, interpret them, express the attitude of native speakers towards them, they transmit cultural attitudes and stereotypes, standards and archetypes from generation to generation. The nature of phraseological units is related to background knowledge, practical experience, and the cultural and historical traditions of the people who speak the language. By analyzing the units of the phraseological level of the language system, we have the opportunity to comprehend the views of ancient people on the world and society, as well as to penetrate into the modern mentality of the nation and people [1].

In linguistics, phraseology is considered as "a set of stable combinations of words similar to words in their reproducibility as ready-made and integral units" [2], and the term phraseological worldview refers to a part of the linguistic worldview described by means of phraseology, in which "each phraseological turn is an element of a strict system and performs certain functions in describing the reality of the surrounding reality" [3]. Thus, the phraseological picture of the world is understood

as a universal way of classifying phraseological units based on linguistic and extralinguistic features of units.

Phraseological units are highly informative units of language; they cannot be considered as "decorations" or "excesses". Such an interpretation of phraseological units is found in some works and is currently outdated. Phraseological units are one of the linguistic universals, since there are no languages without phraseological units.

The subject of phraseology is phraseological units, i.e., "stable, reproducible combinations of words that exist in the language in the form of formations that are integral in their meaning and stable in their composition and structure" [2]; "figurative expressions that are consistently reproduced in speech, performing, like words, a nominative function in the language" [2].

Phraseological units store and transmit from generation to generation knowledge about the system of customs, traditions, laws and everyday ideas about the world developed in society. All this allows scientists to talk about phraseological units as means of verbalizing certain concepts – mental formations, generalized and integral mental units encoding culturally significant meanings in various configurations [4].

The phraseological picture of the world most vividly and accurately reflects the spirit of the people, their national mentality, as well as the cultural and historical experience of knowing the world, due to its expressiveness and emotionality. The objects of reality are interpreted and semanticized differently by different peoples; that fragment of the phraseological picture of the world, which is characteristic of one people, can be completely ignored in the phraseological picture of the world of another people or considered by other means of linguistic expression. Thus, the phraseological picture of the world is specific to each language.

Phraseological units often exhibit national and cultural specificity, serving as markers of identity and worldview. Guishkayeva (2012) discusses how Spanish and English phraseological units reflect the national and cultural originality of their respective communities, illustrating how language encapsulates unique cultural perspectives [5]. For example, the Spanish phrase "más vale tarde que nunca" ("better late than never") emphasizes the value placed on timely action, while its English counterpart reflects a more lenient attitude toward tardiness.

From a cognitive linguistics perspective, phraseological units are seen as tools that shape and reflect thought processes. They provide insight into how individuals conceptualize and categorize their experiences. Amirbekova et al. (2024) explore the semantic valence and cultural representation of phraseological units in Kazakh and English, highlighting how these expressions embody cultural and semantic dimensions that extend beyond grammatical structures [6].

The linguistic and cultural landscape of British society is richly depicted through its phraseological units—expressions whose meanings extend beyond the literal interpretations of their components. These idiomatic expressions serve as windows into the values, history, and everyday experiences of the British people, reflecting their collective consciousness and worldview.

The British monarchy, with its centuries-old traditions, has profoundly influenced the language. Expressions such as "a king's ransom" denote something of great value, emphasizing the historical wealth associated with royalty. Similarly, phrases like "to be born with a silver spoon in one's mouth" suggest an inherent privilege or wealth, highlighting the societal stratifications that have long characterized British society.

Many idioms have their roots in historical events or traditional practices. For instance, "carry coals to Newcastle" refers to the futile act of bringing something to a place where it is abundant, originating from the coal-rich city of Newcastle. Another example is "send to Coventry," meaning to deliberately ostracize someone, which dates back to the English Civil War when prisoners were sent to Coventry as a form of punishment.

The British legal system has also left its mark on the language. "To be caught red-handed" means to be apprehended while committing a crime, a phrase that traces back to the days when murderers were caught with blood on their hands. "Justice is blind," indicating impartiality in legal matters, underscores the ideal that the law should be applied without bias.

The emphasis on education and eloquence in Britain is evident in phrases such as "to speak the Queen's English," meaning to use proper or standard English, and "to teach someone a lesson," which implies correcting someone's behavior through reprimand. These expressions highlight the value placed on education and the proper use of language.

The British love for food and drink is evident in idioms like "to have a finger in every pie," meaning to be involved in many activities, and "as easy as pie," indicating something very simple. These expressions highlight the central role of food in British culture and its influence on language.

The phraseological picture of the world has a number of distinctive features, of which three are the main ones: universality, anthropocentrism, expressivity.

The very fact of the existence of phraseology is a linguistic universal, since there is no language in which there are no phraseological phrases. Their main property – the non-deducibility of the integral meaning from the meaning of the components – is also considered a universal. There are a number of concepts that are universal for any language, and, accordingly, phraseological phrases that reflect them will be universal, and will manifest themselves both in terms of content and expression, most clearly this phenomenon is manifested in phraseological units containing a component – a zoonym. For example, a hare in many languages is associated with cowardice, a fox with cunning, a dog with loyalty and the hardships of life. The phraseology of any language shows a way of perceiving the surrounding reality through the prism of national worldview [3]. That is why it is appropriate to talk about the general laws of phraseology, as well as the existence of identical phraseological models.

Comparative studies of phraseological units across languages reveal both universal and culture-specific elements in the linguistic picture of the world. Atadjanova and Barlikbayeva (2024) examine how phraseological units in different languages reflect the cultural and cognitive frameworks of their speakers, noting that while certain expressions may have equivalents across languages, the connotations and usage can vary significantly [7].

Phraseological units are not just stylistic devices or linguistic ornaments; they are profound bearers of cultural memory and cognitive patterns that shape the linguistic picture of the world. As fixed expressions, idioms, and proverbs, they encode the worldview of the people who use them—reflecting values, beliefs, historical experiences, and social norms embedded in a particular culture.

By studying phraseological units, we gain insight into how speakers of a language conceptualize everyday phenomena such as relationships, time, nature, morality, and social roles. For instance, English idioms like "time flies" or "money talks" demonstrate how time and wealth are perceived as dynamic, powerful forces in Anglo-American society. In contrast, idioms in other languages may highlight different aspects of the same concepts, revealing culturally specific perspectives. Such comparisons emphasize the role of phraseological units in constructing and maintaining distinct worldviews across linguistic communities.

Phraseological units also serve as tools of cultural continuity. They preserve elements of ancient beliefs, historical events, and traditional wisdom, often long after their literal meanings have faded. Expressions like "swan song", "Achilles' heel", or "skeleton in the closet" link language users to mythology, literature, and social history, demonstrating how phraseology sustains a connection with the past while remaining relevant in contemporary speech.

Moreover, idiomatic language fosters identity and belonging, functioning as a kind of cultural shorthand that signals shared knowledge and values. The use of idioms contributes not only to linguistic richness and expressiveness but also to cultural cohesion and understanding.

Therefore, phraseological units are fundamental to the formation and expression of the linguistic picture of the world. They reflect how language organizes human experience and thought, acting as a cultural mirror and a cognitive map for interpreting reality. Their study is essential for linguists, translators, and anyone interested in the intersection of language and culture.

REFERENCES:

1. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. зав. М.: Академия, 2007. 208 с.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М., 1985. – 160 с.
3. Хайруллина Р.Х. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2008. – 300 с.
4. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в системе современного русского языка. – Волгоград, 1993.
5. Guishkayeva, L. N. (2012). Phraseological Units as the Reflection of the National and Cultural Originality of Ethnic Community (on the Material of Spanish and English). Russian Journal of Linguistics, 4, 20-23.
6. Amirbekova, A., Talgatqyzy, G., Kulmanov, S., Sovetova, Z., & Biyazdykova, A. (2024). Semantic Valence and Cultural Representation of Phraseological Units (Kazakh and English). Forum for Linguistic Studies, 6(5).
7. Atadjanova, G. Y., & Barlikbayeva, S. B. (2024). Phraseological Units as Fragments of the Linguistic Picture of the World. Golden Brain, 2(22), 114-119.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-40-43
ӘӨК 911:502/504

**ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕРІН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ
ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ**

**ДУТБАЕВА АСЕМ КАЙРАТОВНА
БАХЫТБЕКОВА НАЗЕРКЕ БАХЫТБЕКҚЫЗЫ
ЖУМАН АЛМАС ЕРБОЛАТУЛЫ**

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік
Университеті магистранттары
Өскемен, Қазақстан

Аңдатпа: Мақалада жергілікті жердің экологиялық мәселелерін география сабағында оқыту арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру жолдары қарастырылады. Жергілікті табиғи-экологиялық жағдайларды оқу процесіне енгізу оқушылардың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін арттырып, табиғатты қорғауға деген жауапкершілігін қалыптастырады. Сонымен қатар, пәнаралық байланыс, жобалық жұмыс және белсенді оқыту әдістері арқылы оқушылардың экологиялық ойлау қабілетін дамыту жолдары ұсынылады. Материал мұғалімдерге әдістемелік көмек ретінде ұсынылып, білім алушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған.

Кілт сөздер: экология, экологиялық білім, жергілікті жер, экологиялық мәселе, география сабағы, танымдық қызығушылық, оқушы белсенділігі, экологиялық тәрбие

Қазіргі заманғы білім берудің басты мақсаты – жеке тұлғаны жан-жақты дамытып, оны өмірге, қоғамға бейімдеу. Соның ішінде география пәні арқылы оқушылардың қоршаған орта туралы көзқарасын қалыптастыру, табиғатты аялауға тәрбиелеу ерекше маңызға ие. Әсіресе, оқушыларды өз туған өлкесінің табиғатына, экологиялық жағдайына қызықтыру олардың танымдық қызығушылығын арттырып, белсенді өмірлік ұстаным қалыптастырады.

Жергілікті жердің экологиялық жағдайын зерттеу - оқушылар үшін аса өзекті және нақты тәжірибелік білім көзі. Өйткені олар өздері күнделікті көріп жүрген табиғи ортаның ластану себептерін, салдарын және шешу жолдарын зерделеу арқылы пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Мысалы, оқушылармен өз өңіріндегі өзен-көлдердің ластануы, орман алқаптарының азаюы, тұрмыстық қалдықтардың жиналу мәселелері туралы зерттеу жүргізу — экологиялық сауаттылықты арттырып қана қоймай, туған жерге деген сүйіспеншілікті де қалыптастырады.

Ата-бабамыз көзінің қарашығындай қорғап, бізге мұраға қалдырған қазақ жерінің асты-үсті тұнған байлық. Бірақ оны ұқыпсыз пайдалану, түзелуіне мыңдаған жылдар кететін осы әсем табиғаттың тепе-теңдігін бұзуға әкеліп соқтыруда.

Бүгінде тек тәуелсіз Қазақстанда ғана емес бүкіл әлем алдында экологиялық апат тұр. Адам ақыл ойының нәтижесі алып ракеталар, атом станциялары, зауыттар мен фабрикалар, кейбір ғажайып көлік түрлері ғылыми прогресс жетістіктері өмірімізді байыта түсумен қатар қауіп-қатер туғызуда, «Қоғамымызды құруымызға қарай азаматтарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сау болуы және оларды қоршаған табиғи ортаның таза болуы үшін күш салуы керек» деп көрсетілген Елбасының халыққа жолдауында. Өйткені экологиялық жағдайдың күрт нашарлауына байланысты қоршаған ортада болып жатқан өзгерістерге адамның биологиялық – генетикалық құрылымы бейімделіп үлгере алмағандықтан адам денсаулығына орасан зор нұқсан келуде. Табиғат тепе-теңдігін қалпына келтіріп, қоршаған ортаға жанашырлықпен қарау, табиғат қазынасының, оның ішінде адамның өзін сақтап қалу проблемасы әрбір адамнан экологиялық сауаттылықты талап етеді.

Сондықтан жас ұрпаққа экологиялық білім беру мектептің басты міндеті. Дүниежүзілік тәжірибелерді саралай келіп, біздің республикамыздың оқу жүйесінде 1999 жылы экологиялық білім берудің мемлекеттік бағдарламасы ұсынылды. Оның негізгі мақсаты – көпшілікке, жасөспірімдерге үздіксіз экологиялық білім мен тәрбие беру.

Ол төмендегідей оқу жүйесінен тұрады:

- мектепке дейінгі мекемелерде экологиялық тәрбие беру;
- мектеп қабырғасында экологиялық білім мен тәрбие беру;
- арнайы білім беретін колледждерде экологиялық білім беру;
- жоғарғы оқу орындарында экологиялық білім беру;
- көпшіліктің экологиялық сауатын ашу.

Мектептегі пәндерді экологияландыру дегеніміз – мектеп табалдырығынан аттаған жасөспірімге сыныптар деңгейінде берілетін барлық пәндер негізінде экологиялық білім мен тәрбие беру. Олар мазмұнына қарай: әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, жартылыстану пәндері, тіл-әдебиет және өнер саласындағы пәндер болып топталады.

Гуманитарлық пәндер арқылы оқушылар адам-қоғам-табиғат арасындағы қарым-қатынастардың жалпы заңдылықтарымен таныса отырып, олардың біртұтастылығы туралы экологиялық көзқарас қалыптастыру.

Жаратылыстану пәндері оқушыларға экологиялық білім мен тәрбие берудің орталық ядросы болуы тиіс. Әсіресе, география, өсімдіктану, жануартану, тәнтану, химия, физика, тағы басқа пәндердің негізгі идеясы мен мазмұны үздіксіз экологиялық білім берудің біртұтас жүйесі негізінде қалыптасуы тиіс.

Экологиялық ахуалдың нашарлауы халықтың денсаулығына залалын тигізумен қатар, әлеуметтік қиындықтар туғызып, халық шаруашылығы тұрақты дамуының бірсыпыра маңызды бағыттарын тікелей тежеуге әкеліп соғуы ықтимал. Осыған орай, Қазақстан Республикасы Конституциясының 38-бабында « Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті» - делінген. Сол себепті, қазіргі кездегі білім беру ошақтарының алдында тұрған міндеттерінің бірі – жас ұрпақтың экологиялық білімі мен көзқарасын қалыптастыру, оларды табиғатты қорғау, табиғи қорларды тиімді пайдалану және өмір сүрген ортасы мен еңбектенетін жерінде жоғары, саналы, экологиялық білімді пайдалана білетін азамат ретінде тәрбиелеу. Сөйтіп әрбір адамның экологиялық білім дәрежесі мен тәрбиесі орта және арнаулы білім беру ордаларында қалыптасып, келешектегі өмірге деген көзқарасын анықтайды.

Халқымыздың мақтанышы, ғалым Шоқан Уәлиханов туған халқының табиғатпен қарым-қатынасындағы әдет-ғұрып, дәстүрін зерттей отырып, өз ұрпағын табиғатпен қатынас жасауда ізгілікке баулитын халық педагогикасының тәрбиелік мәнін жоғары бағалайды. Ол: «Табиғат! Өзіңіз айтыңызшы тіршілікте одан ғажап, одан құпия не бар екен»? – дей келе, қазақтар киелілігіне үлкен мән берді. Ал, Абай өлеңдерінде табиғат пен адам өмірін, тұрмыс-тіршілігін бір-бірінен ажырамайтынын, бөліп қарастыруға келмейтін біртұтас дүние ретінде қарастырады.

Сол сияқты 18-ші қара сөзінде табиғат туралы философиялық ой-пікірлері мен табиғат заңдылығын пайымдай алумен бірге оған байланысты ғылыми көзқарастарын да танытады. Ол табиғаттың бар байлығы адам баласына азық болып отырғандығын көрсете келіп, «Кім өзіне махаббат қылса, сен оған махаббат қылмағың парыз» - деп өскелең ұрпақты табиғат ананы аялап сүйе білуге шақырады.

Халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігі және оны көздің қарашығындай сақтап келуі жайында қазіргі ұрпаққа үлгі-өнеге боларлық дана ұғымдар, мақал-мәтелдер, нақыл сөз, аңыз әңгімелер арқылы жетіп отырған. Сондықтан әрбір ұстаз, әрбір тәрбиеші өзінің күнделікті жұмысында халықтық педагогиканың асыл маржанына үнемі көңіл бөліп, оны тиімді пайдалана білуі тиіс.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі – оқушыларға сапалы білім беру ғана емес, сонымен қатар оларды қоршаған ортаны қорғауға, табиғатқа жанашырлықпен

қарауға тәрбиелеу болып табылады. Әсіресе, география пәнінде оқушылардың туған өлкесінің табиғатына, табиғи ресурстарына және қоршаған ортадағы өзекті экологиялық мәселелерге деген қызығушылығын ояту – мұғалімнің маңызды міндеттерінің бірі.

7-сынып оқушылары Қазақстан табиғаты, жер бедері, климаты, ішкі сулары мен табиғат зоналары туралы білім алады. Осы тақырыптарды жергілікті жердің табиғатымен байланыстырып түсіндіру – сабақтың тиімділігін арттырады. Мысалы, оқушылар өз ауылындағы немесе қаласындағы өзен-көлдердің ластануы, орман алқаптарының азаюы, ауаның ластануы немесе тұрмыстық қалдықтардың жиналуы сияқты мәселелерді зерттей алады. Бұл оларға табиғаттың жағдайын тек кітаптан емес, шынайы өмірден көруге мүмкіндік береді.

Мұғалім сабақ барысында түрлі әдістерді қолдана алады. Оқушыларға өз аумағындағы табиғи нысандар туралы шағын зерттеу жұмысын жүргізуді ұсынуға болады. Мысалы, «Біздің ауылдың өзені қандай күйде?» деген сұраққа жауап табу үшін оқушылар су сапасын бақылап, суретке түсіріп, қорытынды жасайды. Мұндай тапсырмалар олардың табиғатқа деген қызығушылығын арттырып, жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Сабақта картамен жұмыс жасау, сызбалар салу, табиғат көріністерін бейнелеу сияқты әрекеттер де оқушының пәнге қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, табиғатқа байланысты эссе жазу, сурет салу немесе табиғатты қорғауға арналған шағын постерлер жасау арқылы да оқушылар өз ойларын шығармашылық жолмен жеткізе алады.

Жергілікті жердің экологиялық мәселелері туралы айту кезінде мұғалім оқушылармен бірге мәселенің себебін анықтап, оны шешудің жолдарын бірге қарастырады. Бұл – баланың ойлау, талдау және ұсыныс айту қабілеттерін дамытудың тамаша жолы.

Осындай сабақтар мен тапсырмалар 7-сынып оқушыларының табиғатқа деген қызығушылығын арттырып, оларды экологиялық саналы тұлға ретінде қалыптастыруға көмектеседі. Оқушы өз туған жерінің табиғатын зерттей отырып, оны қорғауға және сақтауға үлес қосқысы келеді.

Қорытындылай келе, 7-сынып оқушыларына жергілікті жердің экологиялық мәселелерін қарапайым, түсінікті тілмен түсіндіру арқылы олардың танымдық қызығушылығын оятуға болады. География сабағы тек карта мен тау, өзен атауларын жаттау емес, ол – өмірмен, табиғатпен байланыс жасау сабағы екенін оқушы осы кезеңде түсіне бастайды.

9-сыныпта экологияға қатысты бірқатар маңызды тақырыптар қарастырылады. Атап айтқанда, табиғи ресурстар, олардың тиімді пайдаланылуы, қоршаған ортаны қорғау және тұрақты даму мәселелері оқушылардың назарына ұсынылады. Осы тақырыптарды жергілікті жердің нақты экологиялық жағдайымен байланыстырып оқыту – оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың ойлау, талдау және зерттеу дағдыларын дамытады.

Мысалы, оқушылар өз аймағындағы өзен-көлдердің ластануы, тұрмыстық қалдықтардың жинақталуы, ауа сапасының төмендеуі, орман алқаптарының азаюы сияқты нақты мәселелерді зерттеп, талдай алады. Бұл оқушылардың экологиялық сауаттылығын арттырып, табиғатқа деген жауапкершілікті көзқарас қалыптастыруына септігін тигізеді.

Жергілікті экологиялық мәселелерді оқытуда әртүрлі тиімді әдіс-тәсілдерді қолдануға болады. Солардың бірі – жобалық жұмыс. Оқушылар шағын топтарға бөлініп, өз ауылындағы немесе қаласындағы экологиялық жағдайды зерттеп, жоба ретінде қорғап шығады. Бұл олардың дербес ойлауын, зерттеушілік қабілетін және шығармашылық әлеуетін дамытады. Сонымен қатар, далалық зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру – өте пайдалы. Мысалы, оқушылар табиғат аясына шығып, жергілікті су көздерінің немесе топырақтың ластану деңгейін бақылап, нақты деректер жинай алады.

Картографиялық тапсырмалар да 9-сынып оқушылары үшін қызықты әрі танымды. Олар өз аймағының картасына экологиялық ахуалы күрделі нүктелерді белгілеп, оны сынып алдында талдай алады. Бұл – оқушылардың картамен жұмыс істеу дағдысын арттырумен қатар, экологиялық ойлауын да дамытады.

Оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырудың тағы бір жолы – экологиялық жобаларды сыныпта таныстыру, пікірталас ұйымдастыру. Оқушылар өз жобаларын сынып алдында қорғау арқылы өз ойларын еркін жеткізіп, топ алдында сөйлеу қабілетін қалыптастырады. Сонымен қатар, экологиялық тақырыптарда эссе жазу, презентациялар дайындау, сурет көрмесін ұйымдастыру сынды шығармашылық тапсырмалар да оқушыны жан-жақты дамытады.

Осындай жұмыстардың нәтижесінде оқушылар туған өлкесінің табиғатына немқұрайлы қарамай, оны аялауға, қорғауға ұмтылады. Олар экология – тек ғылым емес, адам өмірінің маңызды бір бөлігі екенін түсіне бастайды.

Қорытындылай келе, жергілікті жердің экологиялық мәселелерін география сабағында оқыту – 9-сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын арттырып, экологиялық мәдениетін қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Мұғалімнің басты міндеті – оқушы бойында табиғатқа деген сүйіспеншілік пен жанашырлықты оятып, оларды қоршаған ортаны қорғауға тәрбиелеу.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Курбатова, Т. Г. (2018). *Экология негіздері және экологиялық тәрбие*. Алматы: ҚазҰУ баспасы.
2. Бейсенова, А. А. (2017). *Қазақстан экологиясы: мәселелері мен шешу жолдары*. Алматы: Атамұра.
3. Сыздықова, Г. Б. (2019). *География сабақтарында экологиялық білімді қалыптастыру*. Алматы: «Жібек Жолы».
4. Жұмабай, Н. Т. (2020). *Жергілікті жердің экологиялық жағдайы мен оны қорғау жолдары*. Қарағанды: ҚарМУ баспасы.
5. Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодексі (2014). – Астана: Парламент баспасы.
6. Исаев, М. М. (2015). *Табиғатты қорғау және экологиялық білім беру*. Алматы: Білім.
7. Мұхамедиев, Ш. Ә. (2016). *Экологиялық дағдылар мен қабілеттерді дамыту: оқу бағдарламалары мен әдістемелік материалдар*. Шымкент: Шымкент университеті баспасы.
8. Петрова, Л. В. (2017). *Жергілікті экологиялық мәселелерді оқытудың әдістемелік негіздері*. Мәскеу: Білім.
9. Қазақстанның экологиялық мәселелері: теория және практика (2018). *Тұрақты даму*. Алматы: Экономика.
10. Омарова, Л. А. (2018). *Экологиялық білім мен тәрбие жүйесінің маңызы*. Тараз: ТарМУ баспасы.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-44-48

ОҚУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДА ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

КОРАБАЕВА МЕРУЕРТ СЕРИКОВНА

Ағылшын тілі пәнінің оқытушысы

КАРАСАЕВА АЙЖАН ИВАНОВНА

Биология пәнінің оқытушысы

ТУЛЕКОВА АЛИЯ МАРАТОВНА

Тарих пәнінің оқытушысы

ЕРГАЛИЕВА АСЕЛЬ АСЫЛБЕКОВНА

Ағылшын тілі пәнінің оқытушысы

“Zhansugurov college”

Жетісу облысы, Талдықорған қаласы

Аңдатпа: Бұл мақалада білім беру үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудағы маңызы, әдістемелік ерекшеліктердің сипаттамасы, электронды оқыту жүйесі жобасы аясында жасалған ЦБР мазмұны мен құрылымын талдау қарастырылған. Сонымен қатар, ЦБР-ге қойылатын талаптар, қағидалар, топтамалардың мазмұны, және оны қолданудың әдістері көрсетілген.

Кілт сөздер: цифрлық білім беру ресурсы, электрондық оқыту жүйесі, электронды оқулық, ақпараттық технология.

Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) – оқу мақсатына сай, цифрлық, электрондық, компьютерлік формада ұсынылған оқшауланған білім. Цифрлық білім беру ресурстарын оқушылар өз бетінше жаңа **ақпарат** жинақтау мен ізденіс барысында оңай пайдалана алады. Цифрлық білім беру ресурстары білім беру ұйымдарындағы оқытушылар үшін оқу мақсаттарын жүзеге асыру мен материалдарды жинақтауда таптырмас мүмкіндік.

Цифрлық білім беру ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толықтыруға, оқушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарымен және т. б. құбылыстармен байланыстыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сабақтың белгілі бір кезеңінде цифрлық технологиялардың, цифрлық ресурстардың және интернет қызметтерінің белгілі бір құралдарын қолданудың педагогикалық маңыздылығы ерекше екенін атап өтуге болады, мысалы білім алушылар үшін оқыту үдерісінде цифрлық контентті құрайтын ең танымал білім беру платформаларын, олардың оқытуды ұйымдастыру үшін негізгі мүмкіндіктерін және білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға арналған ең танымал білім беру платформаларының мүмкіндіктерін пайдалану сабақтың ұтымды өтуіне оң әсер етеді. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану қажет.

Оқу орындарында білім беруде білім берудің цифрлық ресурстарын пайдалану:

- бағдарламалау тілдерін қолдану;
- арнайы және әмбебап қолданбалы бағдарламалық құралдарды пайдалану;
- цифрлық құралдар мен веб-қызметтерді пайдалану;

– білім беру арналарында, платформаларда, порталдар мен сайттарда ұсынылған ақпараттан оқу мазмұнын қалыптастыру.

Мұғалім оқу процесінде қолдана алатын заманауи цифрлық құралдар мен қызметтер әртүрлі мақсаттарға арналған. Мысалы, түрлі-түсті және көрнекі оқу материалдарын дайындау, ойындар, жаттығулар, тесттер, аудио, видео және анимациялық клиптерді жазу, графикалық, музыкалық кірістірулер, инфографика және т.б. жасау, веб-портфолио жүргізу, жобалармен немесе веб-квесттермен бірлесіп жұмыс жасау.

Білім беруде білім берудің цифрлық ресурстарын пайдалану:

– тұрақты мотивацияны қалыптастыру және білім сапасын арттыру, білім алушылардың ойлау қабілеттерін белсендіру;

– пассивті білім алушыларды жұмысқа тарту, оқу-тәрбие процесінің қарқындылығын арттыру;

– білім беру процесін заманауи материалдармен қамтамасыз ету, білім алушыларды әртүрлі ақпарат көздерімен өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру;

– жеке тұлғаға бағытталған және сараланған тәсілді жүзеге асыру;

– білім алушыларды зерттеу қызметіне тарту, оқу процесінің икемділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Интерактивті жаттығулар жасау үшін көптеген бағдарламалар бар. Көптеген интернет-ресурстардың көмегімен интерактивті тапсырмалардың бүкіл жинағын жасауға болады. Бұл келесі сипаттағы тапсырмалар болуы мүмкін:

- ұғымдар мен анықтамалардың арақатынасы;
- жетіспейтін әріпті немесе сөзді енгізу;
- жұмбақтар, ребустар, басқатырғыштар;
- сөзді іздеу;
- бір немесе бірнеше дұрыс жауаптары бар викториналар;
- интерактивті ойындар;
- уақыт таспасының құрылысы және т.б.

Осы тапсырмалардың кез-келгені оқу сабағында таптырмас көмекші бола алады. Дайын шаблондар бойынша дидактикалық ойын құруға арналған қызметтерді, кроссвордтар, ребустар мен жұмбақтар құруға және құруға арналған қызметтерді таңдап, пайдалануға болады. Оқытушылардың қызығушылығын жұмыс картасына мәтін, формулалар, белгішелер, суреттер мен бейнелерді енгізуге мүмкіндік беретін интерактивті тапсырмаларды құру құралдары қызықтырады. Осы тапсырмалардың кез-келгені оқу сабағында таптырмас көмекші бола алады. Дайын шаблондар бойынша дидактикалық ойын құруға арналған қызметтерді, кроссвордтар, ребустар мен жұмбақтар құруға және құруға арналған қызметтерді таңдап, пайдалануға болады. Оқытушылардың қызығушылығын жұмыс картасына мәтін, формулалар, белгішелер, суреттер мен бейнелерді енгізуге мүмкіндік беретін интерактивті тапсырмаларды құру құралдары қызықтырады. Осы құралдар мен қызметтердің кейбірін қарастырайық.

<https://nearpod.com/>

Nearpod – мұғалімдердің сабақтарға арнап таныстырылымдар жасауына және оларды оқушыларға тура сабақ уақытында көрсетуіне мүмкіндік беретін платформа. Ұялы телефондар үшін тиімді жасалған. Электрондық пошта немесе әлеуметтік желілер арқылы таныстырылым кодын жіберу қажет, сөйтіп, балалар өздерінің ұялы телефондарынан ортақ іске қосылады. Сабаққа өз бетінше қарқын бере отырып, слайдтарды парақтауға болады, балаларды шығармашылық тапсырмаларды орындауға тартып, нақты уақытта нәтижені қадағалап отыруға болады.

Nearpod басқа қосымшаларға тәуелсіз. Сессияларға кез келген құрылғыдан және кез келген платформадан (iOS, Android, Windows Phone) қатысуға болады. Таныстырылымдармен

ОФ “Международный научно-исследовательский центр “Endless Light in Science”

жұмыс істеу үшін планшеттер мен ноутбуктер де жарайды, бірақ әзірлеушілер интерфейстің ұялы телефоннан қосылуға ыңғайлы болуына айрықша назар аударған.

Neaproд-пен жұмыс істеуді бастау үшін сайтта тіркелу қажет (ол үшін әлеуметтік желілердегі өзіңіздің профиіңізді немесе электрондық поштаны пайдалануға болады). Құрылған сессияға шақырту бойынша қосылатындар үшін тіркелу талап етілмейді.

Neaproд-тың тегін нұсқасы суреттері, мәтіндері мен аудиожолақтары бар слайдтар жасауға, сонымен қатар онлайн сессияға қатысуға 30 оқушыға дейін шақыруға мүмкіндік береді.

Құрастырылған таныстырылымдарды PDF форматында сақтауға және офлайн жұмыс үшін таратуға болады. Тағы бір пайдалы функциясы — үй тапсырмасы. Мұндай режимде оқушылар жалпы сессияға қосылмай-ақ таныстырылыммен өз бетінше жұмыс істей алады. Сервис онлайн-дүкен қызметтерін ұсынады: басқа мұғалімдер жасаған таныстырылымдарды сатып алуға болады, ал олардың кейбірі тегін таратылады

<https://classroomscreen.com/>

Classroomscreen - әр мұғалімге қол жетімді онлайн тақта. Тіркелудің қажеті жоқ. Classroomscreen компьютердің жұмыс үстеліне ұқсайды.

Экранның төменгі жағында орналасқан, кез-келген уақытта сыныпта қолдануға болатын құралдары бар белгішелер.

Мысалы, QR коды, сурет, мәтін, бағдаршам, таймер, маркер тақтасы және т. б.

Құрыл-жабдықтарын қолдануға болады

Mentimeter

<https://www.mentimeter.com/>

Mentimeter — аудиториядан жылдам кері байланыс алуды көздейтін қарапайым және қолжетімді дауыс беру құралы. Оны аудиторияда нақты уақыт режимінде оқушылардан сауалнама алу мақсатында қолдану ыңғайлы, себебі ол мобильді құрылғыларда да, электрондық ортада да қолжетімді.

Онлайн-сауалнама әртүрлі жауап түрлері бар сұрақтар тізбегін қамтуы мүмкін:

- бірнеше таңдау (бір немесе бірнешеудің бірнешеуі);
- ашық жауап;
- шкала бойынша бағалау;
- 100% шегінде жауаптарды саралау;
- жазық координаталық жазықтықта жауапты нүкте түрінде енгізу.

Бұл құралмен жұмыс істеу үшін ұялы телефонға қосымша БҚ (бағдарламалық қамту) жүктеу қажет емес.

<https://joyteka.com/ru>

Кез келген пән саласы үшін әлемдегі алғашқы "Joyteka" білім беру веб-квесттерін пайдаланыңыз!

Қашықтықтан және бетпе бет оқыту үшін қолданыңыз

Веб-квесттермен жұмыс істеу үшін кез-келген заманауи гаджет пен интернет қолайлы. Үй тапсырмасы ретінде беріңіз, оқушылармен тікелей сабақта жүріңіз немесе квест бөлмелерін өзіңіз қалағандай пайдаланыңыз. Шектеулер жоқ.

Оқу процесіне қатысыңыз

Веб-квесттерді қолдану мектеп пәндеріне қызығушылықтың артуын қамтамасыз етеді. Оқушылар зейінді, қызығушылық танытады және материалды жақсы есте сақтайды.

<https://www.flippity.net/>

Flippity онлайн платформасы арқылы сабақты қызықты өткізуге арналған әдістемелер. Flippity интерфейсі ағылшын тілінде, бірақ интуитивті интерфейсі бар. Сондай-ақ, сервиспен жұмыс істеу кезінде браузерге салынған Автоматты аудармашыны пайдалануға болады, мысалы, мұндай мүмкіндік барлық интернет браузерлерінде бар. Қызметке тіркелу қажет емес, бірақ онымен жұмыс істеу кезінде сізге Google есептік жазбасы қажет болады, сондықтан оны алдын-ала жасау керек, өйткені интерактивті тапсырмалар Google кестелеріндегі мәліметтер негізінде жасалады. Қызмет толығымен тегін

Flippity технологиясы бұл сервис оқытуды ұйымдастыру барысында білім алушыларды автоматты түрде топқа, жұпқа бөлуге мүмкіндік береді

<https://www.liveworksheets.com>

Liveworksheets Бұл платформа мұғалімдерге оқушылардың білімін тексеріп, бағалауда үлкен көмек болып табылады. Тиімділігі: 1. Бұл – онлайн интерактивті тақта; 2. Неше тапсырма болса да, максималды 10 балмен есептейді және бірден жауабы шығады; 3. Тест, сәйкестендіру, тыңдалым, айтылым, есеп шығару, дұрыс/бұрыс, сөзжұмбақ жасау, т.б. тапсырмаларды жасауға мүмкіндік бар; 4. Кез келген пәннің мұғалімі оны қолданып, оқушыларына жіберу арқылы оқушыларының білімдерін тексере алады.

<https://www.d-id.com/>

Жасанды интеллект (AI) технологиясы жақында пайдаланушылар арасында үлкен танымалдылыққа ие болды. Шамамен жарты жыл бойы Интернетте осы технологияны қолданатын және адамдардың мәтіндік сұраныстары негізінде әртүрлі мазмұн түрлерін, мысалы, күрделі кескіндерді немесе мәтіндерді жасайтын құралдардың саны көбірек пайда болды - қарапайым сұрақтарға жауап беруден эссе жазуға дейін, кітаптар және тіпті компьютерлік бағдарлама кодтары.

Жасанды интеллект дегеніміз не? Жасанды интеллект түсінігінің жалпы анықтамасы - ағылшын тілінде Artificial Intelligence немесе AI, бұл сәйкес құрылғылардың, негізінен компьютерлердің көмегімен немесе жүйелер мен қолданбалардың көмегімен, әдетте, белгілі бір процестер мен тапсырмалардың көмегімен еліктеу екенін айтады. адамдар орындайды. Жасанды интеллект жылдар бойы тек адамға ғана тән домен болып көрінген нәрсеге қабілетті - тәжірибеге негізделген білім. Ол сарапшылық білімді жинайды және модельдеу және алгоритмдік жүйелер негізінде деректер жиынтығын жасайды. Дегенмен, бұл таңқаларлық емес, өйткені компьютерлердің орасан зор есептеу қабілеті күрделі математикалық мәселелерді шешуге қабілетті, оны шешуге қарапайым адам кейде өмірінің бірнеше жылын арнауға тура келеді.

D-ID – берілген мәтінді айтатын кейіпкердің бетін жасауға арналған үлгі

D-ID жоғарыда сипатталған құралдарға қарағанда мүлдем басқа мүмкіндіктерді ұсынады. Егер ChatGPT мәтінді жасаса және Midjourney кескіндермен жұмыс істесе, D-ID кез келген кейіпкердің бетін жасай алатын онлайн бағдарлама болып табылады, ол сонымен қатар пайдаланушы енгізген мәтінді сөйлетеді. Құрал бұрын айтылған ChatGPT-пен біріктірілген, соның арқасында OpenAI құралы арқылы жасалған мәтін виртуалды таңбамен сөйлей алады, бұл бұл мазмұнды қабылдауды әлдеқайда тартымды етеді.

Бұл құралды пайдалану үшін өтіңіз [D-ID веб-сайты](#), тіркеліп, жасауды бастаңыз. Айта кету керек, бұл құралды 14 күн бойы тегін пайдалануға болады. Үлкенірек және ұзағырақ нәрсені қаласаңыз, D-ID-ге ақылы жазылым бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жалпы орта білім беру мекемелеріндегі электрондық оқыту жүйесі үшін цифрлық білімдік ресурстарды дайындау стандарты (www.nci.kz)
2. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 3-е изд., доп. -М.: ИИО РАО, 2010. -356с.
3. <https://nearpod.com/>
4. <https://www.d-id.com/>
5. <https://www.liveworksheets.com/>
6. <https://www.mentimeter.com/>
7. <https://classroomscreen.com/>

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-49-55

ОБЩИЕ ВОПРОСЫ ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

АБДУЛЛАЕВА МАХИРА МОВЛУД

Доктор философии по педагогическим наукам, старший преподаватель
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Аннотация. В сегодняшнюю эпоху, когда формируется новый образ мышления, сама жизнь требует приобретения отличных навыков ведения разговора. В такой ситуации на школу и учителя ложится большая ответственность. Современный студент, помимо глубоких знаний, должен обладать и культурой речи; Необходимо уметь говорить ясно, правильно, логично, кратко, гладко, бегло, привлекательно, выразительно и грамотно писать.

Одной из основных задач, стоящих перед предметом «Азербайджанский язык» в начальных классах, является развитие речевых навыков и умений учащихся, работа по формированию культуры речи. Для эффективности работы в этом направлении большое значение имеет приобретение учащимися навыков и привычек выразительного чтения. Несмотря на то, что проводились систематические исследования по приобретению учащимися навыков и привычек экспрессивного чтения, в области начального образования не было написано ни одной значимой исследовательской работы. Одним из важных вопросов является исследование проблем экспрессивного чтения у учащихся начальных классов. Научные исследования проводились больше в области письменной науки, чем устной, и в результате в последнее время началось широкое изучение чтения, включая обучение выразительному чтению.

Известно, что начальная школа обеспечивает построение общего образования на прочном фундаменте, и одним из главных столпов, несущих на себе эту тяжесть, является предмет «Азербайджанский язык». Благодаря этому предмету юные школьники узнают об истории, духовности, литературе, искусстве, географии, обычаях, высоких моральных ценностях и т. д. нашего народа. Получая простые знания о себе, они вступают в процесс самосознания, создавая благодатную почву для своего роста как личностей. Эффективная организация этой работы зависит, прежде всего, от получения учащимися самых необходимых знаний о внутренней структуре нашего языка на фонетическом, лексическом и грамматическом уровнях и на этой основе от приобретения навыков письма, аудирования, говорения и чтения.

Проведение уроков азербайджанского языка в начальных классах с использованием современных методов и приемов обучения, а также с использованием ИКТ и Интернета позволяет легче вовлекать учащихся в урок посредством выразительного чтения. В то же время преподаватель должен внимательно следить за выразительным чтением ученика и следить за тем, чтобы его потенциал был максимально раскрыт. Речь учащегося, осуществляющего процесс экспрессивного чтения, правильная, ясная, плавная, осознанная, оригинальная, плавная и выразительная. Упомянутые нами вопросы подробно описаны в статье.

Ключевые слова: начальная школа, выразительное чтение, речевые навыки и умения, современные методы обучения.

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ İFADƏLİ OXUNUN ÜMUMİ MƏSƏLƏLƏRİ

ABDULLAYEVA MAHİRƏ MÖVLUD

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Azərbaycan dili təlimi prosesinin, xüsusən onun məzmunu, metodları və vasitələrinin təkmilləşdirildiyi mövcud islahatlar şəraitində ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili dərslərində ifadəli

oxu üzrə işin sisteminin tədqiqi böyük önəm və aktuallıq kəsb edir. Bu sahədə aparılacaq işin səmərəli nəticə verməsi həmin imkanların dəqiqləşdirilməsi və onlardan istifadə yollarının müəyyənləşdirilməsindən xeyli asılıdır.

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində ifadəli oxu ciddi problem kimi diqqəti cəlb etsə də, nədənsə müəllimlər bunu çox zaman ikinci plana keçirir, nəzəri biliyin öyrənilməsi prosesində ifadəli oxu vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi imkanlarından lazımınca istifadə etmirlər. Halbuki ibtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində ifadəli oxu vərdişlərinin aşılınması üçün optimal imkan və şərait mövcuddur.

Bu situasiyadan yanaşdıqda əmin oluruq ki, intonasiya və durğu işarələrinin integrativ öyrənilməsi Azərbaycan dilinin tədrisi prosesinə aydınlıq gətirir, durğu situasiyaları, sintaktik struktur, intonasiya vahidləri kimi anlayışların mənimsənilməsini tezləşdirir.

Şagird hiss edir ki, intonasiya cümlənin, mətnin təşkilində və artikulyasiyasında onunla paralel iştirak edir. Durğu işarələri və intonasiya hadisələrinə integrativ yanaşma onların əlaqə sahəsini diaqnoz etməyə, funksional xassələr nəticəsində proqnozlaşdırma aparmağa imkan verir. “Durğu işarələri intonasiya göstəriciləri kimi nitqin nizamlayıcılarıdır” [1, s.6]

Beləliklə, aydın olur ki, yazılı nitqin intonasiya qanunauyğunluqları vardır, bunlar da müəyyən sintaktik şərtlərlə birlikdə onun durğu işarələri sistemini təşkil edir. Adətən, nitqdə üç şərtədən (yüksəlmə, azalma, normal) ibarət olan sistemdə məqsədə və intonasiya görə nəqli cümlələri (nəqli, sual, nida, əmr) nida cümləsindən fərqləndiririk. Sintaktik konstruksiyaların geniş spektrini görə bilirik. Hazırda durğu işarələrinin və intonasiyanın öyrənilməsi, əsasən, şifahi nitqlə integrasiya şəraitində həyata keçirilir.

Şəxsiyyətin mədəniyyət göstəricilərindən biri kimi onun oxu vərdişləri, ifadəli oxu bacarığı və mütaliə etmə xüsusiyyəti dəyərləndirilir.

İfadəli oxunun əsasında iki cəhət durur:

1. İfa edilən əsərin ideya məzmununun dərinlən qavranılması, təsir olunanların mahiyyətinə nüfuz edilməsi.

2. Hiss edilənlərin, qavranılanların səslənən sözlə dinləyicilərə çatdırılması [2, s.102].

İfadəli oxu monoloji nitq olduğu üçün şifahi nitqin bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Şifahi nitqdə səsin ahəngi və ifadəli hərəkətlər sayəsində eyni söz müxtəlif mənalarda işləyə bilər və fərqli şəkildə başa düşülə bilər. İfadəli oxunun rəvan getməsi üçün əsərin məzmununun dərk edilməsi zəruri olduğu kimi, zəngin söz ehtiyatının olması, nitqin emosionallıq xüsusiyyətlərinə bələdlik, dilin qayda qanunlarına yiyələnmək əsas şərtədir [3, s.363-364].

Belə ki, insanın kompetensiyalarının qiymətləndirilməsində onun malik olduğu vərdişlər, həyatın müxtəlif sahələrində əldə etdiyi uğurlar əsas götürülür. Bu vərdişlər arzuların reallaşması və gəncin öz həyatını informasiya əsrinin tələbləri səviyyəsində qurmasında vacib şərtlərdəndir ki, onun mərkəzində ifadəli oxu mədəniyyəti durur.

Şagird başqalarının hisslərini və düşüncələrini anlamaq üçün dinləmə və oxumağa, hiss və düşüncələrini ifadə etmək üçün danışmaq və yazmağa müraciət edir. Dilin dörd əsas bacarıq sahəsi: dinləmək, oxumaq, danışmaq və yazmaq nitq mədəniyyətinin əsasını təşkil edir. Bu bacarıqlar bir-biri ilə əlaqəlidir və hər birinin digərinə təsiri var. Nitq prosesində dinləmə bacarığı anlaşılmaqlıqların qarşısını alır və uğurlu kommunikasiyanı təmin edir. Həmçinin ifadəli oxu prosesində dinləmə və anlama bir-biri ilə əvəzlənir. İfadəli oxu bacarığı və vərdişi vacib keyfiyyətdir və bunu hər kəs özünə təlqin edə bilər.

İbtidai siniflərdə ifadəli oxu üzrə bacarıq və vərdişlərin yaradılması məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi zəruridir:

- ibtidai siniflərdə ifadəli oxu vərdişlərinin aşılınması probleminin metodik əsaslarının müəyyənləşdirilməsi;

- ibtidai siniflərdə ifadəli oxu vərdişlərinin aşılınması istiqamətində proqram(kurikulum) məzmununun təhlili;

- ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili dərslərində ifadəli oxu təliminin dil qaydaları ilə integrasiyasının təşkili;

• ibtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində ifadəli oxu bacarıq və vərdişlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi imkanlarının müəyyənəşdirilməsi.

İbtidai siniflərdə ifadəli oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi məsələsi ayrıca problem kimi sistemli şəkildə araşdırılmalı, şagirdlərin “ifadəli oxu sənətinə yiyələnməsi”nin fəal təlimlə tənzimlənməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı ifadəli oxu bacarıqlarının yaradılması ifadəli oxu vərdişlərinin formalaşmasına şərait yaradır.

İbtidai siniflərdə təliminin məzmunca təkmilləşdirilməsi və şagirdlərə aşılana bacarıq və vərdişlərin müəyyənəşdirilməsi baxımından Azərbaycan dili dərslərində bədii və elmi-kütləvi mətnlərin ifadəli oxu vasitəsilə mənimsədilməsi mühüm metodik əhəmiyyət kəsb edir.

İbtidai siniflərdə bədii və elmi-kütləvi mətnlərin tədrisi zamanı ifadəli oxu bacarıqlarının yaradılması və inkişafı təlimə şagird marağını təmin edir, dərslərin daha canlı və yaradıcı şəkildə qurulmasına böyük imkanlar açır.

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin prosesində bədii əsərlərdən götürülmüş nümunələr əsasında şagirdlərə ifadəli oxu vərdişlərinin aşılama onlarda nitqin bədiiyyəti, emosionallığı və obrazlılığı ilə bağlı ilkin və aydın təsəvvürlərin yaranması üçün möhkəm zəmin hazırlayır.

Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərə ifadəli oxu bacarıq və vərdişlərinin aşılamaında fəal təlim metodlarından yararlanmaqla ifadəli oxu probleminin həlli istiqamətində ciddi işin aparılması ibtidai sinif müəllimlərinin vəzifə borcudur.

Bəzi müəllimlər ifadəli oxunun məqsədini, aparıcı rolunu, iş növlərini düzgün müəyyənəşdirə bilmir, nəticədə metodik səhvə yol verirlər. Belə ki, müəllim özü ifadəli oxunun ustası olmalı, şagirdlərə ifadəli oxunun mahiyyətini izah etməli, oxu bacarıqlarını ifadəli oxu zirvəsinə qaldırmağı bacarmalıdır. Deyə bilərik ki, ifadəli oxu problemlərinin aradan qaldırılmasında müəllimin rolu böyükdür.

İfadəli oxu bədii təfəkkürü inkişaf etdirməklə oxunulan materialın məzmununun, ideyasının dərinlən mənimsənilməsinə, şagirdin mənəvi aləminin, elmi dünyagörüşünün genişlənməsinə, ümumi mədəniyyətinin formalaşmasına kömək göstərir. Professor N.B.Cəfərovanın sözləri ilə desək, “...insanın kompetensiyalarının qiymətləndirilməsində onun malik olduğu vərdişlər, həyatın müxtəlif sahələrində əldə etdiyi uğurlar əsas götürülür. Bu vərdişlər arzuların reallaşması və gəncin öz həyatını informasiya əsrinin tələbləri səviyyəsində qurmasında vacib şərtlərdəndir ki, onun mərkəzində oxu (*ifadəli oxu k.b.*) mədəniyyəti durur” [4, s.3].

Klassik mütəfəkkir N. Gəncəvi oxu sənətinin faydasını öz əsərlərində nəzmlə qələmə almışdır:

Dünyada nə qədər kitab var belə,

Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ.

Oxudum, oxudum, sonra da vardım,

Hər gizli xəzinədən bir dür çıxardım (N.Gəncəvi).

Metodist alim Ə. Qarabağlı yazırdı: “Bədii əsər dinləyiciyə o zaman yaxşı təsir bağışlayır ki, onun fikir və xəyalını, duyğularını oxşaya bilsin. Bunun üçün isə əsəri oxuyan şəxs həmin əsərdə təsvir edilən hadisənin daxili mənasını, oradakı duyğuları, əhvali-ruhiyyəni səsə, tələffüzlə, məntiqi vurğu ilə ifadə etməyi bacarmalıdır. O elə oxumalıdır ki, dinləyici təsvir olunan yerləri, şəxsləri, əşyanı görəndə kimi olsun və hadisəni daxilən yaşamış olsun. Məsələn, lacivərd səma, mavi buludlar, geniş, güllü, çiçəkli çəmənlər, çağlayan şlalələr, durnagözlü bulaqlar, yaşıl yamaclar haqqındakı parçalar elə oxunmalıdır ki, həm oxucu, həm dinləyicilər təsvir olunan gözəllikləri xəyalən gözlərinin qabağına gətirsinlər, onu həqiqətən görür kimi olsunlar və ondan həzz alsınlar.

Mətnin ifadəli oxusu məşqlər keçirilməsini tələb edir. Şagirdlər nəzm, nəsr materiallarını tələsmədən oxumaqla, ifadəli oxuya aid şərti işarələrdən istifadə etməklə oxusunu təkmilləşdirə bilər. İfadəli oxu qabiliyyəti məhz məşqlər vasitəsi ilə yaradılır.

İfadəli oxu təliminin planlaşdırılması, strategiyalı oxu, bədii mətnlərin oxusu zamanı ifadəli oxu üzrə bacarıqların yaradılmasında müəyyən şərti işarələrdən istiqamətverici vasitə kimi istifadə etmək olar. Məsələn:

İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr kimi aşağıdakıları götürə bilərik:

1.		qısa fasilə(bir sayına bərabər)
2.		orta fasilə(iki sayına bərabər)
3.		uzun fasilə(üç sayına bərabər)
4.	—	məntiqi vurğu***
5.	↗	tonun yüksəlməsi**
6.	↘	tonun alçalması**
7.	-----	sözün uzadılması, yaxud cümlənin hissəsinin oxu tempinin aşağı salınması***
8.	→	tempin artırılması(oxunun sürətləndirilməsi)***
9.	⤿	yanaşı gələn sözlərin birnəfəsə deyilməsi ilə bağlanması**
10.	↑	misrada fikir tamamlanmayıb, növbəti misraya köçürüldə*
11.	“ ”	İstehza ilə deyilən sözlər dırnağa alınır

Oxu prosesində bu şərti işarələrə əməl edilməsi diqqəti cəlb edir. Bu şərti işarələrlə işləmək və ifadəi oxu mətnlərinin işarələnməsi ilk vaxtlar müəllimdən gərgin əmək tələb edir. Daha sonra bu işarələrlə oxumağı öyrənmək şagirdlər üçün maraqlı olur.

Dərslərdə verilən mətnlər üzərində iş müəllimin izahatından sonra aparılmalıdır, bu zaman o, şagirdlərə ifadəli oxunun mühüm şərtlərini, faydasını çatdırır. Şagirdlər ifadəli oxuya başlamazdan əvvəl, öyrənirlər ki, şeirlərin, hekayələrin, nağılların – bir sözlə, bütün əsərlərin öyrənilməsində ifadəli oxunun tətbiqi labüddür. Həmçinin, şagirdlər öyrənirlər ki, ifadəli oxu zamanı ən mühüm şərt əsərdəki sevinc, şadlıq hissini, qəmi, kədəri, həyəcanı, peşmançılıq və təəssüf hissini və s. dinləyiciyə aydın çatdırma bilməkdir. Mətnin ifadəli oxusuna nail olmaq üçün həmin mətni təkrar-təkrar oxumaqla, hər sözün, hər ifadənin daşdığı mənanı anlamaq, təsvir olunan hadisələri öz xəyallarında canlandırmaq lazımdır.

İfadəli oxu bacarığını yaradılması üçün birinci növbədə nəzmdən başlamaq lazımdır. Nəzmdə qafiyələr, bölgülər, misralar, bəndlər müəyyən bir sistem və qanuna tabe olduğu üçün çox zaman şeirdə vəzn, qafiyə, ahəng özü oxucuya kömək edir, ona yol göstərir. Məsələn:

Ə-zi-zim, // və-tən/yax-şı,

Gey-mə-yə // kə-tan/yax-şı.

Gəz-mə-yə // qə-rib/öl-kə,

Öl-mə-yə // və-tən yax –şı.

Dörüncü kimi, bayatıda hər misrada 3 hecadan sonra fasilə verilir, sonra digər misra söylənilir. Bu nümunədə işlənən ifadələr eşitmə analizatorlarına sakitlik gətirir, eyni zamanda ifadə ecəzkarlığını artırır, oradakı hisslər, emosiyalar adamın mənəvi aləminə təsir edir, dinclik, rahatlıq verir. Bədii-obrazlı mətnə həm həqiqi, həm də məcazi mənada sözlər işlənir. Sözün həqiqi mənası konkret surətdə əşya, hadisə, proses və s. bildirir. Məcəzi mənə isə əşyanın əlamətlərinin tutuşdurulmasına əsaslanır [2, s.20].

Dili obrazlı şəkllə salmaq üçün üslubiyyatda iki əsas yol vardır:

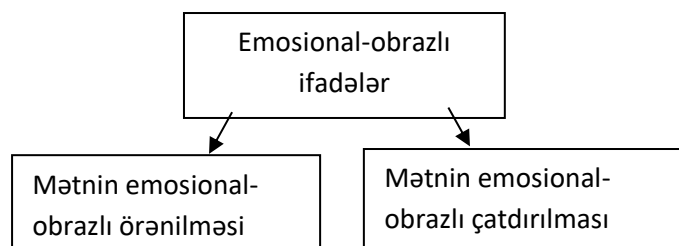
1) Sözləri məcazi mənada işlətməklə əlaqədar olan dilin bədii təsvir vasitələri;

2) Cümlədə sözləri yerli-yerində işlətmək yollarına əsaslanan ifadə vasitələri. [2, s.81]

Söz o zaman məcazlaşır ki, müxtəlif anlayışları – ad, əlamət, hərəkət və s. obrazlı şəkildə vermək iqtidarına malik olsun. A.Abdullayev qeyd edirdi ki, məcaz sözün qeyri-həqiqi mənada işlədilməsidir. “Məcəzi mənada işlənən söz və ifadə əşyanın əlamətlərini digərinə ötürür və ona tətbiq edir (bənzədir). İfadəli oxu zamanı bəzən eyni söz bir kontekstdə (cümlədə) məqsəddən asılı olaraq həqiqi, müstəqim mənada işləndiyi halda, o başqa yerdə (kontekstdə) öz əvvəlki mənasını itirir, tamamilə yeni funksiya daşıyır, məcaz olur. Nitqə obrazlılıq gətirir”. Məsələn, oxu mətnlərində rast gəlinən “Uşaq ağlayır” cümləsində ağlayır sözü həqiqi, müstəqim mənada işlənmişdir. “Torpaq namərd düşmənin ayaqları altında ağlayır” cümləsində ağlayır sözü məcazi mənada işlənmişdir. Bu o deməkdir ki, torpaq öz sahibi üçün darıxıb, kimsəsizləşib. Yadlara əsir düşdüyündən talanır, əkilib-becərilmir, suya həsrət qalır. Güllərini dərib ətrini çəkən yoxdur. Obrazlı nitqdə lövhə yaranır, sözün ecəzkar qüdrəti duyulur, poetikliyi, ikifikirliyi üzə çıxır. Bədii mətnlərdə məcazlar nitqi

zənginləşdirir. İfadəli oxu prosesində məcazlar üzərində aparılan işlər bilavasitə şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşməsinə xidmət edir. Bu da öz növbəsində rəhbərli nitqin, xüsusən də onun ən yüksək forması olan şifahi və yazılı inşaların gözəl, məzmunlu və obrazlı olmasına səbəb olur.

Nəzəri dilçilikdə ifadəli oxuya “rəng qatan” məcazlar iki yerə ayrılır: leksik məcazlar və üslubi məcazlar. Başqa bir ədəbiyyatda isə dilimizdə sabitləşmiş hamının nitqində özünə yer tutan məcazları ümumişlək məcazlar və bədii-üslubi şəraitə uyğun yarananları isə situativ məcazlar kimi təsnif edilmişdir.

Qeyd edək ki, A.Abdullayev leksik məcazları adi adlandırır. İfadəli oxu prosesində leksik və ya ümumişlək məcazlar (darvazanın ağzı, iynənin gözü, səsin gücü və s.) şagirdlərin qulağı öyrəndiyindən onlardakı emosiya, rəng çaları, əlvanlıq duyulmur. Üslubi və ya situativ məcazlar (gözləri yaşlı çiçəklər, qəzəbli dalğalar, yanar ürək və s.) ifadəli oxu prosesində emosional-ekspressiv çalar yaradır. İfadəli oxu zamanı mətnin aid olduğu əşya, mənzərə adamın təsəvvüründə əlvan boyalarla təbii bir mənzərə canlandırır.

Emosional-ekspressiv təsirə malik olan təsvir vasitələri (metafora, metonimiya, sinekdoxa, təşbeh, epitet, prefraza) nitqin obrazlılığını təmin edir. Obrazlı nitqdə söz sehlənir, hisslər, zövqlər hərəkətə gəlir, insanda heyranlıq yaradır.

Təcrübə göstərir ki, ifadəli oxu zamanı dilin ifadə vasitələri (bədii sual, bədii nida, intonasiya, qrammatik, məntiqi və psixoloji fasilələr) obrazlı nitqin emosionallığını, estetik dəyərini artırır. İfadəli oxuda mətn və cümlələrin mahiyyəti ilə bağlı ifadə olunan hisslər (sevinc, şadlıq, kədər, qəm, qüssə, təəssüf, təəccüb və s. əhvali-ruhiyyə) bədii ifadə vasitələrinin işlənilməsindən doğur. Belə ki, ifadəli oxuda hər cür xırda hissləri, duyğuları vermək çətinlik törətdiyi halda mimika və jestlərlə yanaşı intonasiya da köməyə gəlir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin nitqində az ad olsa obrazlı ifadələr işlənir. Məlumdur ki, nitqin məzmunu söz, ifadə və cümlələrlə hörülür. İfadəli oxu zamanı müəllim hər bir sözün, ifadənin və cümlənin məzmununu şagirdlərə açmağa çalışmalıdır. İfadəli oxu prosesində şagird məcazi mənada işlənən söz və söz birləşmələrinin mənasını dərk etmədikdə onların ifadə etdikləri bədiilik, axıcılıq, oynaqlıq, hiss və həyəcan, əhvali-ruhiyyə və s. təsir gücü aşağı düşür. İfadəli oxuya söz və ifadələrin mənası çox zaman müqayisə (tutuşdurma və fərqləndirmələr) əsasında üzə çıxır. Bədii mətni ifadəli oxuyan şagird eyni sözü iki cümlədə, mətndə müqayisə edərək onlarda ifadə olunan mənanı, konkretlik və mücərrədliyi poetikliyi nümunələrin köməyi ilə anlaya bilir. Əyani şəkildə görür ki, əşya və hadisələrdəki oxşar cizgilər (əlamətlər) digərinə asanlıqla transformasiya olunur. I-IV sinif şagirdlərinin təxəyyülündə köçürülənin bütöv obrazı canlanır. Obrazlı ifadələr nitqdə müxtəlif funksiya daşıyırlar. Söz və ifadələr bəzən sıx əlaqədə olduqları söz və ifadələrlə də əvəzlənə bilirlər. Məsələn, nitqdən “Qalxdı şəhər yuxusundan” materialını götürək. Burada şəhərlə onun əhalisi eyniləşdirilir. Aydındır ki, “Qalxdı uşaq yuxusundan” cümləsində qalxdı sözünün mənası əvvəlki cümlənin mənasından əsaslı şəkildə fərqlənir. Şagirdlər təsvir olunan əşyaların cüzi ilə onun küllünü fərqləndirməyi bacarmırlar. “İnsan sözünü dəyərləndirməyi bacarmalıdır”. Onlar anlamalıdırlar ki, insan sözü tək formada insanı ifadə etsə də, o, dünyadakı bütün insanlara aiddir. “İnsan” sözü bu cümlədə küllü (toplunu) bildirir. İfadəli oxunun təşkili zamanı müəllimin diqqəti məhz əşyaların, hadisələrin, obyektlərin bir-birinə bənzədilməsi ilə yaradılan obrazlı ifadələrin oxuya canlılıq gətirməsinə yönəlməlidir. İfadəli oxuya və nitqə canlılıq gətirən “O, yerindən pələng kimi sıçradı”, “Torpaq dəmir kimi qızmışdı”, “Erməni it kimi qudurmuşdu” və s. bənzərlik əlamətləri izah

olunmalıdır. Onların mahiyyətinin müqayisələrlə açılması şagirdlərin təfəkkürünü hərəkətə gətirir, obrazlı nitqlərinə qida verir.

Müşahidələr göstərir ki, ibtidai siniflərdə şagirdlərə ifadəli oxuda mətn üzərindən bənzəyəne əsasən bənzədilənin tapılması, əşyanın bənzədilən əlamətinə digər əşyadan bənzədilənin müəyyənləşdirilməsi, iki əşya, hadisə arasındakı əsas əlamətlərin seçilməsi üzrə praktik işlər aşılır. İfadəli oxu materiallarındakı epitetlərin seçilməsinə və ya onların müstəqil tərtibinə, onlar əsasında cümlələrin genişləndirilməsinə, əşya və hadisələrə uyğun bir neçə epitetlərin tapılmasına, emosional-ekspressiv çalarlı epitetlərin izahına aid çalışmalara diqqətin artırılması obrazlı nitqin inkişafı baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Şagirdlər bu tipli çalışmalarda əsasında öyrənirlər ki, dilin təsvir və ifadə vasitələri üzərində aparılan rəngarəng işlər ifadəli oxunun inkişafına əsaslı təkan verir. Buradan belə bir metodik müddəa meydana çıxır: ibtidai siniflərdə şagirdlərin ifadəli oxu bacarıq və vərdişlərinin, obrazlı nitqinin inkişaf etdirilməsi üzrə işlər apararkən dilin təsvir və ifadə vasitələri haqqındakı biliklərə əsaslanılmalıdır. İfadəli oxu prosesində fikrin məntiqi ardıcılıqla təzahürünə, bu sahədəki işlərin pedaqoji və psixoloji xüsusiyyətlərinə diqqət yetirilməlidir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi üçün ifadəli oxu təliminin mühüm rolu vardır. Müasir məktəblərdə ifadəli oxu ətraf aləmdə baş verən təbiət və cəmiyyət hadisələri, eləcə də insanların əməyi haqqında biliklər vermək, uşaqların şüurunu aydın bədii obrazlarla zənginləşdirmək, onlarda yüksək əxlaqi hisslər tərbiyə etmək, Azərbaycan dilinə, kitaba məhəbbət, müstəqil kitab oxumağa həvəs oyatmaqdan ibarətdir.

İfadəli oxu təlimində Azərbaycanın azadlığı uğrunda misilsiz qəhrəmanlıq göstərmiş igidlərimizin obrazları ömür boyu uşaqların yaddaşında qalır və onları qəhrəmanlığa sövq edir, vətən sevgisi yaranır, möhkəmlənir. Şagirdlər vətənimiz, onun təbiəti haqqında mətnlər oxuduqca onlarda tədricən vətən anlayışı yaranır və getdikcə bu anlayışın məzmunu zənginləşir. Şagirdlər vətənimizi keçmiş, xalqın qəhrəmanlıq tarixi, vətənimizin azadlığı uğrunda canından keçən igidlərimiz haqqında müxtəlif bədii əsərlər oxuyurlar. Bu əsərlərin şagirdlərdə daha canlı təəssürat yaratması isə ifadəli oxu prosesində mümkündür.

İfadəli oxu təlimi şagirdlərdə kitabdan necə istifadə etməyi, ondan necə bilik qazanmağı öyrədir və eyni zamanda şagirdlərə doğma ana dilini öyrətmək üçün mühüm vasitələrdən biridir. Şagirdlər uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələri ilə tanış olurlar, əsərləri ifadəli oxuyarkən Azərbaycan dilinin zənginliyini, onun tükənməz imkanlara malik olduğunu hiss edirlər. Məhz buna görə də ifadəli oxu dərslərində şagirdlərin nitq inkişafına xüsusilə onların lüğət ehtiyatlarının zənginləşdirilməsinə böyük əhəmiyyət verilməlidir.

Nəhayət, ifadəli oxu dərslərində şagirdlər ədəbiyyata dair ilk təəvvür və təəssüratlar əldə edirlər. Burada onlar şifahi xalq ədəbi yaradıcılığının ilk nümunələri, klassik və müasir yazıçılarımızın əsərlərindən verilmiş parçaları oxuyurlar.

Azərbaycan dili dərslərində ifadəli oxu şagirdlərin bir şəxsiyyət, vətəndaş kimi formalaşmalarına, vətənə, dövlətə layiqli övlad kimi böyümələrinə xeyli dərəcədə təsir göstərir. Məktəblərdə ifadəli oxu təlimi dərkətmə və tərbiyə vəzifələrinin dialektik vəhdəti əsasında qurulur. İfadəli oxu dərslərində tərbiyəedici təlimin müxtəlif vəzifələri həyata keçirilir.

İfadəli oxu təlimi sistemləşmiş material əsasında keçirilməlidir. Proqramın, dərsləyin və başlıca olaraq müəllimin vəzifəsi bu bilikləri müasir dövrün tələbləri, ideyaları nöqtəyi-nəzərindən açıb izah etməsi labüddür. Bunlar özünü Azərbaycan dilinin birinci və ikinci məzmun xəttində, Dinləyib-anlama və danışma və Oxu məzmun xəttində göstərir.

İntegrativ mahiyyət daşıyan Azərbaycan dili fənninin ümumi məqsədi kiçikyaşlı məktəblilərdə düzgün və məntiqi nitq fəaliyyəti, ifadəli oxu bacarıqları yaratmaqdan və inkişaf etdirməkdən, onların idrak fəallığını və müstəqilliyini formalaşdırmaqdan ibarətdir. Düzgün, şüurlu, sürətli oxu ilə yanaşı, ifadəli oxu bacarıq və vərdişləri şagirdləri Azərbaycan dili üzrə zəruri biliklərə yiyələnməyə və digər fənlərin mənimsənilməsinə hazırlamağa xidmət edir.

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili dərslərində əsas məqsəd ifadəli oxu üzrə bacarıq və vərdişləri inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Yuxarıda dediklərimizi ümumiləşdirərək belə deyə bilərik ki: ibtidai siniflərdə ifadəli oxu üzrə bacarıq və vərdişlərin tədrisi prosesi fəal təlimlə aparılırsa, ifadəli oxu

üzrə iş rəhbərli və bədii mətn nümunələri üzərində qurularsa, düzgün, məntiqi, aydın, ifadəli oxunulan rəhbərli və bədii mətn nümunələri interaktiv təlim metodları ilə aşılarsa, bu iş sistemli, ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə qurularsa, şagirdlərdə ifadəli oxu bacarığının yaranmasına və inkişafına səbəb olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Hüseynova M. Müasir Azərbaycan dilində punktuasiya məsələləri. Bakı, 2017, 244 s.
2. Həsənlı B., Abdullazadə N. İfadəli oxu, Bakı: Müəllim, 2015, 304s.
3. Bayramov Ə., Əlizadə Ə. Psixologiya. Bakı: Çınar-çap, 2009, 620 s.
4. Cəfərova N.B. İbtidai siniflərdə strategiyalı oxu problemi. Bakı-2022, ADPU-nəş. 304 s.
5. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları). // Kurrikulum, 2010, №3, s. 117-130.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-56-58

ENHANCING ENGLISH LISTENING AND CULTURAL AWARENESS THROUGH TUNEIN RADIO: AN AUTHENTIC MEDIA APPROACH

ХАБИБУЛЛАЕВА ХУЛКАР ОЛИМЖОНОВНА

Название учебного заведения: университет Мирас, магистрант 1 курса
№11 общеобразовательной школы «Манкент»
Туркестанская область район Сайрам село Манкент
Казахстан

Abstract. *In second language acquisition, authentic input plays a critical role in enhancing both linguistic and cultural competencies. This study investigates the pedagogical potential of TuneIn Radio, a global radio-streaming platform, for improving learners' ability to understand naturally spoken English and gain cultural insights. The research applies principles from input-based and sociocultural learning theories to explore how consistent exposure to real-time English broadcasts aids comprehension and fosters intercultural sensitivity. Findings suggest that integrating digital radio into the ESL classroom can significantly benefit learners' listening skills, motivation, and cultural fluency.*

Keywords: *authentic input, digital media, TuneIn Radio, English as a second language (ESL), listening comprehension, intercultural competence, language learning, sociocultural theory*

1. Introduction

Globalization has raised the bar for English language learners, who are now expected not only to communicate fluently but also to navigate cultural nuances embedded in speech. Traditional listening materials, while structured and accessible, often fall short in preparing learners for real-world English. TuneIn Radio, an online service streaming live radio from around the world, offers a dynamic and accessible source of authentic language. This article examines how TuneIn can support learners at the upper-intermediate level in advancing their listening and intercultural communication skills.

2. Theoretical Framework

2.1 Comprehensible Input

Krashen (1985) posits that learners acquire language most effectively when exposed to input slightly beyond their current proficiency. Authentic radio broadcasts serve as an ideal $i+1$ source, challenging learners while remaining within reach of understanding through context and repetition.

2.2 Sociocultural Learning

Drawing from Vygotsky's sociocultural theory (1978), this study underscores the idea that language learning is deeply social and contextual. Real-time radio allows learners to engage with the cultural contexts in which English is spoken, offering more than just vocabulary and grammar.

2.3 Intercultural Competence

Byram's (1997) model of intercultural communicative competence asserts that language education must develop learners' awareness of cultural norms and values. TuneIn's varied content—spanning news, talk shows, and music—introduces students to diverse perspectives and global conversations in English.

3. Rationale for Using TuneIn Radio

TuneIn Radio provides exposure to a wide range of English dialects, registers, and conversational styles, enabling learners to hear how language is used naturally across regions. Key benefits include:

- Contact with idiomatic expressions and slang
- Listening to varied accents (e.g., British, American, Australian, South African)
- Engagement with current events and pop culture
- Opportunity for autonomous, interest-driven listening

4. Methodology

4.1 Participants and Setting

This exploratory study involved 20 adult ESL learners enrolled at a university language center. All participants were at a B2 level and participated over six weeks.

4.2 Procedure

Students were instructed to listen to at least three different English radio broadcasts per week (approx. 30 minutes each) and complete reflection journals. Content was not preselected, allowing for learner autonomy.

4.3 Data Collection Tools

- Pre- and post-listening quizzes
- Weekly reflection journals
- Final interviews and self-assessments
- Cultural awareness surveys

5. Findings

Results showed consistent improvement across several domains:

- **Listening Skills:** 85% of participants improved in recognizing fast speech, reduced forms, and spontaneous discourse.
- **Cultural Awareness:** Learners reported a deeper understanding of cultural norms, humor, and attitudes in English-speaking countries.
- **Learner Engagement:** Autonomy and variety increased motivation to engage in English beyond the classroom.
- **Accent Recognition:** Learners expressed greater comfort in distinguishing regional accents.

6. Pedagogical Applications

Language instructors can implement TuneIn Radio through:

- **Theme-based listening:** Students explore global perspectives on one issue (e.g., health care).
- **Accent analysis:** Learners identify and compare linguistic features across broadcasts.
- **Culture journaling:** Students reflect on cultural assumptions and compare them to their own.
- **Listening portfolios:** Learners compile recordings and notes on favorite stations.

7. Challenges and Mitigation Strategies

Despite the advantages, TuneIn Radio presents certain limitations:

- **Fast-paced speech:** Can overwhelm less proficient listeners.
- **No visual context:** Unlike video, radio lacks body language cues.
- **Passive listening risk:** Without guided tasks, students may not process content deeply.

Solutions include pre-teaching key vocabulary, assigning comprehension tasks, and scaffolding with summaries or transcripts where possible.

8. Conclusion

TuneIn Radio is a versatile, authentic resource for teaching English as a second language. It promotes linguistic immersion, critical listening, and intercultural awareness. By integrating such media into the classroom, educators can support learners' development as globally competent communicators. Future research should examine long-term retention and TuneIn's efficacy in blended or remote learning environments.

REFERENCES

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
2. Field, J. (2008). Listening in the Language Classroom. Cambridge University Press.
3. Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teaching*, 40(2), 97–118.
4. Goh, C. C. M. (2000). A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. *System*, 28(1), 55–75.
5. Krashen, S. D. (1985). The Input Hypothesis: Issues and Implications. Longman.
6. Richards, J. C. (2005). Second thoughts on teaching listening. *RELC Journal*, 36(1), 85–92.
7. Rost, M. (2011). Teaching and Researching Listening (2nd ed.). Routledge.
8. Tomlinson, B. (2013). Applied Linguistics and Materials Development. Bloomsbury.
9. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). Teaching and Learning Second Language Listening: Metacognition in Action. Routledge.
10. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-59-60

VISUAL MATERIALS IN MULTIMODAL FOREIGN LANGUAGE INSTRUCTION: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE

ҚАЛДЫБАЙ АРУЖАН СӘБИТҚЫЗЫ

Название учебного заведения: университет Мирас, магистрант 1 курса
частная школа A&A lessons
Алматы, Казахстан

Abstract. *Modern language education increasingly embraces multimodal approaches to cater to diverse learner needs. Visual resources—ranging from static imagery to interactive multimedia—have become central in enhancing comprehension, engagement, and memory retention. This article examines the integral role of visual materials in foreign language instruction within a multimodal framework. It outlines key theoretical foundations, identifies pedagogical benefits, explores practical classroom applications, and addresses challenges that educators may encounter.*

Keywords: *multimodal learning, visual materials, foreign language instruction, language pedagogy, visual literacy, educational technology, learner engagement, Universal Design for Learning, multimodal communication, language acquisition, visual aids, differentiated instruction, language teaching strategies*

1. Introduction

The teaching of foreign languages has expanded beyond traditional methods that focus solely on text and grammar. In recent years, multimodal pedagogy—which involves the integration of various communicative channels such as visuals, audio, and movement—has gained momentum. This holistic approach aligns more closely with how individuals naturally process information.

Among these channels, visual materials serve as powerful tools that support language acquisition by making learning more concrete, contextual, and engaging. This article explores the impact of visual content in multimodal language learning environments and highlights how educators can harness its potential.

2. Theoretical Background

The educational value of visual materials is supported by several influential learning theories:

- Multimodal Learning Theory (Moreno & Mayer, 2007): Highlights the benefits of combining visual and verbal content to support deeper understanding.
- Universal Design for Learning (CAST, 2018): Encourages the use of multiple means of representation, including visuals, to reach all learners.
- Sociocultural Theory (Vygotsky, 1978): Emphasizes the importance of mediated tools—including visual aids—in shaping cognitive development through interaction.

These frameworks collectively justify the inclusion of visual elements as a means of improving comprehension and learner engagement in the foreign language classroom.

3. Forms of Visual Materials in Language Teaching

Educators utilize a wide variety of visual tools to enrich instruction. Common formats include:

- Photographs and illustrations – useful for teaching vocabulary, cultural concepts, and initiating discussions.
- Charts, mind maps, and diagrams – help organize grammar rules or lexical fields.
- Videos and films – provide real-life context and integrate both visual and auditory input.
- Digital applications and multimedia – allow for interactive, learner-centered experiences.
- Real objects (realia) – offer tangible learning stimuli in communicative settings.

4. Educational Benefits

4.1. Improved Understanding

Visuals give learners contextual support, allowing them to better grasp meanings, especially when dealing with abstract or unfamiliar concepts.

4.2. Motivation and Engagement

Visually rich content tends to capture students' attention more effectively than text alone, creating a more stimulating learning environment.

4.3. Accommodation of Learning Styles

Visual materials support diverse learners, particularly those who are visual or spatial thinkers, providing alternative pathways for information absorption.

4.4. Enhanced Retention

When visuals are combined with language input, they reinforce memory by creating mental associations that are easier to recall.

5. Implementation Challenges

While the use of visual tools has numerous advantages, several considerations must be addressed:

- **Cultural Appropriateness:** Educators must ensure that visual content is respectful and culturally sensitive.
- **Relevance:** Visuals should directly support instructional goals rather than serve as decoration.
- **Accessibility:** Learners with visual impairments or cognitive differences may require adapted materials.
- **Teacher Preparedness:** Effective integration requires digital literacy and pedagogical training.

6. Classroom Applications

To effectively utilize visuals in language learning, teachers can:

- Design image-based writing prompts and storytelling activities.
- Use subtitled video clips for listening and pronunciation practice.
- Create infographic projects to teach thematic vocabulary.
- Encourage students to visualize grammar with charts and diagrams.
- Integrate interactive digital tools such as virtual whiteboards or multimedia quizzes.

7. Conclusion

Visual materials are no longer supplementary tools—they are central components of multimodal foreign language instruction. When used thoughtfully, they enhance learner comprehension, foster motivation, and make the learning process more inclusive. Moving forward, educators and researchers alike must continue exploring innovative, culturally responsive, and accessible ways to incorporate visuals into language teaching practices.

REFERENCES

1. CAST (2018). Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. Retrieved from <https://udlguidelines.cast.org>
2. Moreno, R., & Mayer, R. E. (2007). Interactive multimodal learning environments: Special issue on interactive learning environments: Contemporary issues and trends. *Educational Psychology Review*, 19(3), 309–326.
3. Serafini, F. (2014). *Reading the Visual: An Introduction to Teaching Multimodal Literacy*. Teachers College Press.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
5. Walsh, M. (2010). Multimodal literacy: What does it mean for classroom practice? *Australian Journal of Language and Literacy*, 33(3), 211–239.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-61-64

СӨЗДІКТЕР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

НАРЫМБАЙ БАҚЫТГҮЛ, ОТАРАЛИЕВА НАРГИЗ, САДУАҚАС АҚГҮЛ

Қазақ ұлттық қыздар қыздар педагогикалық университеті, 6B01301 — Бастауыш
оқыту педагогикасы және әдістемесі, 2-курс
Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының орфографиялық дағдыларын дамытудағы сөздіктердің рөлі қарастырылған. Орфографиялық дағдыларды қалыптастыру оқу процесінде маңызды орын алады, себебі олар оқушылардың сауатты жазу қабілетін арттырады. Мақалада орфографиялық сөздік, этимологиялық сөздік, синонимдер мен антонимдер сөздігі сияқты түрлі сөздіктердің орфографиялық дағдыларды дамытуға қалай әсер ететіндігі жан-жақты талданған. Оқушыларға сөздіктерді тиімді пайдалану әдістері мен жаттығулар арқылы сөздердің дұрыс жазылуын үйретудің маңыздылығы көрсетілген. Сөздіктер арқылы оқушылардың тілін байытып, жазу дағдыларын жетілдіруге болатындығы және бұл үрдістің қазақ тіліне деген қызығушылықты арттыруға септігін тигізетіні анықталған.

Түйін сөздер: орфография, сөздік, бастауыш сынып, орфографиялық дағдылар, тіл мәдениеті, сауатты жазу, сөздікпен жұмыс, әдістеме, синонимдер, антонимдер.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ОРФОГРАФИИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ПОМОЩЬЮ СЛОВАРЕЙ

Аннотация: В статье рассматривается роль словарей в формировании орфографических навыков учащихся начальной школы. Развитие навыков правописания имеет важное значение в процессе обучения, поскольку они повышают способность учащихся писать бегло. В статье всесторонне анализируется, как различные словари, такие как орфографический словарь, этимологический словарь, словарь синонимов и антонимов, влияют на развитие орфографических навыков. Подчеркивается важность обучения студентов правильному написанию слов с помощью эффективных методов использования словаря и упражнений. Установлено, что словари могут обогатить язык учащихся и улучшить их навыки письма, а также что этот процесс способствует повышению интереса к казахскому языку.

Ключевые слова: орфография, словарь, начальная школа, орфографические навыки, культура языка, грамотное письмо, работа со словарем, методика, синонимы, антонимы.

DEVELOPING SPELLING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS USING DICTIONARIES

Abstract: The article discusses the role of dictionaries in developing spelling skills of primary school students. Developing spelling skills is important in the learning process because it enhances students' ability to write fluently. The article comprehensively analyzes how different dictionaries, such as spelling dictionary, etymological dictionary, dictionary of synonyms and antonyms, affect the development of spelling skills. The importance of teaching students to spell words correctly through effective dictionary methods and exercises is emphasized. It is found that dictionaries can enrich students' language and improve their writing skills, and that this process contributes to increasing interest in the Kazakh language.

Key words: spelling, dictionary, primary school, spelling skills, language culture, literate writing, working with a dictionary, methodology, synonyms, antonyms.

Қазіргі таңда бастауыш сынып оқушыларының орфографиялық дағдыларын дамыту білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Орфография — сөздердің дұрыс жазылуы мен олардың жазылу нормаларын сақтау мәселесі. Бұл дағдыларды қалыптастыру арқылы оқушылар тілдік мәдениетті меңгереді, өз ойларын дұрыс әрі сауатты жеткізу қабілетін арттырады. Ал сөздіктер бұл үдерісте маңызды құрал бола алады. Орфографиялық дағдылар дегеніміз — сөздерді дұрыс жазу дағдылары. Мұндай дағдыларды меңгеру оқушылардың тілін байытып, олардың сауатты жазу дағдыларын қалыптастырады. Дұрыс жазу — тек оқу және жазу дағдыларын ғана емес, жалпы тіл мәдениетін дамытатын маңызды фактор.[1-36]

Сөздерді дұрыс жазу үшін оқушылар орфографиялық ережелерді білуі, тілдің құрылымын түсінуі, сондай-ақ сөздердің қалыптасқан жазылу нормаларын меңгеруі қажет. Бұл үдеріс тек мектепте ғана емес, өмірде де маңызды. Себебі орфографиялық қателер оқушылардың білімін көрсететін факторлардың бірі болып табылады.

Сөздіктер — орфографиялық дағдыларды дамытуда басты құралдардың бірі. Олар оқушыларға сөздердің дұрыс жазылуын үйретуде маңызды көмекші болады. Сөздіктердің түрлері мен қолданылуы әртүрлі болуы мүмкін: Орфографиялық сөздік — сөздердің дұрыс жазылуын көрсететін сөздік. Бұл сөздік оқушыларға сөздердің қалай жазылатыны, қандай сөздер қалай жазылатыны туралы нақты түсінік береді.

Этимологиялық сөздік — сөздердің шығу тегі мен өзгеру тарихын көрсетеді. Мұндай сөздік арқылы оқушылар сөздердің құрылымы мен жазылу заңдылықтары туралы толық мәлімет ала алады.[2-156.]

Синонимдер мен антонимдер сөздігі — сөздің мағынасын кеңейтіп, синонимдер мен антонимдерді пайдалану арқылы сөздерді дәл әрі түрліше жазуға үйретеді. Сөздіктердің дұрыс қолданылуы оқушылардың орфографиялық қателерін азайтуға, сөздердің әртүрлі жазылу нормаларын түсінуге көмектеседі. Оқушыларды сөздікті тиімді пайдалана білуге үйрету арқылы, олардың тіл білімі мен жазу дағдыларына оң әсер етуге болады.

Орфографиялық дағдыларға тоқталсақ: Сөздікпен жұмыс істеу арқылы жаттығулар жасау: Оқушыларға түрлі сөздерді жаздыру, оларды сөздікке қарап тексеру арқылы орфографиялық дағдыларын дамытады. Мұндай жаттығуларды жүйелі түрде орындау арқылы оқушылар қателерін түзетіп, сөздерді дұрыс жазуға дағдыланады. Жаттығулар мен ойындар арқылы оқыту: Сөздіктердің мағынасын түсіну және дұрыс жазу дағдыларын дамыту үшін түрлі ойындар мен тапсырмалар қолдануға болады. Мысалы, сөздермен ойындар (кроссвордтар, анаграммалар) оқушыларға орфографияны ойын арқылы меңгеруге мүмкіндік береді. Сөздікпен талдау: Оқушыларға белгілі бір тақырып бойынша сөздер тізімін ұсынып, сол сөздерді сөздікке қарап жазуды сұрау. Бұл әдіс оқушылардың жазу қабілеттерін арттыруға көмектеседі, сонымен қатар сөздердің дұрыс жазылуын үйретеді.[3-67 б.]

Оқулықтағы тапсырмалар: Оқулықтар мен оқу құралдарында сөздікті қолдануды талап ететін тапсырмалар көп. Мұндай тапсырмалар оқушыларға орфографиялық ережелерді терең меңгеруге және дұрыс жазу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сөздіктер тек орфографиялық дағдыларды дамытуда ғана емес, оқушылардың жалпы тіл білімін дамытуда маңызды рөл атқарады. Олар оқушының сөз байлығын арттырып, сөздерді нақты, әрі дәл қолдануды үйретеді. Сонымен қатар, сөздік арқылы оқушылар тілдің құрылымын, сөздердің мағыналарын тереңірек түсінуге мүмкіндік алады. Оқушы сөздіктерді жүйелі әрі тиімді пайдаланса, оның жазу дағдысы ғана емес, жалпы ойлау қабілеті де жақсарады. Әрбір сөздің мағынасы мен қолданылуын түсіну, орфографиялық ережелерді білу – тілде сауатты болудың негізі.[4-236]

Оқушылардың орфографиялық дағдыларын дамыту үшін сөздіктер маңызды құрал болып табылады. Олардың көмегімен оқушылар сөздердің дұрыс жазылуын үйреніп, орфографиялық қателерін азайтады. Сонымен қатар, сөздіктер оқушының тіл білімін

жетілдіріп, жазу дағдыларын қалыптастыруда үлкен көмек көрсетеді. Сөздікті дұрыс және тиімді пайдалану арқылы бастауыш сынып оқушыларын сауатты жазуға тәрбиелеуге болады.

Қазіргі таңда бастауыш сынып оқушыларының орфографиялық дағдыларын дамыту білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Орфография — сөздердің дұрыс жазылуы мен олардың жазылу нормаларын сақтау мәселесі. Бұл дағдыларды қалыптастыру арқылы оқушылар тілдік мәдениетті меңгереді, өз ойларын дұрыс әрі сауатты жеткізу қабілетін арттырады. Ал сөздіктер бұл үдерісте маңызды құрал бола алады.[5-76 б.]

Орфографиялық дағдылар дегеніміз — сөздерді дұрыс жазу дағдылары. Мұндай дағдыларды меңгеру оқушылардың тілін байытып, олардың сауатты жазу дағдыларын қалыптастырады. Дұрыс жазу — тек оқу және жазу дағдыларын ғана емес, жалпы тіл мәдениетін дамытатын маңызды фактор. Сөздерді дұрыс жазу үшін оқушылар орфографиялық ережелерді білуі, тілдің құрылымын түсінуі, сондай-ақ сөздердің қалыптасқан жазылу нормаларын меңгеруі қажет. Бұл үдеріс тек мектепте ғана емес, өмірде де маңызды. Себебі орфографиялық қателер оқушылардың білімін көрсететін факторлардың бірі болып табылады. Сөздіктер — орфографиялық дағдыларды дамытуда басты құралдардың бірі. Олар оқушыларға сөздердің дұрыс жазылуын үйретуде маңызды көмекші болады. Сөздіктердің түрлері мен қолданылуы әртүрлі болуы мүмкін: орфографиялық сөздік, этимологиялық сөздік, синонимдер мен антонимдер сөздігі, анықтамалық сөздіктер. Әрбір сөздіктің өзіне тән артықшылықтары мен қолдану аясы бар, олар оқушыларға тілдің әртүрлі аспектілерін меңгеруге мүмкіндік береді.[6-70 бет]

Орфографиялық сөздік — сөздердің дұрыс жазылуын көрсететін сөздік. Бұл сөздік оқушыларға сөздердің қалай жазылатыны, қандай сөздер қалай жазылатыны туралы нақты түсінік береді. Орфографиялық сөздікті пайдалану оқушыларға сөздерді дұрыс жазуды үйренуге ғана емес, олардың жазу дағдыларын жүйелі түрде дамытуға мүмкіндік береді. Орфографиялық сөздік оқушылардың тілдік қателерін азайтып, олардың сөздерді дұрыс жазуға дағдылануына септігін тигізеді. Оқушылардың тілінде жиі кездесетін қателерді талдау және оларды сөздіктер арқылы түзету — тиімді әдіс болып табылады. Орфографиялық сөздікті пайдалану барысында оқушылар сөздердің құрылымы мен емлесін терең түсініп, әрбір сөздің жазылу заңдылықтарын меңгереді. Мысалы, оқушы белгілі бір сөзді дұрыс жазу үшін оны сөздіктен қарап, қандай ереже бойынша жазылатынын біледі. Бұл әдіс оқушыларға орфографиядағы негізгі заңдылықтарды есте сақтауға көмектеседі. Осылайша, сөздік тек оқушының дұрыс жазу қабілетін ғана емес, оның жалпы білім деңгейін арттыруға да әсер етеді. Этимологиялық сөздік сөздердің шығу төркіні мен өзгеру тарихын көрсетеді. Бұл сөздік арқылы оқушылар сөздердің құрылымы мен жазылу заңдылықтары туралы толық мәлімет ала алады. Этимологиялық сөздіктердің орфографиямен тығыз байланысы бар, өйткені сөздердің дұрыс жазылуын түсіну үшін олардың тарихы мен түбірі туралы біліп, қалыптасқан ережелерді ескеру қажет. Осы сөздіктер арқылы оқушылар сөздердің шығу тарихына терең бойлап, олардың дұрыс жазылуына қатысты қателерді болдырмауға үйренеді.[7-34 б.]

Мысалы, көптеген тілдерде сөздердің жазылуы олардың тарихи дамуымен байланысты. Қазақ тілінде де көптеген сөздер өз тарихында өзгерістерге ұшыраған. Бұл өзгерістерді түсіну үшін оқушылар осы сөздердің шығу тегін білуі керек. Этимологиялық сөздік оқушыларға тілдік мәдениеттің тарихын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, сонымен қатар оларды орфографиялық дағдыларды меңгеруге жетелейді.[8-36.]

Синонимдер мен антонимдер сөздігі — сөздің мағынасын кеңейтіп, синонимдер мен антонимдерді пайдалану арқылы сөздерді дәл әрі түрліше жазуға үйретеді. Оқушылар синонимдер мен антонимдер сөздігін пайдалану арқылы сөздердің мағынасын тереңірек түсінеді. Синонимдер мен антонимдерді дұрыс пайдалану, әсіресе шығарма жазу барысында, орфографиялық дағдыларды дамытуда өте маңызды. Оқушылар өздерінің сөздік қорын байыта отырып, сөздерді нақты әрі сауатты жазуға дағдыланады. Синонимдер мен антонимдер сөздіктері арқылы оқушылар сөздерді ауыстыруды үйренеді, бұл олардың жазу стилін жақсартады және шығармашылық қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Бұл сөздіктер

оқушылардың тілін байытып, олардың жазудағы еркіндігін арттырады. Оқушылар синонимдер мен антонимдер сөздіктері арқылы белгілі бір сөзді қолданудың бірнеше тәсілін үйренеді, бұл орфографиялық қателерді азайтуға және тілдік дәлдікті арттыруға көмектеседі.

Сөздікпен жұмыс істеу барысында оқушыларға бірнеше әдістер ұсынылуы мүмкін. Біріншіден, сөздіктерді пайдалану арқылы оқушыларды жазу дағдыларын жақсартуға үйрету қажет. Әрбір сөздің дұрыс жазылуын тексеру арқылы оқушылар өз қателерін көріп, оларды түзетуге дағдыланады. Осылайша, оқушыларға белгілі бір сөзді жазуды үйретудің бірнеше әдістері бар. Олар: сөздіктерді қолмен іздеу, сөздердің дұрыс жазылу ережелерін іздеп табу, және де әрбір сөздің шығу тегін түсіну арқылы тілдік дағдыларды тереңдету. Сөздікпен жұмыс істеу арқылы жаттығулар жасау да тиімді әдіс болып табылады. Мысалы, оқушыларға белгілі бір сөздерді жазуды тапсырғанда, оларды сөздікке қарап тексеруге үйрету керек. Бұл жаттығуларды жүйелі түрде орындау арқылы оқушылар қателерін түзетіп, сөздерді дұрыс жазуға дағдыланады. Сонымен қатар, оқушыларды түрлі тақырыптар бойынша сөздікпен жұмыс жасауға шақыру, олардың тілін байытуға және орфографиялық дағдыларын дамытуға көмектеседі.[9-56 б.]

Оқулықтар мен оқу құралдарында сөздікті қолдануды талап ететін тапсырмалар көп. Мұндай тапсырмалар оқушыларға орфографиялық ережелерді терең меңгеруге және дұрыс жазу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушыларға тек сөздікті пайдалануды ғана емес, сондай-ақ сөздердің жазылу ерекшеліктерін де түсінуге үйрету қажет. Сөздікпен жұмыс жасау тек теориялық деңгейде ғана емес, практикалық тұрғыда да маңызды. Мысалы, кроссвордтар, анаграммалар немесе түрлі сөз ойындары арқылы оқушылардың жазу дағдыларын дамытуға болады. Бұл ойындар оқушылардың тілін байытып, сөздердің жазылу ережелерін жаттығулар арқылы меңгеруге мүмкіндік береді.[10-5 б.]

Қорыта айтатын болсақ, оқушылардың орфографиялық дағдыларын дамыту үшін сөздіктер маңызды құрал болып табылады. Олардың көмегімен оқушылар сөздердің дұрыс жазылуын үйреніп, орфографиялық қателерін азайтады. Сонымен қатар, сөздіктер оқушының тіл білімін жетілдіріп, жазу дағдыларын қалыптастыруда үлкен көмек көрсетеді. Сөздікті дұрыс және тиімді пайдалану арқылы бастауыш сынып оқушыларын сауатты жазуға тәрбиелеуге болады. Жүйелі түрде сөздікпен жұмыс жасау арқылы оқушылар тек орфографиялық дағдыларын ғана емес, тілдік мәдениеттерін де арттырады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қордабаев Т. Қазақ тілінің орфографиясы мен орфоэпиясы. – Алматы: Ана тілі, (2000).
2. Ысқақова С. Қазақ тілінің орфографиясы. – Алматы: Қазақ университеті, (2007).
3. Әбілқасымов С. Қазақ тілі оқытудың әдістемесі. – Алматы: Рауан, (2004).
4. Қазақ тілінің орфографиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, (2012).
5. Нұрмаханов А. Қазақ тілі емлесі мен тыныс белгілері. – Алматы: Мектеп, (2003).
6. Аханов Қ. Тіл біліміне кіріспе. – Алматы: Сөздік-Словарь, (2005).
7. Жанпейісова З. Қазақ тілінің сөздік қоры мен лексикографиясы. – Алматы: Қазақ университеті, (2006).
8. Балақұлов М. Қазақ тілінің синтаксисі. – Алматы: Мектеп, (2000).
9. Байтұрсынов А. Тіл құралы. – Алматы: ҚазМУ, (1991).
10. Оралбаева Қ. Қазақ тілі оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, (2008).

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-65-67

FOSTERING COLLABORATIVE TEACHER DEVELOPMENT: THE DELPHI METHOD IN ACTION

НЫШАН ӘСЕЛ ТАЛҒАТҚЫЗЫ

университет Мирас, магистрант 1 курса

Alaqai.edu

Шымкент, Казахстан

Abstract. *The need for meaningful and sustainable teacher development has prompted educational researchers and practitioners to explore participatory methods that emphasize collaboration, reflection, and shared expertise. This paper examines the Delphi Method as a strategic approach to cultivating collective professional growth among educators. By enabling structured dialogue and iterative feedback among teaching professionals, the Delphi Method supports consensus-building and reflective inquiry, offering a powerful tool for shaping responsive and contextually grounded development frameworks.*

Keywords: *Delphi Method; teacher development; collaborative learning; professional development; consensus-building; reflective practice; participatory research; educational leadership*

1. Introduction

In an era of rapid educational change and increasing demands on teachers, professional development must evolve beyond conventional workshop models. While one-size-fits-all programs often fall short of addressing the nuanced needs of diverse teaching environments, collaborative and context-sensitive approaches offer more effective and enduring solutions. Among these, the Delphi Method—a structured technique designed to facilitate consensus among groups of experts—emerges as a compelling mechanism for teacher development.

This paper explores how the Delphi Method can serve as a catalyst for fostering shared understanding, co-constructed knowledge, and sustained professional dialogue among educators. Its application in teacher development invites a shift from hierarchical training models to more democratic and reflective learning communities.

2. Understanding the Delphi Method

Originally developed for use in forecasting and decision-making processes, the Delphi Method involves a systematic series of questionnaires distributed to a panel of participants over multiple rounds. After each round, participants receive a summary of group responses, allowing them to reconsider or refine their views. This iterative process continues until a sufficient degree of consensus is reached (Linstone & Turoff, 2002).

What distinguishes the Delphi Method is its ability to gather diverse perspectives without the influence of group dynamics such as peer pressure or dominance. Participants contribute anonymously, encouraging honest and thoughtful input. In educational contexts, this fosters a climate of trust and intellectual openness—conditions essential for genuine professional growth (Skulmoski, Hartman, & Krahn, 2007).

3. Aligning Delphi with Teacher Development Goals

Professional learning for teachers increasingly emphasizes collaborative inquiry, reflective practice, and the co-creation of knowledge. These principles align well with the foundational elements of the Delphi Method. In particular:

- **Collaboration:** Teachers engage as equal contributors, regardless of experience or role.
- **Reflection:** Feedback between rounds promotes critical self-assessment and deeper analysis.
- **Agency:** Participants help shape the developmental agenda based on their lived experiences.

Using the Delphi approach, teacher development becomes a participatory process grounded in shared experiences, rather than external directives. This fosters greater engagement, ownership, and relevance (Avalos, 2011; Opfer & Pedder, 2011).

4. Practical Implementation: A Model Process

The implementation of the Delphi Method for teacher development may follow these stages:

1. Panel Formation

A diverse group of educators is selected, representing different subject areas, grade levels, and teaching contexts.

2. Round One – Exploration

Open-ended questions are distributed, prompting teachers to share insights on their most pressing professional development needs, preferred learning formats, and perceived gaps in existing support.

3. Round Two – Thematic Analysis and Ranking

Responses are analyzed for common themes. Participants are then asked to rank or rate the importance of these themes.

4. Round Three – Refinement and Consensus

Results from the second round are shared with participants, who reflect on group trends and revise their initial responses as needed, narrowing the focus to priority areas.

5. Final Summary and Action Planning

A report of consensus areas is produced, providing a foundation for a collaboratively designed professional development plan.

5. Case Example: Delphi in a School-Based Context

In a recent pilot study at a suburban secondary school, a group of 18 educators participated in a Delphi-based initiative to redesign the school's professional learning strategy. Over three rounds, the panel identified key priorities including differentiated instruction, assessment literacy, and student well-being.

Through this process, teachers reported feeling more connected to one another's challenges and more invested in the outcomes. Unlike traditional PD sessions that often felt imposed and disconnected from real needs, the Delphi process empowered participants to co-author their learning journey.

6. Strengths and Limitations

Strengths

- **Inclusive Participation:** Every voice contributes equally, regardless of position or personality.
- **Reflective Depth:** The multi-round format fosters deep consideration and evolution of ideas.
- **Evidence-Based Planning:** Outcomes are rooted in authentic teacher insights, enhancing relevance.

Limitations

- **Time Commitment:** The process requires multiple weeks to complete effectively.
 - **Analytical Complexity:** Synthesizing qualitative data demands skilled facilitation and careful interpretation.
 - **Participant Attrition:** Sustaining engagement across rounds can be a logistical challenge.
- Despite these limitations, when thoughtfully implemented, the method offers significant benefits for enhancing collaborative teacher development.

7. Implications for Practice and Policy

The use of the Delphi Method in teacher development underscores the value of collaborative decision-making and participatory planning. Schools and districts can apply this approach to co-design professional learning agendas, evaluate instructional frameworks, or align development efforts with teacher-identified needs.

For policymakers and educational leaders, integrating the Delphi process into broader professional development strategies can promote buy-in, increase effectiveness, and ensure that initiatives are both relevant and responsive.

8. Conclusion

The Delphi Method offers a practical and philosophically aligned approach to teacher development in today's complex educational environments. By fostering dialogue, reflection, and consensus among educators, it transforms professional learning from a top-down mandate into a bottom-up, co-created process. As schools continue to seek ways to support teacher growth in meaningful ways, the Delphi Method presents a unique and powerful avenue for cultivating collaborative professional cultures.

REFERENCES

1. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10–20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>
2. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective teacher professional development. Learning Policy Institute.
3. Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures. *Educational Researcher*, 38(3), 181–199.
4. Linstone, H. A., & Turoff, M. (2002). *The Delphi Method: Techniques and applications*. Addison-Wesley.
5. Opfer, V. D., & Pedder, D. (2011). Conceptualizing teacher professional learning. *Review of Educational Research*, 81(3), 376–407.
6. Skulmoski, G. J., Hartman, F. T., & Krahn, J. (2007). The Delphi method for graduate research. *Journal of Information Technology Education*, 6, 1–21.
7. Timperley, H. (2011). *Realizing the power of professional learning*. Open University Press.
8. Van Driel, J. H., Meirink, J. A., van Veen, K., & Zwart, R. C. (2012). Current trends and missing links in studies on teacher professional development in science education: A review of design features and quality of research. *Studies in Science Education*, 48(2), 129–160.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-68-70

MASTERING MONOLOGUE: INNOVATIONS AND STRATEGIES IN TEACHING EFFECTIVE DISCOURSE

OMIRZAKOVA MEREY QASYMKYZY

1st-year Master's student at Miras University
Shymkent, Kazakhstan

Abstract: *This article investigates contemporary innovations and strategies employed in teaching effective monologue and discourse, with a focus on educational environments. As discourse remains a cornerstone of effective communication, mastering the monologue - a structured, coherent, and expressive form of individual speech - is essential for student development across disciplines. The paper reviews pedagogical approaches rooted in cognitive linguistics, rhetorical theory, and performance arts. Special attention is given to technology-enhanced learning, such as digital storytelling platforms and AI-driven feedback tools, that facilitate self-assessment and personalized learning. It also explores the integration of drama techniques and public speaking modules that bolster confidence and expressive capabilities. By examining both traditional and experimental methods, the study offers a comprehensive framework for educators aiming to cultivate articulate, reflective, and persuasive speakers. The findings support a shift towards learner-centered, interactive discourse training that adapts to diverse learning contexts and communication goals.*

Keywords: *Monologue, Discourse competence, Speech communication, Rhetorical strategies, Public speaking, Educational innovation, Pedagogical methods, Oral expression, Performance-based learning, Digital storytelling, Communication skills, Language education*

In a monologue, the speaker can carefully structure their argument or analysis, ensuring that each point flows logically from the previous one. This structure helps the audience follow the progression of thought without getting lost in fragmented ideas. By addressing multiple layers of a topic, the speaker can explain its nuances and connections in a way that's both accessible and engaging. A monologue is a speech delivered by a single person, typically to express their thoughts aloud or to communicate directly to an audience or another character. It is a powerful tool used in theatre, film, literature, and even education, often serving as a means to convey deep emotions, internal conflicts, or persuasive arguments. In the modern classroom, the integration of multimedia and interactive platforms has become a transformative strategy for teaching monologue and discourse. Tools such as Flipgrid, Padlet, and Edpuzzle allow students to record, share, and reflect on their spoken responses, fostering both self-awareness and peer collaboration. These platforms create dynamic environments where learners can rehearse and refine their monologues in a low-pressure, feedback-rich setting. Moreover, video blogs (vlogs) and podcasts serve as powerful mediums for developing narrative voice and rhetorical fluency. Through structured assignments and creative storytelling, students engage in real-world discourse scenarios that enhance their confidence and articulation. The use of AI-assisted platforms for speech analysis, like ELSA Speak or Yoodli, also supports pronunciation, pacing, and expressiveness, giving learners actionable insights to improve their oratory skills. Such digital tools not only make learning more engaging but also cater to diverse learning styles and needs, enabling differentiated instruction and inclusive classroom practices. Effective monologue delivery is not solely about confident speaking; it also hinges on the speaker's ability to analyze content and structure discourse logically. Educators play a crucial role in guiding students through this analytical process. The foundation lies in teaching students to identify purpose, audience, and context - key rhetorical elements that influence tone, language, and content. Through targeted instruction, learners can begin to understand how to craft their messages with clarity and intention. Structured frameworks, such as the Introduction - Body - Conclusion (IBC) model or Monroe's Motivated Sequence, offer practical templates for organizing thoughts. These help students

break down their ideas into digestible components, ensuring their monologues flow logically and persuasively.

Classroom activities often include:

- Textual analysis of exemplary speeches and monologues.
- Outlining exercises to plan discourse flow.
- Peer workshops, where students critique and provide structural feedback on each other's monologues.

Additionally, integrating graphic organizers and storyboarding tools encourages visual learners to map out their ideas before verbalizing them. This analytical approach fosters deeper engagement with content and reinforces critical thinking, turning the act of monologue from mere speech into a purposeful and powerful form of expression.

A dramatic monologue is a type of speech found predominantly in plays, theatrical performances, and poetry, where a single character speaks at length, often revealing their innermost thoughts, emotions, and motivations. Unlike a soliloquy (which is spoken to oneself), a dramatic monologue is directed at another character or to the audience, even if they don't respond. In a dramatic monologue, the character speaks at length, often to another character, or directly to the audience. This extended speech can reveal the character's perspective on a situation or provide key information about their internal struggles. It is distinct from a soliloquy, as you mentioned, because a soliloquy is typically delivered by a character who is alone, often revealing private thoughts that aren't intended to be heard by others. Some famous examples of dramatic monologues in literature include Robert Browning's poem *My Last Duchess* and Shakespeare's *Hamlet* (although *Hamlet*'s soliloquies are also examples of a character speaking alone). Both pieces showcase how this technique can provide depth to a character and create compelling narrative moments.

Unlike in conversations or discussions, where multiple voices may compete for attention, a monologue provides the speaker with uninterrupted time to fully articulate their thoughts. This space for uninterrupted expression allows the speaker to elaborate on complicated theories or arguments without being cut off, which is particularly beneficial in academic settings where precision and depth are critical. Whether discussing a scientific theory, philosophical argument, or historical perspective, a monologue enables the speaker to present these ideas in a coherent, logical manner. They can provide evidence, examples, and counterarguments to strengthen their position, which helps to create a more compelling and persuasive narrative. By engaging in a monologue, the speaker invites the audience into a deeper intellectual conversation. As the speaker articulates their ideas clearly and thoughtfully, the audience can reflect on these ideas and connect them with their own knowledge. This intellectual engagement is key to fostering understanding and critical thinking.

A monologue allows the speaker to build upon previous concepts and develop new insights. By taking time to explore different aspects of a subject, they can present a comprehensive analysis that encourages the audience to think about the topic in new and expansive ways. This process of building on ideas is essential for research presentations or academic lectures. One of the key benefits of a monologue is that it allows the speaker to clarify difficult concepts or points that might be misunderstood if addressed in a brief or fragmented manner. By presenting an idea in its entirety, the speaker can reduce ambiguity and ensure that the audience grasps the full meaning of the topic.

In academic communication, monologues often serve as an opportunity for the speaker to develop and present a well-rounded argument. They can anticipate counterarguments, address potential flaws in their reasoning, and provide solid evidence to support their claims. This strengthens both the content and the delivery of their ideas, making the monologue an essential tool for effective communication.

Building trust and transparency is one of the key benefits of using monologues in professional communication, especially for leaders, managers, or any professional tasked with guiding or influencing a group. When a leader or professional uses a monologue to speak openly about challenges, successes, or decision-making processes, they project authenticity. This honest approach helps humanize them, making them more relatable and trustworthy to their audience. Being

transparent about difficulties or mistakes rather than only presenting successes shows vulnerability, which often resonates positively with listeners. For instance, a leader sharing the reasoning behind a tough decision, including potential risks, demonstrates transparency. This honesty builds confidence in the leader's integrity, as it shows they are not hiding information or oversimplifying situations.

A monologue can be an opportunity to present detailed, logical reasoning behind decisions or strategies. When a professional explains their thought process thoroughly, it helps the audience see the depth and rationale of their actions, boosting credibility. This kind of clear, well-reasoned communication fosters a sense that the leader is knowledgeable and trustworthy. For example, in a corporate setting, a CEO giving a monologue about a company's direction and the reasons behind key business decisions - backed by data and evidence - demonstrates their competence, making the audience more likely to trust both the leader and the organization's path forward. Monologues provide an effective way to articulate a clear and compelling vision. When leaders communicate their goals, values, and vision in a structured, uninterrupted manner, they make it easier for others to understand the direction and purpose of the organization. This sense of clarity builds trust because people are more likely to trust a leader who communicates a clear, coherent vision, rather than one who is vague or inconsistent. A leader sharing a monologue about where the company is heading, and how each team contributes to that goal, reassures employees that everyone is aligned with a common purpose. This alignment reduces uncertainty and creates a sense of stability, fostering trust. Transparency in decision-making is a key factor in building trust. When leaders explain the reasoning behind their decisions, particularly those that affect the organization or community, it reduces skepticism and prevents misunderstandings. For example, if a company must downsize or restructure, a monologue that outlines the reasons for these changes - such as market conditions or the need for a shift in strategy - can help employees and stakeholders better understand the situation. When people understand *why* decisions are made, they're less likely to view them as arbitrary or unfair.

When professionals regularly use monologues to communicate their actions and decisions, they establish consistency in their messaging. This consistency is key to building trust because it shows that the individual is accountable for their actions and words. A leader who periodically uses monologues to address the organization - sharing progress updates, setbacks, and future plans - demonstrates their commitment to accountability. It helps employees see that the leader is not only in charge but is also taking responsibility for the outcomes.

REFERENCES:

1. "Leaders Eat Last: Why Some Teams Pull Together and Others Don't" by Simon Sinek
2. "The Five Dysfunctions of a Team: A Leadership Fable" by Patrick Lencioni
3. "The Speed of Trust: The One Thing That Changes Everything" by Stephen M.R. Covey
4. "Radical Candor: Be a Kick-Ass Boss Without Losing Your Humanity" by Kim Scott
5. "The Importance of Transparency in Leadership" (Harvard Business Review)
6. "Why Trust is the Most Important Leadership Skill" by Bob Chapman (Forbes)
7. "How Transparency Can Help Build Trust in Your Organization" (Entrepreneur)
8. "The Role of Leadership Communication in Building Trust and Credibility" (International Journal of Business Communication)
9. "Building Trust through Transparent Leadership" (Journal of Business Ethics)
10. "Communication and Trust in Leadership" (International Journal of Leadership Studies)
11. Simon Sinek's TED Talk: "How Great Leaders Inspire Action"
12. Brené Brown's TED Talk: "The Power of Vulnerability"

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-71-75
UDC 81-139

HOW SOCIAL MEDIA BOOSTS ENGLISH SKILLS AND IMPACTS LIVES

AKANOVA AZHAR ZHEMYSOVNA

Master`s student of the Faculty of Foreign Languages at Astana International University

Scientific supervisor—M. L. ANAFINOVA

Astana, Kazakhstan

Abstract: *This article explores the transformative role of social media in enhancing English language proficiency. By leveraging platforms such as YouTube, Instagram, and Tiktok, learners gain access to diverse content, real-time conversations, and interactive tools that facilitate vocabulary expansion, grammar improvement, and pronunciation practice. The article also delves into strategies for using social media effectively, such as engaging with native speakers, participating in language-focused communities, and consuming educational content tailored for English learners.*

Key words: *English learning, social media, online, communication, skills.*

Introduction

Amid the endless streams of posts, videos, and messages, social media has become an unexpected yet powerful tool for enhancing English language skills. Platforms like Tiktok, Twitter, Instagram, and YouTube provide instant access to native speakers, diverse content, and interactive learning experiences. By engaging with these platforms, learners can improve their vocabulary, grammar, pronunciation and overall communication skills in a dynamic and engaging environment. This article explores how social media can boost English proficiency, outlining effective strategies for learners to make the most of these digital tools. Additionally, it discusses the broader impact of social media on language acquisition, highlighting how it shapes learners' experiences and connects people worldwide. Nowadays, students have a vast array of opportunities to practice and improve their language abilities, accessing real-time interactions, diverse content, and educational resources like never before.

According to Sharimova and Wilson the rapid development of digital technologies, particularly the rise of social media platforms, has increased opportunities for teachers' professional networking and, hence, increased opportunities for exchanging professional knowledge, suggesting more space for informal learning [1, p.2]. These platforms allow educators to connect with peers across geographic boundaries, fostering communities of practice where they can share experiences, teaching strategies, and resources. Moreover, the asynchronous nature of social media enables flexible learning opportunities, allowing teachers to engage in professional discussions at their own pace. The use of hashtags, discussion threads, and professional groups further facilitates topic-specific exchanges, making professional development more targeted and accessible. This evolution underscores the shift from traditional professional development models to more dynamic and participatory approaches that integrate into educators' daily practices.

Discussion

To assess the relevance of researching this topic, we conducted a survey to gather data on how often people use social media. The results provide insights into the frequency and nature of social media usage, which can reflect its potential as a platform for professional networking and informal learning. These findings are critical for understanding the extent to which educators are already leveraging these tools and identifying gaps where further research and development may enhance their professional growth. The total number of participants in the survey was 37 people, and they were asked the following 5 questions:

Table 1

Survey questions on the use of social media

1.	Survey Questions
2.	How much is your daily time spent on social media?
3.	What are your primary reasons for using social media?
4.	Which are the most popular social media platforms, in your opinion?
5.	What is the impact of social media on your mental health?

The data revealed that 54.1% of respondents primarily use social media for entertainment (e.g., videos, memes), 27% use it to stay connected with friends and family, 18.9% use it for educational purposes such as learning new skills or studying, and a smaller fraction use it for sharing personal updates.

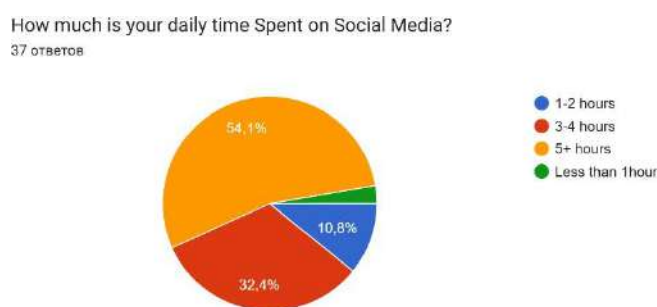

Image 1: Participants answering questions in the survey

These findings suggest that while entertainment remains the dominant reason for social media use, nearly one in five participants is already leveraging these platforms for educational purposes. This highlights a significant opportunity to expand and promote the use of social media for professional development and informal learning among educators, given that a substantial base of users already engages with social media for knowledge-related activities.

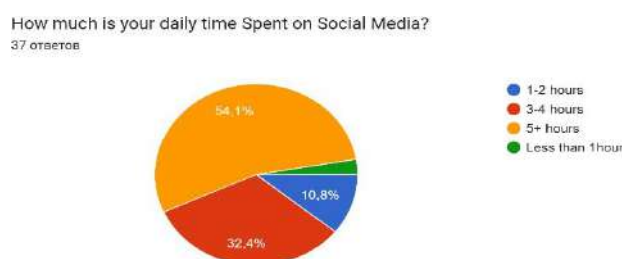

Image 2: Daily time spent on social media

The second area of focus was the daily time spent on social media. The data revealed that a significant proportion of respondents (54.1%) spend over five hours per day on these platforms. Additionally, 32.4% dedicate three to four hours daily, while 10.8% limit their usage to one to two hours. Only a small minority (2.7%) spend less than an hour each day. This highlights the extensive time people invest in social media, making it a potentially powerful tool for activities like language learning.

Most Popular Social Media Platforms in your opinion?
37 ответов

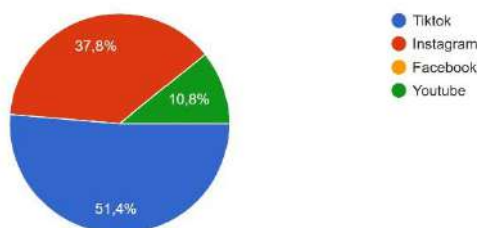

Image 3: Most popular social media platforms

According to the third bar chart of the most popular social media platforms, TikTok emerged as the clear favorite, with 51.4% of respondents identifying it as their platform of choice. Instagram followed with 37.8%, reflecting its continued relevance, especially among visual learners. YouTube, known for its educational content, was preferred by 10.8% of respondents. Interestingly, Facebook did not receive any votes, indicating a potential decline in its popularity among this demographic. These preferences underline TikTok's dominance, particularly with its short, engaging video format, which could be leveraged for language learning.

What is the Impact of Social Media on your Mental Health?
37 ответов

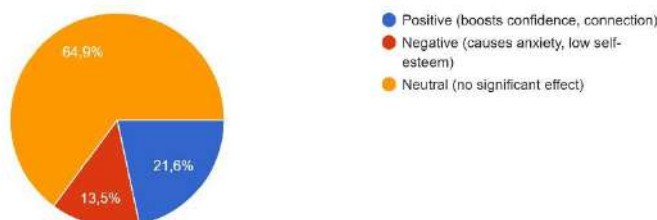

Image 4: Impact of social media on mental health

Additionally, the survey explored the impact of social media on mental health. The majority (64.9%) reported a neutral effect, suggesting that social media neither significantly enhances nor detracts from their mental well-being. However, 21.6% noted a positive impact, citing benefits such as increased confidence and a sense of connection. Conversely, 13.5% experienced negative effects, including anxiety and lower self-esteem. These findings suggest that while social media offers opportunities for growth and interaction, it also comes with challenges that need to be addressed.

Does Social Media Distract You From Other Activities?
36 ответов

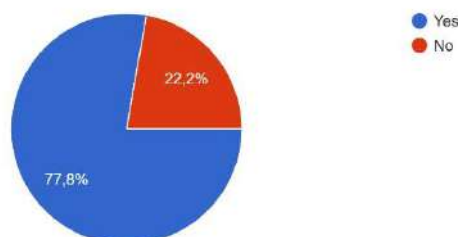

Image 5: Distraction from other activities

Finally, the survey results indicate that the majority of respondents (77.8%) feel that social media distracts them from other activities, while only 22.2% believe it does not. This finding highlights the significant impact social media can have on time management and focus. For language learners, this suggests that while social media can serve as a valuable educational tool, it may also

pose challenges by diverting attention away from more structured or intentional learning activities. Balancing social media use with other responsibilities is crucial to maximize its benefits without compromising productivity. These insights reveal the potential of social media as a tool for language learning. Platforms like TikTok and Instagram, with their high engagement and diverse content, can serve as effective mediums for acquiring new skills. However, the psychological impact of prolonged usage must also be considered when integrating social media into learning strategies.

Recommendations

Social media platforms offer unique advantages for language acquisition. TikTok and Instagram, for example, provide bite-sized, digestible content such as vocabulary lessons or cultural insights. YouTube, on the other hand, serves as a hub for in-depth tutorials and immersive experiences, like listening to native speakers or watching language-specific content with subtitles. Social media also allows learners to connect with native speakers in real-time, participate in discussions, and practice conversational skills. Additionally, algorithms can curate personalized language-learning content, making the process both convenient and engaging. For example, there are countless interactive trends and challenges. For instance, on TikTok, there's a popular "I say red, you say green" trend, where the creator prompts you with phrases or questions that you must respond to quickly. This trend is excellent for practicing both speaking speed and listening comprehension while improving your reaction time in conversations.

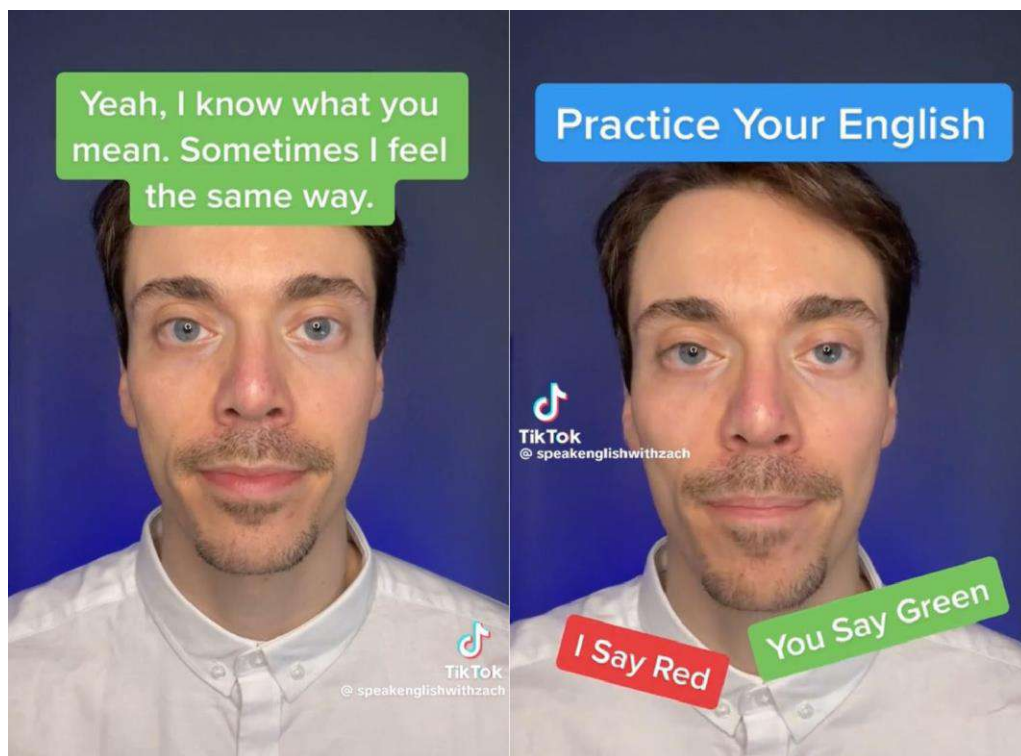

Image 6: Interactive trends from Tiktok

By engaging with creative and interactive content, learners can develop their speaking, listening, and comprehension skills in a fun and dynamic way. In addition to helping students improve their language learning, social media also helps teachers. According to Greenhow, Galvin and Staudt Willet, beyond the quantity and quality of resources found on social media, educators also use social media to meet social and emotional needs [2, p.181]. Social media offers a wealth of opportunities for language learners and educators from immersive content to instant connections with native speakers. However, it also presents challenges, such as distractions and inconsistent learning. One of the negative effects of social media is that it makes people addicted. People spend lots of time in social networking sites which can divert the concentration and focus from the particular task [3, p.74].

As stated by Jeyaraj and Jenifer a large number of the bloggers and authors posts mistaken

records on social locales which drives the instruction gadget to disappointment [4, p. 270]. Need of skills of information perception, ability to truly understand values of audiovisual images, freely handle information streams and to be guided in them is obvious. All these called a necessity of media education [5, p.308]. Therefore, it is crucial to use reliable and proven resources and attempt to balance the use of social media with traditional methods, such as books, apps or additional courses, to build a strong foundation.

Conclusion

Social media offers a wealth of opportunities for language learners, from immersive content to instant connections with native speakers. However, it also presents challenges, such as distractions and inconsistent learning. The impact of social media on people was considered, analyzed and discussed. Discussion and analysis of the survey helped to delve into the problems of mastering a foreign language. By approaching social media with intention and balance, learners can turn it into a powerful tool for acquiring new skills. The key lies in finding the right balance between entertainment and education, ensuring that social media becomes an ally in the language-learning journey rather than a hindrance.

REFERENCES

1. Sharimova A., Wilson E. Informal learning through social media: exploring the experiences of teachers in virtual professional communities in Kazakhstan //Professional development in education. – 2022. – C. 1-13.
2. Greenhow C., Galvin S. M., Staudt Willet K. B. What should be the role of social media in education? //Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences. – 2019. – T. 6. – №. 2. – C. 178-185.
3. Siddiqui S. et al. Social media its impact with positive and negative aspects //International journal of computer applications technology and research. – 2016. – T. 5. – №. 2. – C. 71-75.
4. Jeyaraj A., Jenifer E. M. Impact of Social Media on Education With Positive And Negative Aspects.
5. Berdykulova G., Niyazgulova A., Ibragimov N. Social Media in Education: Experience of Kazakhstani University //International Journal of Engineering and Advanced Technology. – 2019. – T. 8. – №. 2. – C. 305-311.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-76-78

STEAM TƏHSİLİ

QULİYEV SƏBUHİ VAQİF OĞLU

Riyaziyyat, informatika və onların tədrisi texnologiyası kafedrası
ADPU-nun Ağcabədi filialı, Ağcabədi, Azərbaycan

Xülasə: Son tədqiqatlar göstərir ki, STEAM şagirdlərin müvəffəqiyyətinə və müəllimlərin səmərəliliyinə müsbət təsir göstərmək üçün perspektivli yanaşmadır. Araşdırmalar göstərir ki, STEAM və savadlılıq əlaqəsi koqnitiv inkişafa müsbət təsir göstərir, savadlılıq və riyaziyyat bacarıqlarını artırmağa, həmçinin şagirdlərə öz işləri və öz həmyaşıdlarının işi haqqında düşünməyə kömək edə bilər. Tədqiqatlar göstərib ki, fənləri STEAM, integrasiya əsasında öyrənən şagirdlərin uğurları elmləri ayrı-ayrılıqda öyrənən təhsilalanların səviyyəsindən yüksəkdir.

Açar sözlər: STEAM təhsili, müasir yanaşmalar, Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics.

Summary: Recent research suggests that STEAM is a promising approach to positively impact student achievement and teacher effectiveness. Research suggests that the connection between STEAM and literacy can positively impact cognitive development, increase literacy and math skills, and help students reflect on their own work and the work of their peers. Research has shown that students who learn STEAM subjects through an integrated approach perform better than students who learn science in isolation.

Реферат: Недавние исследования показывают, что STEAM — это многообещающий подход, оказывающий положительное влияние на успеваемость учащихся и эффективность работы преподавателей. Исследования показывают, что связь между STEAM и грамотностью может оказывать положительное влияние на когнитивное развитие, повышать уровень грамотности и математических навыков, а также помогать учащимся осмысливать собственную работу и работу своих сверстников. Исследования показали, что студенты, изучающие предметы STEAM посредством интеграции, достигают более высоких показателей успеваемости, чем студенты, изучающие естественные науки отдельно.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) təhsili, müasir dövrdə geniş yayılmış bir tədris yanaşmasıdır. Bu yanaşma, müxtəlif sahələrdə bilik və bacarıqların integrasiyasını təşviq edir, tələbələrin yaradıcı düşünmə, problem həll etmə və əməkdaşlıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə kömək edir.

STEAM Təhsilinin əsas elementləri aşağıdakılardır:

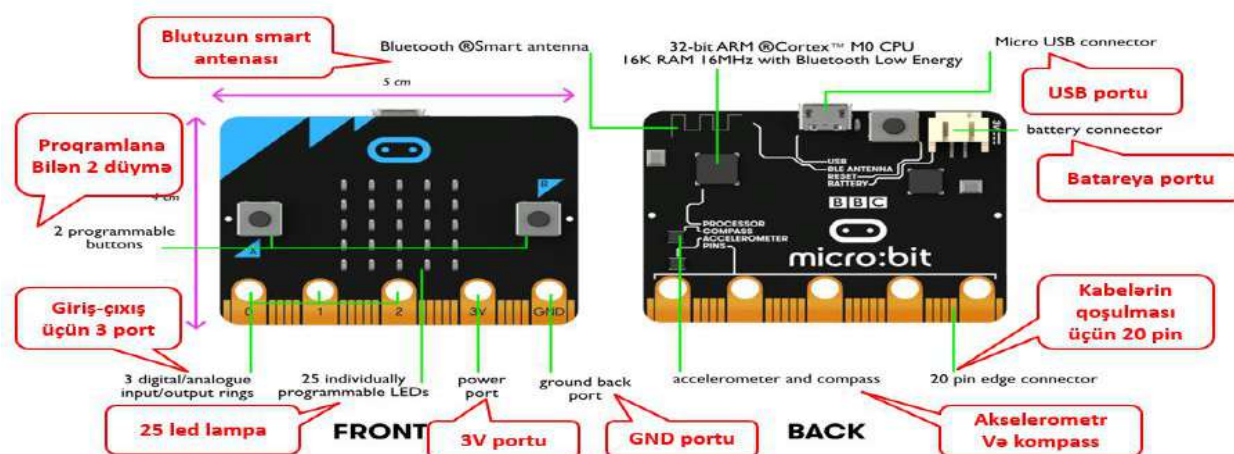
1. Elm (Science): Tələbələrə təbiət elmləri, fizika, kimya, biologiya və digər elmi sahələrdə fundamental biliklər verilir.
2. Texnologiya (Technology): Müasir texnologiyaların, proqramlaşdırma və informasiya sistemlərinin öyrənilməsi, tələbələrin texnoloji bacarıqlarını artırır.
3. Mühəndislik (Engineering): Mühəndislik prinsiplərinin öyrənilməsi, dizayn düşüncəsi və problem həll etmə metodlarının tətbiqi, tələbələrə layihələr üzərində çalışmağa imkan tanıyır.
4. İncəsənət (Arts): Yaradıcılığı təşviq edən incəsənət sahələri, tələbələrin estetik anlayışını və bədii ifadə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.
5. Riyaziyyat (Mathematics): Riyaziyyatın əsas prinsipləri və tətbiqləri, analitik düşünmə və məntiqi yanaşma qabiliyyətlərini gücləndirir.

STEAM təhsilinin əsas məqsədi 21-ci əsr bacarıqlarını formalaşdırmaqdan ibarətdir. Eyni zamanda tədqiqat, inkişaf və layihə tədqiqatları aparmaq və əldə edilmiş məlumatları qiymətləndirərək STEAM əsaslı yeni təhsil modellərini aşkar etmək və bu modellərə uyğun proqramlar yaratmaq, yaradılan proqramların milli proqrama integrasiya olunmasını təmin edir,

dünyada STEAM sahələrində aparılan işləri izləmək, araşdırmaq və qiymətləndirməyə və STEAM sahələrində regional, milli və beynəlxalq proqramlar hazırlamaq, mühazirələr oxumaq, seminarlar, simpoziumlar və konfranslar təşkil etməyə imkan yaradır.

STEAM təhsilində müxtəlif texnologiyalardan istifadə olunaraq gənclərdə rəqəmsal bacarıqlar inkişaf etdirilir. Belə texnologiyalara misal olaraq microbit texnologiyasını, 3D printeri, Snapmaker cihazını və s misal göstərmək olar.

Microbit uzunluğu 5 sm, eni 4 sm olan 5x5 ölçülü led lampalardan ibarət olan proqramlaşdırıla bilən mini lövhədir. Microbit 2016-cı ildə İngiltərədə uşaqların müasir texnologiyalardan istifadə bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədilə hazırlanmış kiçik elektron cihazdır. Üzərindəki sensorlar və texniki təchizatı ilə uşaqların kodlaşdırma, proqramlaşdırma, elm, riyaziyyat və mühəndislik sahəsində ilkin bilik və bacarıqlarını formalaşdırmağa xidmət edir. Mikrobit eni 4 sm, uzunluğu 5 sm olan ölçülərindədir və 2 ədəd 1,5 V AAA tipli batareya ilə işləyir. Microbitin üzərində 5x5 şəklində yerləşdirilmiş 25 ədəd proqramlaşdırıla bilən LED lampaya yerləşdirilmişdir. Microbitin quruluşu ilə tanış olaq:

Microbitin aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1. 16 kilobayt RAM (əməli yaddaş)
2. 256 kilobayt daxili yaddaş
3. Blutuzla kabel olmadan cihaza qoşulma
4. Temperatur sensoru
5. İşıq sensoru
6. Təcil sensoru (akselerometr)
7. Kompas sensoru
8. 5x5 proqramlanan LED lampası
9. 2 ədəd proqramlana bilən düymə (A və B)
10. Bağlantının yaradılması üçün 20 ədəd pin.

Microbitin proqram təminatını MakeCode mühiti təşkil edir. Bunun üçün hər hansı brauzerdən makecode.microbit.org saytına daxil olmaq lazımdır.

Proqramda simulyator microbitin ekranını təsvir edir. Hər bir kodlaşdırma simulyatorda öz əksini tapır. Kodlaşmanı aparmaq üçün bloklardan, bloklara daxil olan menyulardan və iş sahəsindən istifadə olunur. MakeCode mühitində 9 blok var:

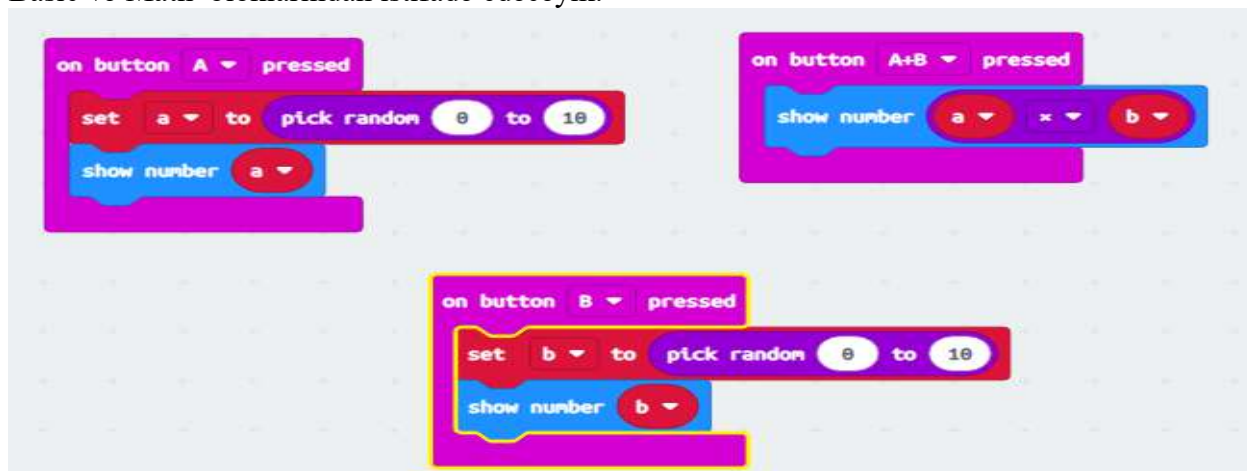
1. Basic (əsas) bloku
2. Input (daxiletmə) bloku
3. Music (musiqi) bloku
4. Led (ışıq) bloku
5. Radio bloku
6. Loops (dövrələr) bloku
7. Logic (şərt) bloku

8. Variables (dəyişənlər) bloku

9. Math (riyaziyyat) bloku.

MakeCode mühitində kod yazdıqdan sonra həmin kodu microbitə göndərmək lazımdır. Bunun üçün USB-dən istifadə olunur. Bluetooth vasitəsilə də məlumatları microbitə göndərmək olar. Bir neçə kod nümunəsi ilə tanış olaq:

MakeCode mühitində vurma cədvəli layihəsi üçün program tərtib edək. Bunun üçün Input, Basic və Math bloklarından istifadə edəcəyik.

Microbitin A düyməsinə kliklədikdə a dəyişəni təsadüfi olaraq [0;10] parçasında bir qiymət alacaqdır. Microbitin B düyməsinə kliklədikdə B dəyişəni təsadüfi olaraq [0;10] parçasında bir qiymət alacaqdır. A+B düyməsinə kliklədikdə isə $a \times b$ hasilini hesablayıb microbitin ekranında əks olunacaqdır. Pythona isə kod hissəsi aşağıdakı kimi olacaqdır:

```
a = 0
b = 0
def on_button_pressed_a():
    global a
    a = randint(0, 10)
    basic.show_number(a)
input.on_button_pressed(Button.A, on_button_pressed_a)
def on_button_pressed_ab():
    basic.show_number(a * b)
input.on_button_pressed(Button.AB, on_button_pressed_ab)
def on_button_pressed_b():
    global b
    b = randint(0, 10)
    basic.show_number(b)
input.on_button_pressed(Button.B, on_button_pressed_b)
```

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Doç. Dr.M.Sencer Çorlu Ezgi Çallı, "STEM kuram ve uygulamalarıyla".
2. Ort İsrail <https://azerisrael2020.ort.org.il/index.php/category/baku/>
3. "How STEM pedagogy is adaptable and accessible in any classroom" <https://www.amle.org/> (müəllif - Michele Schuler).
4. <https://www.youtube.com/watch?v=KxHHbYDuR9E>
5. https://www.youtube.com/watch?v=PHCZd5v1O40&list=PLTK4HmtX7kMbFmeTy_dWFZ16Klvpwq4MI

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-79-81
ӘОЖ 37.372.8.372.854

ХИМИЯ ПӘНІНЕН АЙМАҚТЫҚ ӨНЕРКӘСІП КОНТЕКСТІНЕН ҚОЛДАНБАЛЫ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ПЛАТФОРМАНЫҢ РӨЛІ

АДХАМОВ ДУМАН АЛМАСҰЛЫ

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің
7М01515 – Химия БББ 2 – курс магистранты

АХАТАЕВ НҮРЛЫБЕК АҚАРЫСТАНҰЛЫ

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, х.ғ.к., аға оқытушы

Аннотация. Мақалада Қызылорда облысының химия өнеркәсібінің ерекшеліктеріне бағдарланған электрондық оқыту платформасын әзірлеу ұсынылған. Платформаның құрылымы, контекстік оқыту принциптері және оны мектеп, колледждерде оқу процесіне енгізу әдістемесі сипатталған. Білім алушылардың аймақ химиясына деген қызығушылығы мен білім деңгейінің жоғарылауын дәлелдейтін педагогикалық эксперименттің нәтижелері ұсынылған.

Кілтті сөздер: электрондық оқыту, химиялық білім беру, Қызылорда облысы, Green STEM, Moodle, кәсіптік оқыту

Қазіргі әлемде химия өнеркәсібінің дамуы технологиялық процестердің күрделенуімен ғана емес, сонымен қатар мамандарды даярлау сапасына қойылатын талаптардың артуымен қатар жүреді. Бұл әсіресе химия саласы экономикада стратегиялық маңызды орын алатын аймақтарға қатысты. Қазақстанның Қызылорда облысы айтарлықтай өнеркәсіптік әлеуетке ие бола отырып, нақты өндірістік жағдайларда бағдарлауға, өңірлік кәсіпорындардың ерекшеліктерін түсінуге және алған білімдерін практикада қолдануға қабілетті білікті кадрларға мұқтаж.

Білім беруді цифрландыру және қашықтықтан оқыту нысандарының өсуі жағдайында өзекті ақпаратқа, процестердің интерактивті модельдеріне және өндірістік жағдайларға қол жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін электрондық білім беру платформаларын әзірлеу ерекше маңызға ие. Электрондық ресурстар белгілі бір аймақтың нақты жағдайларына бейімделген кезде қолданбалы білімді қалыптастырудың тиімді құралы бола алады [1].

Қазіргі уақытта қолданыстағы химия білім беру ресурстарының көпшілігі негізгі академиялық дайындыққа бағытталған және химиялық өндірістердің жергілікті ерекшеліктерін ескермейді. Бұл оқыту мазмұны мен еңбек нарығының практикалық талаптары арасындағы алшақтыққа әкеледі. Осыған байланысты ЖОО-да алынған теориялық білім мен кәсіпорындардағы қолданбалы қызмет арасындағы байланысты қамтамасыз ететін платформаны әзірлеу қажеттілігі туындайды [2].

Осылайша, Қызылорда облысының химиялық өндірістеріне бағдарланған электрондық оқыту платформасын құру мынадай міндеттерді шешуге бағытталған: студенттердің жергілікті өнеркәсіп туралы тұтас түсінігін қалыптастыру, технологиялық процестерді талдау дағдыларын дамыту, мамандыққа деген қызығушылықты арттыру, сондай-ақ экологиялық ойлауды қалыптастыру. Мұндай платформаны енгізу білім беру мен өңірлік экономиканың неғұрлым тығыз интеграциясын қамтамасыз етуге, жергілікті өндіріс жағдайында тиімді жұмыс істей алатын кадрлар даярлауға мүмкіндік береді.

Осы зерттеу осындай білім беру платформасын жобалауға, іске асыруға және оның тиімділігін талдауға бағытталған.

Платформаны әзірлеу әдістемесі.

Электрондық оқыту платформасын әзірлеу білім беру мазмұнын өңірлік ерекшелікке бейімдеуді қамтамасыз ететін заманауи цифрлық құралдар мен әдіснамалық тәсілдерді пайдалана отырып кезең-кезеңімен жүзеге асырылды. Техникалық негіз ретінде интерактивті курстар құруға, білімді бақылауға, мультимедиялық ресурстарды біріктіруге және кері байланысты ұйымдастыруға кең мүмкіндіктері бар Moodle ашық конструкторы таңдалды [3].

Бастапқы кезеңде мақсатты аудиторияның - педагогикалық және техникалық бағыттағы студенттердің, сондай-ақ аймақтық контекстті білім беру процесіне біріктіруге мүдделі оқытушылардың қажеттіліктеріне талдау жүргізілді. Платформаның негізгі элементі материалдардың практикалық бағдарлануы мен көрнекілігі болуы керек екендігі анықталды.

Платформа әрқайсысы белгілі бір білім беру функциясын орындайтын үш тақырыптық модульді қамтитын курс ретінде құрылымдалған:

1. Қызылорда облысының химиялық өндірістерінің жалпы сипаттамасы

Модульдің мақсаты-студенттерде аймақтық химия өнеркәсібінің құрылымы мен ауқымы туралы жүйелі түсінік қалыптастыру.

Енгізілген материалдар:

- кәсіпорындардың аналитикалық шолулары (фосфор және уран кеніштері, қайта өңдеу зауыттары, экологиялық қауіпті объектілер);
- өндірістердің орналасу карталары мен схемалары;
- аймақтағы химия саласының дамуына тарихи-экономикалық шолу;
- шығарындылар, өндірістік қуаттар және жұмыспен қамтылған мамандар саны бойынша статистика.

Бұл модуль оқу пәндері (бейорганикалық химия, қоршаған ортаны қорғау, өнеркәсіптік экология) мен аймақтың нақты жағдайлары арасында байланыс орнатуға мүмкіндік берді.

2. Өңірдің фосфор, уран және экологиялық объектілері туралы интерактивті материалдар. Модуль визуализацияға және студенттерді сандық экскурсиялық ортаға тартуға бағытталған. Қосылған элементтер:

- Өндірістік қондырғылардың 3D модельдері (ашық CAD ресурстары негізінде жасалған);
- Кәсіпорындардан бейнероликтер (сұхбат, технологиялық маршруттар форматында);
- Фосфаттарды, уранды өңдеу циклдары, сондай-ақ табиғатты қорғау іс-шаралары бойынша инфографика;
- Геймификацияланған сценарийлер (мысалы, «Сіз уран кенішіндегі технологсыз», шешімдер мен салдарларды тандай отырып).

Модуль технологиялық ойлауды дамытуға, тұрақты дамудың тәуекелдері мен проблемаларын түсінуге ықпал етеді.

3. Нақты химиялық-экологиялық міндеттерді шешуге бағытталған практикалық тапсырмалар. Бұл блок теориялық материалды бекітуге және талдау мен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Тапсырмалардың мысалдары:

- Қызылорда облысының нақты деректері негізінде топырақ пен судың ластану көрсеткіштерін есептеу;
- Қалдықтарды оқшаулау схемаларын жасау;
- Экологиялық екпінмен өндірістік процесті жаңғырту бойынша шағын жобаларды әзірлеу;
- Белгілі бір кәсіпорын жағдайында жасыл химияны қолдану жағдайларын шешу.

Тапсырмалар есеп үлгілерімен, бағалау критерийлерімен және нәтижелерді мұғалімнің тексеруі үшін платформаға жүктеу мүмкіндігімен бірге жүрді.

Тиімділікті зерттеу.

Эксперименттік зерттеу Қызылорда облысы оқу орны базасында жүргізілді. Экспериментке бақылау және эксперименттік топтарға бөлінген 2 курстың 45 студенті қатысты. Эксперимент 8 аптаға созылды, оған бастапқы және қорытынды бақылау,

студенттердің қызығушылығы мен белсенділігін талдау кірді. Тиімділік критерийлері танымдық (білім), аффективті (қызығушылық) және мінез-құлық (белсенділік) деңгейлері болды.

Кесте 1 Педагогикалық эксперимент нәтижесі

Топ	Орташа балл Дейін	Орташа балл Кейін	Білімнің артуы	Қызығушылық деңгейі
Эксперимент	52%	84%	+32%	Жоғары
Бақылау	54%	63%	+9%	Орташа

Қорытынды.

Зерттеу нәтижелері Қызылорда облысының химиялық өндірістерінің ерекшеліктеріне бағдарланған электрондық білім беру платформасын әзірлеу және енгізу студенттердің кәсіби даярлығының сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылатынын көрсетті. Платформа өзекті аймақтық деректерді қосу арқылы білім беру процесінің мазмұнын кеңейтіп қана қоймай, сонымен қатар теория мен практика арасындағы тығыз байланысты қамтамасыз етті, бұл қазіргі заманғы техникалық білім беру жағдайында өте маңызды.

Платформаның тиімділігін эксперименттік тексеру цифрлық ресурсты пайдаланған студенттердің оқу нәтижелерінің айтарлықтай жақсарғанын көрсетті. Білім, мотивация және белсенділік деңгейіндегі өсулер тіркелді, бұл контекстік оқытудың білім беру нәтижелеріне оң әсерін көрсетеді. Бұл химияны оқытуда цифрлық орта мен аймақтық компоненттің элементтерін қосудың жоғары маңыздылығын растайды.

Электрондық білім беру ресурстарын пайдалану кәсіби ойлауды қалыптастыруға, студенттердің дербестігін дамытуға, олардың өндірістік процестер мен экологиялық зардаптарды талдау қабілеттерін дамытуға ықпал ететінін ерекше атап өткен жөн. Күрделі технологиялық циклдарды визуализациялау, кейстер мен тәжірибеге бағытталған тапсырмаларды қолдану білім алушылардың зейіні мен белсенділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді [4].

Осылайша, аймақтық контексті цифрлық білім беру кеңістігіне біріктіру химиялық білім беруді жаңғыртудың перспективалы бағытын білдіреді. Алынған нәтижелер платформаны басқа аймақтарға масштабтау және оны өнеркәсіптің басқа салаларына бейімдеу үшін негіз бола алады.

ПАЙДАДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Salybekova, N., Abdimalik, S., Issayev, G., E-Learning Adoption: Designing a Network-Based Educational and Methodological Course on "Humans and Their Health". Emerging Science Journal, 7(1).
2. Yusuf, T. The Evaluation of Application of ICT in Teaching and Learning of Chemistry in Secondary Schools: A Case Study of Katsina.
3. Sailaubekov, N.T., Spanov, M.U., Ussenova, A.S. Assessment and Forecasts of Employment in the Chemical and Petrochemical Industry of Kazakhstan till 2025. Central Asian Economic Review.
4. Сатыбалдиева Р.М., Ерняязова Г.А. Перспективы цифровизации химического образования в Казахстане//Вестник КазНПУ. Серия «Химия». - 2022. - №2(78). - С. 45–51.
5. Макарова Н.В. Электронное обучение в профессиональной подготовке. — М.: Просвещение, 2021. — 256 с.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-82-85

ӘОЖ 37.372.8.854

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ВАЛЕНТТІЛІК ЖӘНЕ ТОТЫҒУ ДӘРЕЖЕСІ ҰҒЫМДАРЫН ТҮСІНУДЕГІ ҚИЫНШЫЛЫҚТАРЫН ЗЕРТТЕУ

АРЫНОВА КАРИМА ШАТАЕВНА

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, п.ғ.к., аға оқытушы

КАРИБАЕВ ГАЛЫМЖАН БАУЫРЖАНОВИЧ

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті Химия БББ 2-курс магистранты

ЖАКУПОВА ГҮЛАЙНА ҚОЖАТАЙҚЫЗЫ

Гани Мұратбаев атындағы №171 орта мектебінің химия – биология пәні мұғалімі,
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары

***Аннотация.** Мақалада негізгі мектеп оқушыларының валенттілік және тотығу дәрежесі ұғымдарын — мектептегі химия курсының ең іргелі, бірақ сонымен бірге дерексіз категорияларын зерттеудегі негізгі қиындықтары қарастырылады. Типтік қателіктердің себептеріне талдау жасалды, қиындықтардың жіктелуі берілді, визуалды модельдерді, эксперименттік тапсырмаларды және пәнаралық байланыстарды қолдану арқылы оларды жеңу жолдары ұсынылды.*

***Түйінді сөздер:** химия, валенттілік, тотығу дәрежесі, оқудағы қиындықтар, визуализация.*

Кіріспе. Валенттілік және тотығу дәрежесі ұғымдары мектептегі химия курсының негізгі ұғымдарының бірі болып табылады. Олар химиялық қосылыстардың құрылымын, заттардың формулаларын құру принциптерін, химиялық реакцияларды теңестіруді түсінуге негіз болады, сонымен қатар атомдардың электронды конфигурациялары мен химиялық байланыс заңдылықтарын зерттеуге негіз болады. Бұл ұғымдарды игеру бейорганикалық және органикалық химияны одан әрі зерттеуге негіз болып табылады[1].

«Валенттілік» және «тотығу дәрежесі» тақырыптары курстың бастапқы кезеңінде (7-сыныпта) енгізілгенімен, іс жүзінде олар ассимиляциялау қиын тақырыптардың бірі болып табылады. Бұл олардың дерексіз сипатына да, оқытудағы әдістемелік қиындықтарға да байланысты: көрнекіліктің болмауы, бірдей жаттығулар, терминдердегі шатасулар. Педагогикалық бақылаулар мен бақылау және өзіндік жұмыстардағы типтік қателіктерді талдау көрсеткендей, оқышылар көбінесе бұл екі ұғымды ажыратпайды, формулалар бойынша валенттілікті анықтауда қателіктер жібереді, тотығу дәрежесін есептей алмайды және бұл білімді реакция теңдеулерін құруда қолдана алмайды[1].

Бұл мақалада осы қиындықтардың табиғатын тереңірек талдауға тырысады. Зерттеудің мақсаты – оқушылардың «валенттілік» және «тотығу дәрежесі» тақырыптарын зерттеу кезінде жіберетін қателіктерінің негізгі себептерін анықтау және осы ұғымдарды тереңірек және берік түсінуге ықпал ететін әдістемелік тәсілдерді ұсыну. Негізгі буын сыныптарында сауалнама, диагностикалық жұмыстар және педагогикалық бақылаулар деректері эмпирикалық база ретінде пайдаланылды. Мақалада келтірілген тұжырымдар мен ұсыныстар химия мұғалімдеріне, әдіскерлерге және оқу құралдарының авторларына қиындықтар деңгейін төмендетуге және оқушылардың химияны оқуға деген ынтасын арттыруға бағытталған оқыту траекторияларын жобалау кезінде пайдалы болуы мүмкін.

Негізгі қиындықтар және олардың себептері. Валенттілік және тотығу дәрежесі ұғымдарын зерттеу дәстүрлі түрде оқушыларға айтарлықтай қиындықтар туғызады. Бұл ұғымдар ережелерді есте сақтауды ғана емес, сонымен қатар дамыған абстрактілі-логикалық

ойлауды, химиялық байланыстарды талдау және ақпаратты жалпылау қабілетін қажет етеді. Ең жиі кездесетін қиындықтарды келесі бағыттар бойынша топтастыруға болады:

1. Валенттілік және тотығу дәрежесі ұғымдарының шатасуы

Ең жиі кездесетін қателіктердің бірі-екі түбегейлі әртүрлі ұғым болғанына қарамастан, валенттілік пен тотығу дәрежесін анықтау. Валенттілік - қосылыстағы элемент атомы түзетін химиялық байланыстардың саны. Тотығу дәрежесі - полярлық немесе иондық байланыстардағы электронды ығысу негізінде есептелген атомның шартты заряды[2].

Көптеген оқушылар, әсіресе 8-сыныпта, осы ұғымдармен танысқан кезде, оларды бір-бірінің орнына қолдана бастайды, бұл қате ойлауға әкеледі. Мысалы, олар кез-келген қосылыстағы сутектің валенттілігі +1 немесе оттегінің тотығу дәрежесі әрқашан -2, тіпті сутегі асқын тотығында -1 болады деп санайды. Мұндай ауыстыру формулаларды құрастыру, коэффициенттерді орналастыру, реакция түрлерін анықтау кезінде қателіктерге әкеледі[2].

Мұның себебі - бастапқы түсіндіру кезеңінде бұл терминдердің нақты бөлінбеуі. Көбінесе екі ұғым да бір сабақта, жеткілікті бекітусіз ұсынылады, бұл олардың бейсаналық шатасуына әкеледі.

2. Тотығу дәрежесінің шартты және дерексіз табиғатын түсінбеу

Тотығу дәрежесі - бұл теңдеулер құруға және реакцияларды жіктеуге ыңғайлы болу үшін қолданылатын, бірақ атомдар арасындағы электрондардың нақты қайта бөлінуін әрдайым көрсете бермейтін ресми көрсеткіш. Мысалы, H_2O молекуласында сутектің тотығу дәрежесі — +1, оттегі — -2, бірақ олардың арасында электрондардың толық тасымалдануы емес, ковалентті полярлық байланыстар бар.

Оқушылар көбінесе тотығу дәрежесін модель ретінде емес, сөзбе-сөз заряд ретінде қабылдайды, бұл когнитивті диссонанс тудырады, әсіресе химиялық байланыс ұғымы әлі дамымаған адамдарда. Бұл тотығу-тотықсыздану реакцияларын түсінуді қиындатады, электрондардың берілу процесін қабылдауды бұрмалайды, әсіресе тотығу дәрежесі қарапайым ережелермен анықталмаған органикалық қосылыстарда.

Сондай-ақ, күрделілік көптеген элементтерде тотығу дәрежесі айнымалы болуы мүмкін (мысалы, темірде: +2 және +3), бұл механикалық есте сақтаудан гөрі ойлауға икемді тәсілді қажет етеді.

3. Заттардың формулаларын құрудағы қиындықтар

Оқушылардың көптеген қателіктері химиялық формулаларды құру үшін валенттілік ережесін қолдана алмауымен байланысты. Бұл жағдайда қиындықтар туындайды:

- екілік қосылыстардағы элементтердің сандық қатынастарын анықтауда;
- индекстерді орналастыруда;
- қосылыстың жалпы валенттілігін есептеуде.

Мысалы, оқушылар алюминий оксидінің формуласын AlO немесе AlO_3 деп жаза алады, валенттілікті теңестіру үшін (Al^{3+} және O^{2-}) Al_2O_3 формуласын алу керек екенін түсінбейді. Қателер көбінесе бірнеше валенттілік ережесін тұрақсыз түсінумен, тәжірибеде жеткіліксіз тәжірибемен және қосылыстар жасау кезінде логикалық пайымдаудың болмауымен байланысты [3].

Көбінесе оқушылар «есте сақтау» формулаларын логикалық түрде шығара алмай үйренеді. Бұл әсіресе мотивациясы төмен және кеңістіктік ойлау қабілеті төмен оқушыларда айқын көрінеді.

4. Практикалық және көрнекі тапсырмалардың болмауы. Қиындықтардың тағы бір себебі-валенттілік пен тотығу дәрежесі ұғымдарын түсіндіруде теориялық тәсілдің үстемдігі. Көптеген сабақтар схема бойынша құрылады: анықтамасы-ереже-дәптердегі жаттығулар. Бұл жағдайда электрондарды «көруге», олардың қалай қозғалатынын және химиялық байланыстардың қалай пайда болатынын елестетуге мүмкіндік беретін зертханалық, модельдік немесе ойын формалары жоқ.

Мысалы, оқушылар атомдардың модельдік жиынтығымен, карталармен және схемалармен, салыстыру тапсырмаларымен, тотығу сандарының түс белгілерімен сирек

жұмыс істейді, дегенмен бұл әдістер күрделі абстрактілі ұғымдарды оқытуда тиімді болды. Жаттығулар көбінесе бірдей типте болады, бұл тапсырмаларды автоматты түрде (түсінбестен) орындауға және білімді жаңа жағдайда қолдана алмауға әкеледі [3].

Сонымен қатар, оқушыларға сирек ұсынылады нақты химиялық реакциялар, олардың тотығу дәрежесі үшін пайдаланылады талдау (мысалы, реакция жану, коррозия, түссіздену ерітінділер). Өмірмен байланыстың болмауы мотивацияны төмендетеді және материалды терең түсінбейді[4].

Осылайша, «Валенттілік» және «Тотығу дәрежесі» ұғымдарын игерудегі қиындықтар себептер кешеніне байланысты — когнитивті, әдістемелік, дидактикалық. Оларды жеңу материалды ұсыну тәсілдерін қайта қарауды, оқытудың практикалық құрамдас бөлігін күшейтуді, оқытудың көрнекі және белсенді әдістерін енгізуді, сондай-ақ оқушылардың логикалық әрекеттерін жүйелі оқытуды талап етеді.

Анықталған қиындықтарды жеңу бойынша әдістемелік ұсыныстар.

Талдау нәтижелері оқушылардың валенттілік және тотығу дәрежесі ұғымдарын түсінудегі қиындықтары көп қырлы және кешенді тәсілді қажет ететінін көрсетті. Тиімді әдістемелік жүйе материалды формальды емес, мағыналы игеруге бағытталған когнитивті, визуалды және практикалық әдістердің жиынтығына негізделуі керек.

Төменде ұсынылған ұсыныстар іс-әрекетке деген көзқарас, деңгейлік саралау және танымдық белсенділікті белсендіру принциптеріне негізделген [4].

1. Ұғымдарды нақты ажырату

Бастапқы енгізу кезеңінде валенттілік пен тотығу дәрежесін жүйелі түрде ажыратып, олардың әртүрлі табиғатын атап өту керек:

Параметр	Валенттілік	Тотығу дәрежесі
Нені көрсетеді?	Химиялық байланыстар саны	Атомның шартты заряды
Қандай түрде болады?	Натурал сан	Оң, нөл немесе теріс мәнге ие болуы мүмкін
Анықтау әдісі	Формула арқылы, Менделеев кестесі бойынша	Электртерістік пен арнайы ережелер бойынша
Қолданылуы	Заттың формуласын құрастыруда	Тотығу-тотықсыздану реакцияларында

Салыстыру кестелерін, корреляциялық тапсырмалары бар карталарды, визуалды диаграммаларды (мысалы, «Қос шеңбер» диаграммалары-ұқсастықтар мен айырмашылықтар) пайдалану ұсынылады.

2. Көрнекі және интерактивті модельдерді қолдану

Валенттілік пен тотығу дәрежесі туралы тұрақты идеяны қалыптастыру үшін қарапайым физикалық модельдерді қолдану қажет:

- Магниттік карталар мен шарлар (атомдар мен байланыстарды модельдеу үшін);
- Электрондар мен иондардың түс белгілері;
- Ойын тапсырмалары (мысалы, «молекуланы жинаңыз», «тотығу дәрежесін табыңыз», «валенттілік лотосы»).

Мұндай формалар оқушыларға электронды қайта бөлуді визуализациялауға және жеңуге мүмкіндік береді, бұл дерексіз жалпылауға көшуді жеңілдетеді [5].

3. Мысалдармен жүйелі пысықтау

Валенттілік пен тотығу дәрежесін түсіну әр түрлі тапсырмалар арқылы қалыптасуы керек:

- Белгілі валенттіліктер бойынша қосылыстар формулаларын құрастыру;
- Күрделі қосылыстардағы элементтердің тотығу дәрежесін есептеу;
- Әр түрлі заттардағы бір элементтің тотығу дәрежесін салыстырмалы талдау;

- Кестелер мен диаграммаларды толтыру: элемент → қосылыс → валенттілік → тотығу күйі.

- Бұл жағдайда тапсырмалардың қиындық деңгейін өзгерту маңызды: қарапайымнан (NaCl , H_2O) күрделіге дейін (Fe_2O_3 , H_2SO_4 , KMnO_4).

4. Практикалық бағыт және нақты химиямен байланыс

Оқушылар нақты өмірдегі ұғымдардың мағынасын көргенде берік білім қалыптасады. Ұсынылады:

- Бөлшектеуге химиялық реакциялар бірі-тұрмыс және табиғат (жану, ржавление, фотосинтез) көрсете отырып тотығу дәрежелері;

- Валенттілікті есептеу және тотығу дәрежесінің өзгеруін анықтау арқылы зертханалық жұмыстар жүргізу;

- Қосымша көздерді қолданыңыз: бейнелер, интерактивті тренажерлер, ситуациялық тапсырмалары бар тапсырмалар.

5. Диагностика және кері байланыс

Тиімді ассимиляция үшін түсінуді жүйелі түрде тексеру маңызды: Әр түрлі форматтағы шағын тесттер мен блиц-сауалнамалар (тест, формула, ауызша жауап); Диагностикалық қате карталары (мысалы, "сізде шатастырылған терминдер бар!«);

Рефлексивті тапсырмалар: «тотығу мен валенттіліктің айырмашылығы неде екенін түсіндіріңіз» — сөзбен, схемамен, жұпта.

Сондай-ақ, оқушылар бір-бірін оқытатын жұптық және топтық жұмыс тәжірибесі пайдалы: олар түсіндіреді, түзетеді, дауласады, дауласады.

Валенттілік және тотығу дәрежесі ұғымдарын зерттеудегі қиындықтар деңгейін төмендету тек оқыту әдістемесін мақсатты түрде өзгерткен кезде ғана мүмкін болады: семантикалық түсінік; көрнекі қолдау; тұрақты практикалық пысықтау; сыртқы әлеммен байланыс.

Бұл тәсіл оқушыларға емтихандарды сәтті тапсыру үшін ғана емес, сонымен қатар логикалық ойлау мен жаратылыстану сауаттылығының жалпы дамуы үшін қажетті тұрақты және саналы білімді қалыптастырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. К. Сәдуақасқызы, Химияны оқыту әдістемесі - Оқу құралы Фолиант Астана – 2019 ж – 395 б.
2. Габриелян О.С. Методика преподавания химии. — М.: Дрофа, 2018.
3. Еремин Н.А. Валентность и степень окисления: методический аспект. // Химия в школе. — 2017. — №4. — С. 14–19.
4. Зайцева Г.А. Трудности усвоения понятий валентности и степени окисления учащимися. // Методист. — 2019. — №2. — С. 25–29.
5. Чиркин А.А. Формирование понятий валентности и степени окисления в основной школе. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». — 2018. — №9. — С. 45–51.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-86-89

ӘОЖ 37.372.8

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ДАМУ

ДУЙСЕНОВА АККЕНЖЕ ЕСКЕНЕЕВНА

Сақтапберген Әлжіков атындағы №144 орта мектептің химия пәні мұғалімі

Аннотация. Химия химиялық білімнің ерекшеліктерімен байланысты ең күрделі оқу пәндерінің бірі болып табылады. Бұл оқушылардан химиялық бейнелермен жұмыс жасауды талап етеді-нақты құбылыстар мен олардың символдық сипаттамасы арасындағы байланыстарды назарға алу арқылы. Химияны сәтті игеру көбінесе оқушылардың өздерінің танымдық стратегияларын қолдана отырып, есептерді шешуде осындай бейнелерді қолдану қабілетіне байланысты болады. Оқушылардың осындай стратегияларды түсіну және қолдану дағдыларын мақсатты түрде қалыптастырсақ, бұл оқу нәтижелерін жақсартып қана қоймай, олардың жеке өсуіне ықпал етеді.

Кілтті сөздер: химияны оқыту, дамыту, рефлексия, танымдық стратегиялар, психикалық химиялық бейнелер

Кіріспе. Химия оқу пәндерін оқу үшін ең қиын пәндердің бірі болып саналады. Пәнге деген қызығушылықты оятуға және оны игерудің жоғары деңгейіне жетуге тырысатын мұғалімдердің күш-жігеріне қарамастан, оқушылардың едәуір бөлігі оқуда қиындықтарға тап болады. Бұл тек абстрактілікпен және химиялық тілдің жоғары формализациясымен ғана емес, сонымен қатар білімнің белгілі бір түрімен — түсіну процесінде шешуші рөл атқаратын психикалық химиялық бейнелермен жұмыс істеу қажеттілігімен байланысты. Бұл бейнелер оқу әдебиеттерінде сирек кездеседі және оқушылардан күрделі танымдық іс-әрекетке қабілеттілікті талап етеді [1].

Зерттеулер көрсеткендей, химияны оқудағы жетістік көбінесе оқушының химия ғылымына тән белгілі бір танымдық стратегияларды қаншалықты меңгергендігімен анықталады. Бұл абстрактілі ұғымдарды белгілі бір бақыланатын құбылыстармен байланыстыру, химиялық процестер аясында модельдерді, формулаларды және символдық жүйелерді қолдану мүмкіндігі туралы. Мұндай стратегияларды қалыптастырған оқушылар жоғары нәтижелерге қол жеткізуге және тақырыпты терең түсінуге бейім. Сонымен қатар, жеке стратегиялары химияның нормативтік стратегияларымен сәйкес келмейтіндер үлкен қиындықтарға тап болады, бұл мотивация мен оқу үлгерімінің төмендеуіне әкеледі.

Пәндік, мета-пәндік және жеке нәтижелерді қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік білім беру стандарттарын іске асыруға көшу жағдайында танымдық әмбебап оқу әрекеттерін дамыту негізгі міндеттердің біріне айналады. Бұл тұрғыда оқушылардың өзіндік және нормативтік стратегияларын саналы түрде рефлексиялауды және оларды біртіндеп жақындастыруды көздейтін танымдық стратегияларды мақсатты дамыту технологиясы ерекше өзекті болып табылады [1].

Бұл мақала оқушылардың танымдық стратегияларын дамыту процесі ретінде химияны оқытуға деген көзқарасты негіздеуге бағытталған. Біз осы стратегияларды іске асыру мен дамыту тек оқу жетістіктерін ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жалпы интеллектуалды дамуына ықпал етіп, олардың әрі қарайғы академиялық және кәсіби қызметі үшін база құра алатындығын қарастырамыз.

Дегенмен, іс жүзінде химияны оқыту көбінесе оқушылардың танымдық белсенділігінің дамуын шектейтін есептерді шешудің формулалары мен алгоритмдерін есте сақтауға дейін азаяды. Осыған байланысты танымдық тәуелсіздікті, сыни ойлауды және білімді саналы түрде игеруді дамытуға бағытталған химияны оқыту тәсілдерін қайта қарау өзекті міндет болып табылады.

Бұл мақаланың мақсаты химияны оқушылардың танымдық стратегияларын қалыптастыру және дамыту құралы ретінде қарастыру, сондай-ақ мектеп тәжірибесінде осы тәсілді жүзеге асыруға ықпал ететін тиімді педагогикалық жағдайларды анықтау болып табылады.

Теориялық бөлім. Химияны оқытудағы жетістік мәселесі когнитивті психология және педагогикалық әдістеме мәселелерімен тығыз байланысты. Химиялық білім оқушының абстракцияның бірнеше деңгейінде жұмыс істеу қабілетін талап ететін ерекше құрылымға ие: макроскопиялық (бақыланатын заттар мен реакциялар), микроскопиялық (атомдар, молекулалар, иондар) және символдық (формулалар, теңдеулер, есептеулер). Бұл деңгейлерді игеру оқу ақпаратының ішкі үйлесімділігі мен семантикалық байланысын қамтамасыз ететін танымдық стратегияларды белсенді қосуды талап етеді.

Психологияда қолданылатын ойлау түрлерінің классификациясына сәйкес химияны оқытуға қатысады: Көрнекі және тиімді ойлау — эксперименттер мен зертханалық жұмыстарды жүргізу кезінде; Көрнекі — бейнелі ойлау-молекулалық құрылымдарды модельдеу және микроәлемді бейнелеу кезінде; Ауызша-логикалық және дерексіз — логикалық ойлау-химиялық ұғымдармен, формулалармен және логикалық операциялармен жұмыс жасау кезінде.

А. Джонстон химияны үш деңгейлі түсіну моделін ұсынды (макро, микро, символдық), мұнда әр деңгей өзінің когнитивті өңдеуін қажет етеді және егер олардың арасындағы өтпелі кезең қамтамасыз етілмесе, қиындықтар тудыруы мүмкін [4].

Когнитивті стратегиялар-бұл жоспарлау, модельдеу, салыстыру, жіктеу, формализация және рефлексия сияқты әрекеттерді қамтитын ақпаратты өңдеудің жеке тәсілдері. Химияны меңгерудің жоғары деңгейіне жеткен оқушылар әртүрлі білім түрлерін тиімді біріктіруге және химиялық бейнелермен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін нормативті (яғни химия ғылымында қабылданған) стратегияларды қолдануға бейім.

Е.В Волкованың еңбектеріне сәйкес, химиялық ойлау психикалық химиялық бейнелер жетекші рөл атқаратын когнитивті құрылымдардың ерекше түрімен сипатталады. Оқушының жеке тәжірибесінде қалыптасқан бұл бейнелер эмпирикалық бақылаулардан дерексіз жалпылау мен есептеуге көшуді қамтамасыз етеді. Мұндай суреттердің пайда болуы, зерттеушілердің пікірінше, стандартты тапсырмаларды бағалауға немесе орындауға қарағанда сәттіліктің дәл көрсеткіші болып табылады [2].

Осы бейнелер мен стратегияларды дамыту мақсатты түрде жүзеге асырылуы мүмкін. А. А.Плигин ұсынған танымдық стратегияларды мақсатты дамыту технологиясы келесі кезеңдерді қамтиды:

- Оқушылардың өзіндік танымдық стратегияларын рефлексиялау.
- Химияға тән нормативтік стратегиялармен танысу.
- Жеке және нормативтік тәсілдер арасындағы айырмашылықтарды салыстыру және талдау.
- Жаттығулар, тапсырмалар және түзету жаттығулары арқылы жеке стратегияларды біртіндеп өзгерту және байыту [3].

Әдістемелік зерттеулер (Г.М.Чернобельская, Т.А. Боровских, И.С.Иванова және т.б.) оқу материалының мазмұнын ғана емес, сонымен қатар оқушылардың қабылдау және ойлау ерекшеліктерін ескерудің маңыздылығын атап көрсетеді. Сонымен қатар, авторлардың пікірінше, егер педагогикалық стратегия жеке және нормативтік таным стратегияларын синхрондауға бағытталған болса, химияны оқытудың тиімділігі артады.

Осылайша, химиядағы оқу процесі тек білім беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың химиялық модельдермен, символдық жүйелермен және идеялармен мағыналы жұмыс істеу қабілетін қалыптастыру ретінде қарастырылуы керек, бұл психологиялық-педагогикалық принциптерді оқыту әдістемесіне біріктіруді талап етеді.

Зерттеу әдістемесі. Осы зерттеудің мақсаты мектеп оқушыларында танымдық әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру үшін химияны оқыту процесінде танымдық стратегияларды мақсатты дамыту технологиясының мүмкіндіктері мен тиімділігін анықтау болып табылады.

Зерттеу нысаны- орта мектепте химияны оқыту процесі.

Зерттеу пәні-химияны оқу барысында оқушылардың танымдық стратегияларын қалыптастыру және дамыту.

Зерттеу гипотезасы: егер химияны оқыту процесінде оқушылардың жеке танымдық стратегияларын нормативтік стратегиялармен жақындастыру бағытында хабардар ету және мақсатты түрде өзгерту үшін жағдайлар ұйымдастырылса, онда бұл оқу жетістіктерінің артуына және танымдық дамуына әкеледі.

Зерттеу әдістері: Теориялық әдістер - когнитивті стратегиялар, химиялық ойлау және химия пәнін оқыту мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау; танымдық стратегия ұғымына ғылыми көзқарастарды жүйелеу.

Эмпирикалық әдістер: Оқушылардың сауалнамасы-химиялық бейнелердің қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында олардың негізгі химиялық ұғымдар (моль, химиялық элемент, химиялық реакция) туралы идеяларын диагностикалау;

Оқу үлгерімін талдау-оқушылардың химиялық бейнелерді пайдалану деңгейін олардың ағымдағы бағаларымен байланыстыру;

Айқындаушы және қалыптастырушы эксперимент - өз стратегияларын іске асыру бойынша тренингті, түзету тапсырмаларын және нормативтік стратегияларға көшу тәсілдерін қамтитын технологиясының элементтерімен оқу сабақтарын өткізу;

Педагогикалық бақылау әдістері-оқу белсенділігіндегі өзгерістерді, тапсырмаларды орындаудағы табыстылықты, тәуелсіздік деңгейін бекіту;

Бақылау тапсырмалары мен тесттері – танымдық стратегияны дамыту технологиясын қолданар алдында және одан кейін когнитивті даму деңгейін диагностикалау.

Әдістеме ғылыми негізділік, репродуктивтілік және педагогикалық тиімділік қағидаттарын ескере отырып құрылған және оқушылардың негізгі танымдық тетіктерін дамыту арқылы химиялық білім беру сапасын арттыру мәселесін практикалық шешуге бағытталған.

Эксперимент нәтижелерін талдау.

Анықтау экспериментінің кезеңінде оқушылардың көпшілігінде негізгі химиялық ұғымдар туралы нақты және тұрақты психикалық идеялар жоқ екендігі анықталды. Сонымен, «моль», «химиялық элемент», «химиялық реакция» терминдері кейбір жағдайларда оқушыларда ғылыми бейнелер мен модельдермен емес, тұрмыстық, кездейсоқ және тіпті дұрыс емес түсініктермен байланысты болды (мысалы, «моль» - жәндік сияқты). Бұл нормативтік химиялық бейнелердің қалыптаспағанын және нәтижесінде тиімді танымдық стратегиялардың даму деңгейінің төмендігін көрсетеді.

Ағымдағы үлгерімді талдау біртұтас және ішкі байланысты химиялық бейнелері бар оқушылар (1-топ) «өте жақсы» оқиды деген гипотезаны растады; бейнелі тірегі жоқ (2-топ) бейнелері формальды түрде таңбаланған оқушылар орташа білім деңгейін көрсетті («жақсы»); бұрмаланған оқушылар немесе жетіспейтін көріністерде (3-топ) көбінесе қанағаттанарлық немесе қанағаттанарлықсыз бағалар болды.

Қалыптастырушы эксперимент барысында жеке танымдық стратегияларды рефлексиялауды, психикалық химиялық бейнелерді қалыптастыру тәсілдерін оқытуды, модельдеуді, мнемоникалық жаттығуларды және визуализацияны қамтитын танымдық стратегияларды дамыту технологиясы енгізілді. Қайта диагностика нәтижелері: негізгі химиялық ұғымдарды дұрыс және бейнелі түрде түсіндіре алатын оқушылардың үлесінің артуы; химияны оқуға деген қызығушылық пен мотивацияның артуы (бақылау және сауалнама нәтижелері бойынша) байқалды; оқу үлгерімінің жақсаруы: үздік және жақсы оқитын оқушылар саны бақылау тобымен салыстырғанда орта есеппен 20-25% - ға өсті;

когнитивті дамыту: оқушылар есептерді шешуде логикалық схемаларды, графикалық модельдерді, өз әрекеттерін ауызша түсіндіруді жиі қолдана бастады.

Бұл деректер химиялық білімді игеру сапасын арттыру құралы ретінде танымдық стратегияларды мақсатты қалыптастырудың тиімділігін растайды.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері химиялық мазмұнды игерудің сәттілігі көбінесе оқушылардың танымдық стратегияларының сипаты мен даму деңгейіне байланысты екенін растайды. Психикалық химиялық бейнелерді қалыптастыру, өзіндік таным стратегияларын білу және оларды химия ғылымының нормативтік стратегияларына жақындату тиімді оқытудың маңызды шарты болып табылады. Білім беру процесіне енгізілген танымдық стратегияларды мақсатты дамыту технологиясы мыналарға ықпал етеді: химиялық ұғымдарды терең түсінуді қалыптастыру; оқу мотивациясы мен белсенділігінің өсуі; Мета-пәндік нәтижелерді дамыту; оқу жетістіктерінің жалпы деңгейін арттыру.

Осылайша, химияны оқыту тек пәнге ғана емес, сонымен қатар химиялық ғылымның танымдық мәдениеті аясында оқушылардың жеке ойлауын дамытуға стратегиялық бағытталуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Иман С., Арынова К.Ш. Формирование технологических, педагогических и содержательных знаний (tpack) учителей химии, [file:///C:/Users/1yera/Downloads/formirovanie-tehnologicheskikh-pedagogicheskikh-i-soderzhatelnyh-znaniy-tpack-uchiteley-himii%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/1yera/Downloads/formirovanie-tehnologicheskikh-pedagogicheskikh-i-soderzhatelnyh-znaniy-tpack-uchiteley-himii%20(3).pdf)
2. Волкова, Е. В. Использование методики Е. Торренса для изучения способностей студентов-химиков [Текст] / Е. В. Волкова // Изв. Уральского гос. ун-та. – 2007. – № 50. – С. 241–253
3. Плигин, А. А. Психология познавательных стратегий школьников в индивидуализации образования [Текст]: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / А. А. Плигин. – М., 2009. – 517 с.
4. Johnstone A. H. The development of chemistry teaching: A changing response to changing 87 новые педагогические технологии demand. Journ. of Chem. Education. 1993, 70 (No. 9), pp. 701–704.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-90-94

УДК: 8.81.81-13.81-139

ON INCLUSIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

DASHKIN NAIL RAFAILOVICH

Abstract: *This study examines existing inclusive methods tailored to students with special needs, discusses its benefits and breaks down the workings of said methods. Inclusive methods of teaching gain wide-spread popularity in the recent years, thus keeping up with modern teaching strategies should be one of the priorities for the teachers. The development of reading skills is crucial for academic success. Inclusive methods of education are not yet wide spread in Kazakhstan, even though its effects have proven to be successful in many other countries. Such methods enhance interactions and engagement in the classroom, thus improving the outcome of the lessons.*

Key Words: *Reading Comprehension, Collaborative Learning, Educational Strategies, Paired Reading, Student Engagement, Critical Thinking, Inclusive Education*

Introduction

Recently inclusivity started to gain popularity in the academic world which, of course, includes Kazakhstan.[1] recognizing the importance of adapting teaching methods to meet the diverse needs of all learners. For years teachers would only recognize traditional methods of teaching, which did not work so well on students with special needs. And now, newly made considerations for inclusive methods are increasing —especially for children with various learning disabilities, including but not limited to: Cognitive, emotional and physical disabilities. Introduction of inclusive methods into educational system is not only beneficial to the quality of education but also promotes commitment and meaningful participation. [2]

Inclusive methods are designed to be as accommodating as possible for the students with various needs, be it communication needs, different learning styles or learning abilities. For example, **Universal Design for Learning (UDL)** is an incredibly versatile and flexible approach, which offers a number of different stimuli: Visual, tactile, and multi-sensory ones. All of this, in foreign language classrooms, enhances comprehension and retention. [3]

Differentiated instruction is another key method, functioning on individuality, teacher needs to tailor their approach according to individual needs of each student. Naturally, that takes much more time, but in the long term the results see massive improvement, comparing to the traditional methods. Suggestions on integrating such a method are as follows: The teacher starts with simplifying language input, and assigning alternative tasks to the student, the use of assistive technologies also helps in situations with physical disabilities, such as text-to-speech devices or software. [4]

Collaborative and peer-assisted learning is a more recent strategy, which shows promising results. First and foremost, it enhances communicative competence, which is a major factor in students with disabilities. Furthermore, it fosters the sense of belonging, which, in turn, motivates students to keep learning. Additionally, **multisensory approaches**—which engage learners through auditory, visual, kinesthetic, and tactile channels—is particularly effective for kids with varying sensory processing capabilities. [5]

The primary focus of this article is Peer-Assisted-Learning (PAL)

Object and Methodology

In the process of scientific research, general scientific methods are used – analysis, logical, synthesis, deduction, as well as literature review and statistical methods - comparison, modeling. The information base of the scientific research was: **Scientific Literature** – Research articles, books, and academic journals on: The development of reading skills in early education. Peer-assisted learning (PAL) theories and models. Collaborative and social learning strategies. Child psychology and cognitive development related to literacy.

Research Results

Breaking down different strategies

Paired Reading Strategy As the name suggests this strategy requires two students to read the same text together, to achieve the best results a more proficient reader should be paired with a less proficient reader. The benefit of this strategy is that it enhances fluency, comprehension and confidence of both readers.

And here's how it works:

Pairing Students A stronger reader is paired with a weaker or developing reader. Alternatively, two students of similar reading abilities can work together for mutual support. **Choosing a Text** The reading material should be appropriate for the struggling reader's level—challenging but not too difficult. To avoid low engagement both students should agree on what text they're about to read. We start with **Supported Reading Phase**, where Both students read the text aloud **simultaneously**, which is also called Choral Reading.

The better reader helps with difficult words and sentences, which allows for modeling proper pronunciation and fluency in the second student. The next is **Independent Reading (Solo Reading Phase)**, it's When the weaker reader feels confident enough, that they wish to read independently. The stronger reader follows along silently, offering help only when it's needed. The errors should be corrected on the go the moment the struggling reader finds certain parts difficult, the stronger reader also waits for a few seconds before making correction, in case the weaker one has a delayed epiphany. We shouldn't forget about positive reinforcements, as encouragement and builds confidence. [5]

The session ends with a discussion and comprehension check, both students discuss the text, summarizing key points and clarifying any misunderstandings. The more proficient students ask questions to gauge understanding of the other. [6]

Reciprocal Teaching Strategy

This is a strategy based on interaction between students through structured discussions. It revolves around 4 important aspects — **prediction, questioning, clarification, and summarizing**— All of which combined increases comprehension of students, and makes lessons more engaging. It was developed by **Palincsar and Brown in 1984**, and is still widely used in schooling in numerous countries across the globe. [7]

It works in a following way:

We start with grouping the students, usually 3-5 students per group. Then students take turns leading the discussion one after another. To include the four core strategies, the teacher assigns **Predicting, Questioning, Clarifying and Summarizing** to each student: **Predicting** – Making educated guesses about the content before reading. For example: "What do you think this section will be about?", "What does title say about the book?", which naturally engages students with reading. **Questioning** – Asking questions and giving answers. "What is the main idea of this paragraph?" "What conclusion can we make?" and more specific questions depending on the book's contents. It helps students to identify important details and correct any misunderstandings. **Clarifying** – Dealing with misunderstandings and confusion regarding the unknown words and themes. [8]

"What does this word mean in this context?", it encourages deeper understanding by breaking down difficult concepts. **Summarizing** – Giving a conclusion, based on a text read. "What are the most important takeaways from this section?", It allows for increased comprehension for both students, who answer and those, who ask the question. But before all of the above, the most effective way to start a discussion is a **Guided Practice**, in which the teacher forms the direction of the group-talk.

Gradually, students take over and apply the four assigned to them strategies on their own. Over time, students learn to implement these skills, using them in both group and individual reading tasks. [9]

Think-Pair-Share Strategy

The Think-Pair-Share (TPS) is a strategy developed by Frank Lyman in 1981, it affects the key skills, needed for reading, such as Critical thinking, problem-solving and comprehension. TPS is an active learning approach that encourages students to think independently, and discuss their ideas with a partner, which they then share with the whole group or class. [10]

It starts with an Individual Reflection - The teacher poses a question, problem, or topic. **Think** - Students are given some time, usually 30 seconds to several minutes to mull over the question and come up with an answer. This phase encourages **self-reflection and deeper cognitive processing**. **Pair or Collaborative Discussion** - Students **pair up** and discuss their answers with a given partner. They compare ideas, clarify misunderstandings, and work on their answers. This phase **enhances understanding via explanations from peers**. **Share or Group Discussion** – The pair shares their collaborative conclusion with the group. The teacher facilitates discussion, encouraging **diverse perspectives and deeper engagement**. [11]

Social-Emotional Learning (SEL) is one of the more important methods, especially for student requiring special attention. The main focus is to teach kids manage and understand their own emotions, feel understood, build relationships, and make decisions accordingly. SEL not only benefits the academic life of the student but also their personal life.

SEL consists of 5 core competences: Self-Awareness, Self-management, Social awareness, Relationship skills, Responsible decision-making. Instructors should teach their students each one of them. [12]

Now, let's get to examining said competences one-by-one:

1) Self-Awareness – Is an understanding of one's own emotions, strengths and weaknesses. Any self improvement starts with awareness of the situation. Example: Identify overstimulation in a kid with Autism Spectrum Disorder, and explain it in detail for the student to be able to manage it on their own.

2) Self-Management – Is a regulation of one's emotions, thoughts and behaviors, as well as managing stress and motivation. Example: Teaching grounding and self-regulating techniques to the students with anxiety disorders and ADHD

3) Social awareness – Understanding perspective of other people, especially those with diverse backgrounds, exercising empathy toward others and showing respect. Example: Showing students imitations of various real life scenarios from multiple perspectives. Engage in Role-playing to solidify the newly gained knowledge.

4) Relationship skills – Consist of the abilities for clear communication, active listening skills and navigating conflicts. Example: Provide students with guided communication sessions and structured conversations among peers.

5) Responsible decision-making – Is a behavioral self-correction in social and personal environment. Making considerations regarding any social norms and traditions. Example: Teaching students to differentiate between inappropriate and considerate behaviors, and dealing with misunderstanding of bullying. [13]

As to implementing discussed method, there are multiple ways to do so:

1) Explicit instruction: A simple oral explanation and breaking down of concepts such as frustration and sharing via the usage of stories and direct modeling. This method of implementation should be applied consistently to reinforce the idea in the kids.

2) Use of visual representations: Charts, cards and communication boards. This method is particularly effective on non-verbal kids.

3) Peer modeling and mentorship: or the usage of PAL. Teacher assigns partners to each student, allowing them to reinforce gained knowledge with one another.

4) Safe and predictable environment: Structure and routines reduce anxiety, since they make learning schedule predictable, with the addition of "safe spaces", the environments gets even friendlier to the kid.

SEL matters to the kids because of the improvement of the environment which in turn reduces anxiety. Sense of belonging is important as well, and implementation of the method provides exactly that, in addition to the enhanced communication among the peers.

Conclusion

The principles of inclusive education keep evolving and getting more effective, so foreign language instruction should keep up with times, integrating newly established inclusive methods. Students reap great benefits from such methods as Peer-Assisted-Learning, multi-sensory approach and differential learning, as implementation demonstrates. Strategies discussed in this article can be both accessible and effective for all kinds of students, while fostering collaboration. engaging environment and creativity.

After exploring and analyzing existing strategies—we can conclude that Peer-assisted learning does enhance comprehension, critical thinking, and engagement in students during reading classes and beyond that. The discussed strategies are supported by well-established theories like Vygotsky's Social Constructivism, Piaget's Cognitive Development Theory, and Bandura's Social Learning Theory. All of the aforementioned theories are centered around collaborative learning.

PAL improves Comprehension & Retention through discussing ideas with peers, which reinforces understanding of both weaker and stronger students. **It enhances Critical Thinking** via Peer discussions by challenging each-other's assumptions and correcting mistakes. **Increased Confidence & Motivation** is also a big part of PAL, since Collaborative learning reduces fear of failure and encourages active participation, which leads to improved teamwork, communication, and collaboration as a side effect. **It supports neuro-divergent** learners or other struggling readers, ESL learners, and students with different learning needs benefit from structured peer support.

Learning is a passive and individual task, but PAL transforms it into more engaging and comprehensible experience. Integration of structured peer-learning strategies allows the educators to create **inclusive and dynamic learning environments** that not only increase and speed-up learning reading skills, but has an effect on the skills used beyond the classroom.

LIST OF REFERENCES:

1. Закон Республики Казахстан от 26 июня 2021 года № 56-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39579626&show_di=1&pos=1;-16#pos=1;-16
2. Molina Roldán, S., Marauri, J., Aubert, A., & Flecha, R. (2021). How inclusive interactive learning environments benefit students without special needs. *Frontiers in psychology*, 12, 661427. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.661427/full>
3. Maryanti, R., Nandiyanto, A. B. D., Hufad, A., & Sunardi, S. (2021). Science education for students with special needs in Indonesia: From definition, systematic review, education system, to curriculum. *Indonesian Journal of Community and Special Needs Education*, 1(1), 1-8. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/92b5/dc5b925f07fa18f086517886820fdc9198cd.pdf>
4. Nilholm, C. (2021). Research about inclusive education in 2020–How can we improve our theories in order to change practice?. *European Journal of Special Needs Education*, 36(3), 358-370. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08856257.2020.1754547#abstract>
5. Fuchs, D., Fuchs, L. S., Thompson, A., Svenson, E., Yen, L., Al Otaiba, S., ... & Saenz, L. (2021). Peer-assisted learning strategies in reading: Extensions for kindergarten, first grade, and high school. *Remedial and Special Education*, 22(1), 15-21.
6. Fuchs, D., Fuchs, L. S., Mathes, P. G., & Simmons, D. C. (2020). Peer-assisted learning strategies: Making classrooms more responsive to diversity. *American Educational Research Journal*, 34(1), 174-206. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.3102/00028312034001174>
7. Lisan, K. H. (2022). The Role of Peer-Assisted Learning Strategies (PALS) in Enhancing Students' Reading Skills For Second Language Acquisition. *Edu-Ling: Journal of English Education and Linguistics*, 5(2), 132-137. URL: https://www.researchgate.net/profile/Khusnul-Lisan/publication/366318711_The_Role_of_Peer-Assisted_Learning_Strategies.pdf
8. Gong, W. (2023). Enhancing ESL learner's literacy by peer-assisted learning strategy of online English news. *Frontiers in Psychology*, 14, 1172099. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1172099/full>
9. Mafarja, N., Mohamad, M. M., Zulnadi, H., & Fadzil, H. M. (2023). Using of reciprocal teaching to enhance academic achievement: A systematic literature review. *Heliyon*, 9(7). URL: [https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440\(23\)05477-4](https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440(23)05477-4)
10. Mafarja, N., & Zulnadi, H. (2022). Relationship between Critical thinking and academic self-concept: An experimental study of Reciprocal teaching strategy. *Thinking Skills and Creativity*, 45, 101113. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S187118712200116X>
11. Kaddoura, M. (2013). Think pair share: A teaching learning strategy to enhance students' critical thinking. *Educational research quarterly*, 36(4), 3-24. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1061947.pdf>
12. Hayashi, A., Liew, J., Aguilar, S. D., Nyanamba, J. M., & Zhao, Y. (2022). Embodied and social-emotional learning (SEL) in early childhood: Situating culturally relevant SEL in Asian, African, and North American contexts. *Early Education and Development*, 33(5), 746-763. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10409289.2021.2024062>
13. Elbertson, N. A., Brackett, M. A., & Weissberg, R. P. (2009). School-based social and emotional learning (SEL) programming: Current perspectives. *Second international handbook of educational change*, 1017-1032. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-481-2660-6_57

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-95-101
IRSTI 14.07.07.

WAYS TO INCREASE COMMUNICATIVE AND COGNITIVE ABILITY OF STUDENTS THROUGH QUEST TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH

BEISENOVA GULSEZIM SERIKKYZY

Educational Program “The foreign languages and Translation studies”, Institute of Humanities and Pedagogy, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan.

AUBAKIROVA KUNDUZAY KYDYRBAYEVNA

PhD, associate prof. of Educational Program Foreign Languages and Translation, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Abstract. *The article explores the possibilities of using quest technology to develop students' communicative and cognitive abilities in English lessons. The theoretical aspects of the use of game technologies in education are considered, as well as their impact on motivation, involvement and active participation of students in the educational process. The study was conducted with the participation of two groups: experimental and control. In this article, the author also analyzed the degree of research on this topic. The experimental group performed a variety of quest tasks developed taking into account their curriculum and level of language proficiency, while the control group studied according to the traditional methodology. The study examined changes in the level of communication skills, cognitive activity, the ability to work in a team and individually, as well as the growth of students' interest in language learning. The results also showed that the use of quests in lessons and outside lessons has a positive effect on learning motivation, contributes to the formation of critical thinking skills, information search and solving complex problems. The article presents practical recommendations for teachers, including the use of digital platforms, adaptation of tasks to the individual interests of students and the introduction of group forms of work to increase engagement. The author emphasizes that the integration of quest technologies allows to make the learning process more effective, interesting and focused on the development of key competencies of the XXI century.*

Keywords: *quest technology, communicative abilities, cognitive abilities, English language learning, game-based methods, student motivation, innovative approaches, learning process, active learning.*

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ И ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ КВЕСТОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

БЕЙСЕНОВА ГУЛСЕЗИМ СЕРИКОВНА

ОП “иностраннных языков и перевода” гуманитарно-педагогического института Кызылординского государственного университета имени Коркыта ата, город Кызылорда, Республика Казахстан.

АУБАКИРОВА КУНДУЗАЙ КЫДЫРБАЕВНА

PhD, PhD, ассоциированный проф. ОП Иностраннных языков и перевода, Кызылординский университет им. Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан.

Аннотация. *В статье исследуются возможности применения квестовой технологии для развития коммуникативных и познавательных способностей учащихся на уроках английского языка. Рассмотрены теоретические аспекты использования игровых технологий в обучении, а также их влияние на мотивацию, вовлечённость и активное участие учащихся*

в образовательном процессе. Исследование проводилось с участием двух групп: экспериментальной и контрольной. В данной статье автор также проанализировал степень исследования данной темы. Экспериментальная группа выполняла разнообразные квестовые задания, разработанные с учётом их учебной программы и уровня владения языком, в то время как контрольная группа обучалась по традиционной методике. В ходе исследования были изучены изменения в уровне коммуникативных навыков, когнитивной активности, способности работать в команде и индивидуально, а также рост заинтересованности учащихся в изучении языка. Результаты также показали, что использование квестов на уроках и вне уроков положительно влияет на учебную мотивацию, способствует формированию навыков критического мышления, поиска информации и решения сложных задач. В статье представлены практические рекомендации для учителей, включая использование цифровых платформ, адаптацию заданий к индивидуальным интересам учащихся и внедрение групповых форм работы для повышения вовлечённости. Автор подчеркивает, что интеграция квестовых технологий позволяет сделать процесс обучения более эффективным, интересным и ориентированным на развитие ключевых компетенций XXI века.

Ключевые слова: квестовая технология, коммуникативные способности, познавательные способности, обучение английскому языку, игровые методики, мотивация учащихся, инновационные подходы, учебный процесс, активное обучение

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ЖӘНЕ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ КВЕСТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

БЕЙСЕНОВА ГҮЛСЕЗІМ СЕРІКҚЫЗЫ

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті гуманитарлық-педагогикалық институты “Шетел тілі және аударма” БББ, Қызылорда, Қазақстан Республикасы.

АУБАКИРОВА ҚҰНДЫЗАЙ ҚЫДЫРБАЙҚЫЗЫ

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, PhD, Шет тілдер және аударма БББ-ның қауымдастырылған профессоры, Қызылорда, Қазақстан Республикасы.

Аңдатпа. Мақалада ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың коммуникативті және танымдық қабілеттерін дамыту үшін квест технологиясын қолдану мүмкіндіктері қарастырылған. Білім беруде ойын технологияларын қолданудың теориялық аспектілері, сондай-ақ олардың оқушылардың мотивациясына, қатысуына және оқу процесіне белсенді қатысуына әсері қарастырылады. Зерттеу екі топтың қатысуымен жүргізілді: эксперименттік және бақылау. Бұл мақалада автор осы тақырып бойынша зерттеу дәрежесін де талдаған. Эксперименттік топ олардың оқу жоспары мен тілді меңгеру деңгейін ескере отырып әзірленген әртүрлі квест тапсырмаларын орындады, ал бақылау тобы дәстүрлі әдістеме бойынша оқыды. Зерттеу барысында коммуникативтік дағдылар деңгейінің, танымдық белсенділік деңгейінің, ұжымда және жеке жұмыс істеу қабілетінің өзгеруі, сондай-ақ оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығының артуы қарастырылды. Нәтижелер сонымен қатар квесттерді сабақтарда және сабақтан тыс уақытта пайдалану оқу мотивациясына оң әсер ететінін, сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастыруға, ақпаратты іздеуге және күрделі мәселелерді шешуге ықпал ететінін көрсетті. Мақалада мұғалімдерге арналған практикалық ұсыныстар, соның ішінде цифрлық платформаларды пайдалану, тапсырмаларды оқушылардың жеке мүдделеріне бейімдеу және белсенділікті арттыру үшін топтық жұмыс түрлерін енгізу ұсынылған. Автор квест технологияларының интеграциясы оқу процесін тиімді, қызықты және XXI ғасырдың негізгі құзыреттерін дамытуға бағытталған етуге мүмкіндік беретіндігін баса айтады.

Түйінді сөздер: квест технологиясы, коммуникативтік қабілеттер, танымдық қабілеттер, ағылшын тілін оқыту, ойын әдістері, оқушылардың мотивациясы, инновациялық тәсілдер, белсенді оқу.

Introduction

Quest technology, also known as quest-based learning, has gained significant attention in recent years within modern pedagogy, especially in the field of language teaching. It incorporates game elements into the learning process, which contributes to increasing student motivation as well as developing their communicative and cognitive abilities. In the context of the growing need for innovative teaching methods that cater to various learning styles and promote active participation in language acquisition, quests have become a popular tool in teaching English. This article explores how quest technology can enhance students' communicative and cognitive skills, with a focus on its application in English language teaching.

The main goal of the research is to study effective strategies for using quest technology in English lessons to improve students' communicative and cognitive abilities. The research objectives include analyzing existing studies on the role of quest technology in education, exploring practical examples of its application, and providing recommendations for teachers.

A quest (from English "Quest") means "search, search for an object, search for adventures." In mythology and literature, the term "quest" referred to participants undertaking a journey toward a goal by overcoming various challenges and obstacles. In the educational context, the quest method is a pedagogical approach that involves the completion of a set of problem-based tasks with elements of role-playing. These tasks often rely on ample resources, most commonly internet resources. The first person to introduce the term "quest" as an educational technology was Bernie Dodge, a professor of educational technology at the University of San Diego (USA), in 1995. His idea, known as WebQuest, is based on a framework that helps students solve problems through searching for and analyzing information on the internet.

One of the most effective methods for incorporating various pedagogical techniques and utilizing educational websites is quest technology. It has gained widespread recognition both in international studies and in research conducted in neighboring countries and Kazakhstan.

Materials and research methods

The study involved 10th and 11th-grade students from Secondary School I. 42 in Kyzylorda. The total number of participants was 100 students. The students were divided into two groups: Experimental group, which completed quest-based tasks; Control group, which continued learning through traditional methods.

A survey was conducted to assess students' perception of the material and motivation to learn English. Each student answered four questions by selecting either "Yes" or "No." The survey on the evaluation of quest technology in English language learning was conducted both before and after the experiment to assess its impact. The questions focused on learners' perceptions of quest tasks regarding understanding new material, motivation, and the development of communicative skills. The first question asked whether quest tasks help learners better understand new material. Responses were binary: "Yes, I believe that quest tasks help me better understand new materials" and "No, I do not believe that quest tasks help me better understand new materials." The second question examined whether learners find quest tasks interesting and motivating, with responses "Yes, quest tasks are interesting and motivating for me" and "No, quest tasks are not so interesting and motivating for me." The third question explored whether quest tasks contribute to the development of communicative skills, with learners responding "Yes, I believe that quest tasks contribute to the development of my communicative skills" or "No, I do not believe that quest tasks contribute to the development of my communicative skills." These questions provided insights into the effectiveness of quest technology as a learning tool.

During the pedagogical experiment, systematic observation of the educational activities of both the experimental and control groups was carried out. The experimental group, consisting of 50 10th

and 11th-grade students from Secondary School № 42 in Kyzylorda city, completed tasks based on quest technology. The control group of 50 students continued learning through traditional methods without the inclusion of quest-based activities.

The observation was conducted over one academic semester and included monitoring several key aspects. The level of activity in lessons was assessed by noting the degree of student engagement, initiative during tasks, and participation in discussions. Communicative interaction was evaluated based on the number and quality of interactions between students and their level of cooperation in group tasks. Independent work was monitored by evaluating students' readiness for independent research and problem-solving without direct teacher intervention. Motivation and interest were observed through students' enthusiasm for learning English, their desire to continue learning, and their participation in additional activities.

In the experimental group, there was a significant increase in activity and engagement. Students showed initiative, asked questions, and actively participated in discussions and group work. In the control group, such changes were not observed, and the level of activity remained at the same level characteristic of traditional learning. For quantitative and qualitative analysis, survey data, test results, and observations were used.

Research degree of the subject

Kazakhstani Researchers Zh. N.A. Jumanova, A.Sh. Erezhepova, and A.B. Beknazarova made a significant contribution to the study of quest technology in the Kazakhstani education system. In their research, they examine the effectiveness of quests in the educational process, especially in the field of foreign language teaching. The authors emphasize that the use of quests actively engages students in the learning process, develops their cognitive abilities, and helps form skills in independent research and information analysis. These technologies also increase student motivation and make the educational process more interactive and engaging [1, 97-104]. K.M. Kaliyeva and A.S. Temirgalieva focus on the application of quests in Kazakhstan's educational programs. Their research shows that quests not only help to develop students' critical thinking but also improve their ability to work in teams, making this teaching method essential for achieving modern educational goals in Kazakhstani schools and universities [2, 142-148].

E.S. Polat, a leading Russian educator and researcher in the field of foreign language teaching methodology, emphasizes the importance of web quests as an effective tool for developing students' critical thinking and communicative skills. She asserts that web quests encourage active student participation in the learning process and contribute to better material retention by utilizing internet resources for research and information analysis [3, 368]. Yulia Voeva is studying the application of quest technology in foreign language teaching. Her research highlights that quests help students develop independence, critical thinking, and problem-solving skills, which leads to a deeper understanding of the material and better preparation for practical knowledge application [4, 39-45]. Irina Zimnyaya, a well-known Russian expert in teaching methodology, examines quest technology as a tool for enhancing students' cognitive and communicative abilities. Zimnyaya notes that quests make the learning process more engaging and effective, promoting the development of various competencies in students [5, 87-94].

Maria Luisa Renau and Marta Pesudo (2016) from Universitat Jaume I (Spain) actively study the use of web quests for foreign language teaching. In their research, they emphasize that quests help develop both language and digital competencies in students. According to the researchers, web quests stimulate independent learning and improve critical thinking and problem-solving skills [6, 1667-1673]. Ira Irzawati (2021) conducted research on the use of web quests in the context of distance learning. She demonstrated that these technologies help students not only develop cognitive skills but also effectively interact with learning materials and each other in a remote learning environment [7, 24-34]. Tom March, co-author of the WebQuest concept, continues to research the application of web quests in educational practice. In his studies, March emphasizes the importance of web quests in developing critical thinking and teamwork skills, making them a key tool for modern educational methodologies [8, 42-47]. These researchers have made significant contributions to the study and

development of quest technology as an effective teaching method that fosters active student engagement and the development of critical thinking and problem-solving skills.

Analysis

The survey consisted of three key questions related to the impact of quest technology on learning (Do quest tasks help you better understand new material?

Do you find quest tasks interesting and motivating? Do quest tasks contribute to the development of your communicative skills?). The responses were binary ("Yes" or "No"), which simplified data processing and analysis. In the experimental group (EG), 90% of learners responded "Yes" to the first question, indicating that quest tasks help them better understand new materials, while 10% answered "No," stating they do not find quest tasks helpful in understanding new material. For the second question, 88% of learners agreed that quest tasks are interesting and motivating, whereas 12% disagreed. In response to the third question, 85% of learners stated that quest tasks contribute to the development of their communicative skills, while 15% did not find quest tasks beneficial for improving communicative abilities.

In the control group (CG), the responses showed a lower positive impact. For the first question, 60% of learners agreed that quest tasks help them better understand new material, while 40% disagreed. In response to the second question, 55% of learners found quest tasks interesting and motivating, whereas 45% did not share this view. For the third question, 50% of learners agreed that quest tasks contribute to the development of their communicative skills, while the other 50% disagreed.

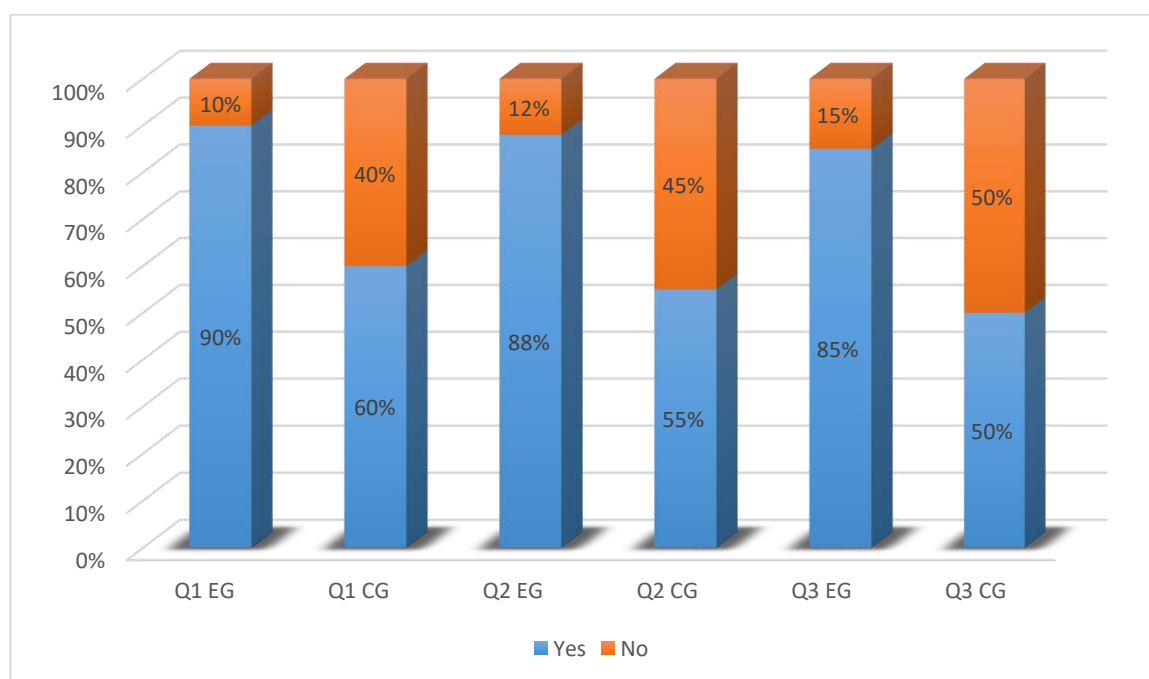

Diagram 1 – Responses of the experimental and control groups

The analysis of test results showed that the average score in the experimental group increased by 15% compared to the previous semester, while in the control group, the improvement was only 5%. Statistical analysis was carried out using the Student's t-test to verify the significance of differences.

Results and discussion

The results of the study demonstrate the positive impact of quest technology on English language learning:

- Improvement in academic performance: Students in the experimental group showed a significant improvement in their test scores, indicating a deeper understanding of the material.

- **Increased motivation:** A high percentage of positive responses to the survey questions indicates an increased interest in learning English and enhanced motivation due to the quest-based tasks.

- **Development of communicative skills:** Most students noted an improvement in their ability to communicate in English, as evidenced by observations and the results of practical tasks.

- **Activation of cognitive activity:** Quest tasks stimulated students to independently search for information, develop critical thinking, and solve problem-based situations.

The control group did not demonstrate similar improvements, highlighting the effectiveness of using quest technology in the educational process.

The findings are consistent with the studies of other authors in the field of applying game-based technologies in foreign language learning, such as Ivanova [9, 45-50 p] and Petrov [10, 112-117 p]. Quest technology, by combining elements of gaming and education, creates a motivating environment that contributes to more effective material retention Smith [11, 23-37 p].

Advantages of quest technology:

- **Interactivity:** Students are actively engaged in the learning process, which enhances their interest and keeps their attention focused.

- **Teamwork:** Collaborative task completion helps develop skills in teamwork and communication.

- **Independence:** Students learn to independently search for information, which fosters the development of cognitive abilities.

- **Practical application of knowledge:** Quest tasks allow students to apply theoretical knowledge in practice, strengthening their understanding of the material.

However, certain limitations of the study should be noted:

- **Duration of the experiment:** One semester may be insufficient to evaluate the long-term effects of quest technology.

- **Sample size:** Although 100 students participated in the study, a larger sample size would be needed to make more generalized conclusions.

- **Resource requirements:** The implementation of quest technology requires additional effort and resources from the teacher.

Recommendations for practical application:

- **Teacher training:** Teachers need to be trained in the methods of developing and implementing quest tasks.

- **Task adaptation:** Quests should be tailored to the students' skill levels and aligned with the curriculum.

- **Technical support:** The use of digital quests requires the necessary equipment and software.

The study confirmed the effectiveness of using quest technology in English language learning to improve students' communicative and cognitive abilities. The introduction of quest-based tasks helps increase motivation, activate learning activities, and improve language skills. For further development of this methodology, longer-term studies involving more educational institutions are recommended, as well as the development of methodological guidelines for integrating quest technology into the learning process.

Conclusion

This article has examined quest technology as one of the effective teaching methods that promotes the development of both communicative and cognitive abilities in students. The main focus was placed on the application of quests in the context of English language learning, demonstrating that this method fosters a more interactive and motivating educational environment. By reviewing various aspects of quest integration, several general conclusions can be drawn:

1. **Innovativeness and flexibility of quest technology.** Quests allow the learning process to be adapted to various educational goals, combining elements of gaming and education. As a result, students become engaged in problem-solving tasks, which activates their cognitive activity and contributes to better material retention.

2. Student motivation and engagement. The use of quests significantly increases motivation for learning, especially in situations where traditional teaching methods may not generate enough interest from students. Quests create a context where students do not simply passively receive information but actively engage with it by completing tasks and solving problems in real or simulated environments.

3. Development of key competencies. Quests stimulate the development of communicative skills, as students are required to actively use the foreign language in various situations. They learn to express their thoughts, engage in dialogues, solve problems, and discuss issues with other team members, contributing to the formation of more sustainable language skills.

4. Fostering critical thinking and cognitive abilities. One of the most significant outcomes of incorporating quests is the development of students' critical thinking. Quests require students to analyze, synthesize, and apply acquired knowledge to solve tasks, allowing them to gain a deeper understanding of the material being studied.

Thus, quest technology represents a promising method that can be effectively applied in educational practice to enhance motivation and improve the quality of learning. It creates conditions for deeper student engagement in the learning process, contributing to their holistic development and improving educational outcomes. The inclusion of quests in curricula can significantly boost both students' academic performance and their readiness to apply knowledge in real-life situations.

REFERENCES

1. Zhunanova, N.A., Erezhepova, A.Sh., & Beknazarova, A.B. (2019). The use of the case-study method for the formation of intercultural and professional competencies in the study of chemical disciplines in English. *Bulletin of KazUMO and MIA named after Abylai Khan, Series of Pedagogical Sciences*, 4, 97-104.
2. Kaliyeva, K.M., & Temirgalieva, A.S. (2020). Case technology as a tool for the formation of profession-oriented competence in future teachers. *Bulletin of KazUIR&WL named after Abylai Khan, Series of Pedagogical Sciences*, 2(57), 142-148.
3. Polat, E.S., & Bukharkina, M.Yu. (2007). Modern pedagogical and information technologies in the education system: A textbook for students of higher educational institutions. Moscow: *Academy Publishing Center*, 368 p.
4. Voeva, Yu.V. (2019). The use of quests in foreign language teaching. *Modern Problems of Science and Education*, 5(1), 39-45.
5. Zimnyaya, I.A. (2011). Quest technologies in the educational process: Methodology and practice. *Pedagogy and Psychology of Education*, 4(2), 87-94.
6. Renau, M.L., & Pesudo, M. (2016). Analysis of the implementation of a WebQuest for learning English in a secondary school in Spain. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 93, 1667-1673.
7. Irzawati, I. (2021). WebQuest in distance education: Enhancing critical thinking and collaborative skills in the digital age. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 16(2), 24-34.
8. March, T. (2004). The learning power of WebQuests. *Educational Leadership*, 61(4), 42-47.
9. Ivanova, E.A. (2018). Game-based technologies in foreign language teaching. *Pedagogical Education and Science*, 4(1), 45-50.
10. Petrov, A.V. (2019). Quests as a means of increasing student motivation. *Modern Problems of Science and Education*, 5, 112-117.
11. Smith, J. (2017). Quest-based learning in language education. *International Journal of Language Studies*, 11(2), 23-37.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-102-108

ӘОЖ 372.878

ДӘСТҮРЛІ ӨНЕРДІҢ ЖАС ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

ЖАНТАЕВА МАРЖАН КУМИСБЕКОВНА

М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінің аға оқытушысы
Тараз, Қазақстан

Аннотация: Қазіргі білім беру процесінде жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімі мен мәдени бірегейлігін қалыптастыру маңызды орын алады. Бұл жұмыста дәстүрлі өнердің рөлі бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Дәстүрлі өнерге халық қолөнері, фольклор, музыка, би және басқа да мәдени элементтер кіреді, олар ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, ұлттық мәдениеттің ерекше ерекшеліктерін қалыптастырады.

Мақсаты - дәстүрлі өнердің балаларды тәрбиелеуге, олардың моральдық және эстетикалық құндылықтарына әсерін талдау, сондай-ақ өз халқына тиесілі болу сезімін дамыту. Мақалада дәстүрлі өнер элементтерін білім беру процесіне біріктіру әдістері, сондай-ақ балалардың өз мәдениеті мен тарихын құрметтеуге ықпал ететін табысты тәжірибелердің мысалдары қарастырылады.

Дәстүрлі өнер бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың эмоционалдық саласын қалыптастыруға және әлеуметтенуге қалай көмектесетініне ерекше назар аударылады. Зерттеу дәстүрлі өнермен өзара әрекеттесу баланың ішкі әлемін байытып қана қоймай, сыни ойлау мен өзін-өзі көрсету қабілетін дамытуға ықпал ететіндігін атап көрсетеді.

Осылайша, дәстүрлі өнер бастауыш сынып оқушыларының ұлттық тәрбиесін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, бұл олардың жеке басын және мәдени мұраның құндылығын түсінуге көмектеседі, бұл қазіргі қоғамдағы тұлғаның үйлесімді дамуы үшін қажет.

Кілттік сөздер: Тәрбие, дәстүрлі өнер, ұлттық бірегейлік, мәдени мұра, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар

Әлем халықтарының ішінде ұрпақ тәрбиесінің өзіндік ой ұшқырлығы, болмыс даралығымен ерекше көзге түседі. «Ежелден ерлік пен батырлықты, еркіндікті, даналықты, ақындықты өздеріне серік еткен дана бабаларымыз - туған елге, жерге деген шын ілтипатын сезімді, оны құрметтеуді алдыңғы орынға қойған. Олай болса, отанды сүю, отанына адал болу, ерте заманнан қалыптасып келе жатқан қасиетті ұлы ұғым» [1].

Қазақстан Республикасы Егеменді, дербес мемлекет болғаннан бері, оның қоғамдық өмірінің көптеген саласына өзгерістер мен жаңалықтар орын алып келеді. Бүгінгі күні, халқымыздың дәстүрлі төл өнерінің жан-жақты қайта өрлеуі, өткеннің рухани құндылықтарын қорғауға және оны жеткіншек ұрпақтың эстетикалық рухани, мәдени деңгейін көтеруге кеңінен пайдалануға қамқорлық жасау міндеттері сол өзгерістер аясында өз шешімін табуда.

Қазақстанда жүріп жатқан саяси-әлеуметтік, экономикалық өзгерістер жалпы білім беру жүйесіндегі реформаның жүзеге асырылуын талап етуде. Осы реформаға сәйкес білім беру жүйесін демократияландыру, ақпараттандыру бағыттарындағы өзгерістер орын алуда. Білім беру жүйесінің аталмыш өзгерістерге сай жүргізіліп жатқан жұмыстарының бағытына жасалған талдаулар, қазіргі өмірдің талабына сай жеке тұлға тәрбиелеуде, соңғы уақытта өріс алып келе жатқан жастарға әлемдегі педагогика, психология, саясаттану, музыкатану ғылымдарының жетістіктері негізінде тәлім-тәрбие беруге негізделген, әлеуметтік педагогика саласындағы әлеуметтік қызмет сай жек тұлға тәрбиелеуде, мәселелесіне ерекше көңіл бөлініп отырғандығы байқалады.

«Халық педагогикасы материалдарын ұрпақ тәрбиесінде пайдалану туралы кезінде ұлы педагогтар да (Я.А.Коменский, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский, Ы.Алтынсарин және т.б.) айтып өткен, және өз тәжірибелерінде ұтымды пайдаланған. Бірқатар педагогтар (А.С.Макаренко, С.Т.Шацкий, В.А.Сухомлинский) олардың құнды идеяларының әрекеттілігі мен қажеттілігін практика жүзінде дәлелдеген. 60-70-жылдары халық педагогикасы алғаш рет ғылыми тұрғыда зерттеле бастады (Г.Н.Волков, А.Х.Мұхамбаева, Ы.Оршыбеков және т.б.). Солардың ішінде Г.Н.Волков этнопедагогиканы жеке ғылым деп дәлелдеді және оның тәрбиедегі мәні мен мазмұнын жан-жақты ашып көрсетті» [2].

Сондықтан мектептерде, арнайы орта және жоғарғы оқу орындарында ата бабамыздан келе жатқан тарихи мұраларды қастерлеп, салт-дәстүр ең ұлттық сипаты бар дәстүрлі өнерді үйрету негізгі міндеттердің бірі. Оларға қасиетті халық тәрбиесінің ерекшелігі мен пайдасын жете түсіндіріп, ұлттық тәлімнің сыры мен қырын көркемдік өнер түрлерін үйрету арқылы дәріптеу қажет. Ол үшін көркемдік өнердің, атап айтқанда киіз үй, қол өнер түрлерінің, тарихи ескерткіштердің, дәстүрлі өнердің шығу тарихымен, өнер қайраткерлерінің еңбегімен және суретшілердің шығармашылығын оқып үйренулері тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық тәрбиесін қалыптастырудағы дәстүрлі өнердің ролі маңызды және жан-жақты. Бірнеше негізгі аспектілерге бөлуге болады:

1. Дәстүрлі өнердің анықтамасы. Дәстүрлі өнерге халық қолөнері, музыка, би, ауызша халық шығармашылығы, бейнелеу өнері және ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени көріністің басқа түрлері кіреді. Ол белгілі бір мәдениеттің ерекше белгілері мен құндылықтарын көрсетеді;

2. Ұлттық бірегейлікке әсері. Дәстүрлі өнер ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Халық дәстүрлерімен және мәдени ерекшеліктерімен танысу арқылы бастауыш сынып оқушылары өздерінің мәдениеті мен тарихына қатыстылық сезімін дамытады;

3. Эстетикалық қабылдауды тәрбиелеу. Дәстүрлі өнермен айналысу балалардың эстетикалық қабылдауын дамытуға ықпал етеді. Олар мәдени артефактілердің сұлулығын, үйлесімділігі мен бірегейлігін бағалауды үйренеді, бұл олардың көркемдік талғамы мен шығармашылығының қалыптасуына ықпал етеді;

4. Моральдық және этикалық құндылықтарды қалыптастыру. Дәстүрлі өнер көбінесе адамгершілік сабақтары мен өмірлік құндылықтарды қамтиды. Халық ертегілерін, аңыздар мен әндерді зерттеу арқылы балалар адалдық, еңбекқорлық, үлкендерді құрметтеу және табиғатқа қамқорлық жасау сияқты маңызды принциптерді игере алады;

5. Әлеуметтік дағдыларды дамыту. Дәстүрлі өнермен жұмыс істеу, мейлі ол халық шығармашылығының бұйымдарын ұжымдық жасау болсын немесе халықтық мерекелерге қатысу болсын, әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Балалар командада жұмыс істеуге, басқалардың пікірін құрметтеуге және өз сезімдерін білдіруге үйренеді;

6. Білім беру процесіне Интеграция. Дәстүрлі өнер элементтерін білім беру процесіне қосу оқуды қызықты әрі әртүрлі етуге көмектеседі. Мұны бейнелеу өнері, музыка, әдебиет сабақтары арқылы, тіпті пәнаралық жобалар арқылы жүзеге асыруға болады;

7. Практикалық іске асырудың мысалдары.

- Халық қолөнері бойынша мастер-класстар өткізу (саздан жасалған бұйымдар, кесте тігу, ағаш ою).

- Халықтық мәдениеттің мерекелері мен фестивальдеріне қатысу.

- Халық әндері мен билерін үйрену және орындау.

- Халық ертегілері мен аңыздарын оқу және талдау.

Осылайша, дәстүрлі өнер бастауыш сынып оқушыларына ұлттық білім беруді қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады. Бұл олардың мәдени тәжірибесін байытып қана қоймай, олардың жеке басының, әлеуметтік дағдылары мен моральдық құндылықтарының дамуына ықпал етеді. Білім беру мекемелері дәстүрлі өнер элементтерін

оқу процесіне белсенді түрде біріктіріп, сол арқылы балалардың үйлесімді және жан-жақты дамуына жағдай жасауы маңызды.

Қазақтың халықтық педагогикасы дәстүрлерінің үлгі-үрдістерінсіз, оның бай мұраларынсыз нағыз қазақ мектебін жасау мүмкін емес. Классикалық педагогика әдіснамасы негізінде жасақталған қазіргі ғылым-білім пәндеріне ұлттық нәр, оң беретін, оқу-тәрбие процестің ұлттық үрдістерін қалыптастыратын педагогика дәстүрлері екені анық. Сондықтан білім берудің ұлттық философиясын, ұлттық идеологиясын, ұлттық мазмұнын айқындап, ұлттық әдіснамалық тұғырнамасын жасау қажет.

Дәстүрлі өнер – «халықпен бірге дамып, жастарға ұлттық тәрбие беруде қолданып келе жатқан, тәрбие құралы. Ұлттық тәрбиені жастардың бойына қалыптастыруда дәстүрлі өнердің маңызы ерекше. Қазіргі Тәуелсіз мемлекетіміздің туын желбіретіп, келер ұрпағымызға еліміздің еңсесін түсірмей, оны ары қарай өрлете түсу үшін, қоғамға саналы, білімді, ұлттық намысы бойында тасып тұрған «қазағым, елім» дейтін азаматтарды тәрбиелеу қажет. Оған атсалысу аға буынның, ұстаздар мен тәрбиешілердің, от басындағы ата-аналар үлесінің міндеті» [3].

Қазақ халқының күй өнерінде жазба мәдениет - нота сауаты болмаған. Аспапта ойнауға үйрету көрсету, құйма-құлақ әдісімен жүзеге асырылып отырды. Мысалы аспапты қалай ұстау, оны қалай күтіп баптау, оң қолмен қалай шерту және сол қолмен пернелерді қалай басу керектігі көрсетіледі. Ұстаз бір әуенді немесе шағын музыкалық шығарманы ойнайды да, ал үйренуші өз бетімен немесе өз аспабымен қатарласа отырып қайталайды. Жүйелі түрде және дәйекті жаттығу музыканы, ырғақты. Еске сақтау қабілетін зеректігін дамытып, сол аспапты еркін меңгеруге көмектеседі. Айта кету керек, бұрын қазақ баланың жасын және бойын есепке ала отырып, аспаптарды өздері жасаған немесе сатып алып отырған. Жас мөлшерінің өсуіне қарай үйрету жұмысының көлемі де күрделене түсетін.

Халық педагогикасында жас ұрпақты тәрбиелеудегі негізгі құралдарының бірі болып - дәстүрлі өнер, оның ішінде музыка өнері болған. Жастайынан бала музыкамен қосарланып өсіп-өнген. Соның ішінде қазақтың халық аспаптарының алатын орны зор. Әсіресе домбыра аспабы. Оның сүйемелдеуімен әнді де, жырды да, термені де, күйді де ойнау халық арасында кең таралған. Қазақ отбасында балаларды халықтың музыкалық мәдениетіне, музыкалық аспаптарда ойнауға үйретуде, музыкалық шығармашылыққа тарту әдістерінде де өзіндік ерекшеліктері бар. Мәселен, оларды сәби жастан музыкалық аспабы - домбыраға үйреткен. Өншінің өзі домбырамен сүйемелдей отырып, жеке дауыспен ән айту немесе жеке домбырада күй тарту қазақтардың музыкалық өнерінің негізгі дәстүрлі түрі болған. Домбыраның халық арасында кеңінен тарауына толып жатқан жағдайлар себеп болды: оны қолдан жасау аса қиын емес, отырып та, түрегеліп жүріп те, ат үстінде де тартуға келе беретін, ал қобыз, сыбызғы тәрізді халық аспаптары қаншалық әсерлі болғанымен, домбырадай емес, бап тілейтін, күй таңдайтын. Домбыраны халық күйшілері киіз қапқа салып алып, ыстық-суыққа қарамай ауыл-ауылда аралап жүріп тарта беретін.

«Қазақ халқының музыкалық және поэтикалық шығармашылығында жырлаған халықтың Отан-анаға, туған жерге, көз жетпейтін ұлан-байтақ қазақ даласына, оның табиғат байлығына деген сүйіспеншілігі музыкалық және эстетикалық тәрбие құралы болды. Сондықтан да қай кезде болмасын жыршылар, күйшілер, өлеңші-әншілер қазақ халқының музыка мәдениетін сақтау мен байытуда, жастардың эстетикалық талғамдарын, көзқарастарын тәрбиелеуде айрықша маңызды роль атқарады. Олар өздерінің дидактикалық әндерінде халықты Отансүйгіштікке, ұлтына деген адалдыққа, әділетке шақырып, жақсылықтың жеңіп шығатынына сенуге, жамандықпен күресе білуге, жақсы атаулыға ұмтылуға дәріптеп отырды. Бұл ретте, музыка теориясын зерттеген, ноталық жазуды дүниеге әкелген Әл Фрабиді, күй атасы Қорқыттан бастап Құрманғазы, Дәулеткерей, Тәттімбет, Дина т.б. күйші композиторларымызды, әнші-композиторларымызды (Біржан сал, Мұхит, Абай, Жаяу Мұса, Майра, Кенен және Әміре т.б.) қазақтың музыка өнері саласындағы мәдениетінің эстафетасын жоғары көтеріп, бүкіл әлемге паш еткен: К.Байсейітова мен Қ.Байсейітовтер, Н.Тілендиев,

Е.Серкебаев, Р.Бағланова, Б.Төлегенова, апалы-сіңілі Нақыпбековалар, М.Бейсенғалиев, А.Мұсаходжаева, Г.Мырзабекова, Р.Рымбаева, Ә.Дінішев сияқты өнер тарландарын мақтан тұтамыз» [4].

Қазіргі Тәуелсіз мемлекетіміздің туын желбіретіп, келер ұрпағымызға еліміздің еңсесін түсірмей, оны ары қарай өрлету түсу үшін, қоғамға саналы, білімді, ұлттық намысы бойында тасып тұрған «қазағым, елім» дейтін азаматтарды тәрбиелеу қажет. Оған атсалысу аға буынның, ұстаздар мен тәрбиешілердің, от басындағы ата-аналар үлесінің міндеті. Сондықтан мектептерде, арнайы орта және жоғарғы оқу орындарында ата-бабамыздан келе жатқан тарихи мұраларды қастерлеп, салт дәстүр мен ұлттық өнерді үйрету негізгі міндеттердің бірі. Оларға қасиетті халық тәрбиесінің ерекшелігі мен пайдасын жете түсіндіріп, ұлттық тәлімнің сыры мен қырын көркемдік өнер түрлерін үйрету арқылы дәріптеу қажет. Ол үшін көркемдік өнердің, атап айтқанда киіз үй, қол өнер түрлерінің, тарихи ескерткіштердің шығу тарихымен, өнер қайраткерлерінің еңбегімен және суретшілердің шығармашылығын оқып үйренулері тиіс.

Халық педагогикасын оқу-тәрбие жұмыстарына соның ішінде музыка сабағына еңгізу жолдары қарастырылған. Оның салалары мынадай:

1. Дәстүр-салт бағытында халқымыздың тұрмысында сақталған, қалыптасқан салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрыптарымызды (шілдехана, бесік жыры, тұсау кесер, қыз ұзату, келін түсіру) мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарымен ұштастыру.

2. Ауыз әдебиетінің ұлттық мұраларын (айтыс, терме, жыр, шешендік сөздер, жаңылтпаштар) жан-жақты оқып білу, оның мектептегі оқу-тәрбие саласына еңгізу.

3. Оқушыларға қазақ халқының тарихи қалыптасуын білу, сонымен қатар халқымыздың бір туар перзенттері - хандар, билер, батырлар, жыраулар, өнер қайраткерлерімен таныстырып, олар туралы мағлұматтар беру.

Табиғаттың алуан қилығымен ерекшеленетін Қазақстан жерінде егіншілік, отырықшылық мәдениеті де бағзы замандардан болғаны тарихтан белгілі. Оңтүстік Қазақстанның, Жетісу халқының едәуір бөлігі, Шығыс және Орталық Қазақстанның егіншілік үшін қолайлы аймақтары отырықшылық тіршілік кешкен. Ол жерлерде қалалар бой көтеріп, сауда-саттық дамып, қолөнер кәсіпшілігі гүлдене түскен еді. Осынау жырақтағы жылдарда сәулет өнері, көркем кәсіпшілік, халықтық сән өнері, өзіндік айшығы бар мәдениет, қабырғалық кескіндеме айтарлықтай дамыды.

Сондықтан біз үшін қоғамның әлеуметтік дамуына, қазақтардың шаруашылық құрылымына, жан-ұялық, некелік қатынастарына, қолөнері мен тұрмысына, дүние-танымына, салт-дәстүріне, діни нанымына ғылыми талдау жасап алу орынды болып көрінеді. Өйткені қазақ халқының музыкалық шығармашылығының өзіндік ерекшелігі осы айтылғандармен тығыз байланысты.

Жас жеткіншектерге дәстүрлі өнердің ұлттық тәрбие берудегі рөлін тәжірибе арқылы анықтау. Тәжірибе жұмыстар Балалар мен жасөспірімдер мемлекеттік мекемесінде өтілді.

Ұлттық тәрбие беруде дәстүрлі өнерді еңгізу жолдары мына төмендегі ұстанымдар басшылыққа алынды:

1. ұлттық тәрбие беруде дәстүрлі өнерді еңгізу жолдарын көрсету;
2. ұлттық тәрбие беруде халықтық педагогиканың озық идеяларын педагогикалық ғылым мен мектеп тәжірибесіне нысаналы түрде пайдалану;
3. халықтық педагогика идеяларымен дәстүрлі өнерді оқушылардың оқу ісімен қатар оқудан тыс іс-әрекетіне еңгізуді қарастыру;
4. музыка сабағында оқушыларды өз халқының ғасырлар бойы дамыған рухани өнерін терең түсініп, пайымдай білуге баулу;
5. рухани құндылықтарға деген қызығушылығы мен ынта-жігерін ояту;
6. көркемдік қабылдау мәдениеті мен халық музыкалық аспаптарының шығу тарихын, оларды тарта білуге тәрбиелеу;

Мақалының тақырыбына сүйене отырып, мектепте музыка сабағын жүргізу барысында оқушыларға музыкалық білім бере отырып дәстүрлі өнердің жас жеткіншектерге ұлттық тәрбие берудегі рөлі, музыкалық тәрбие үрдісінде пайдалану арқылы оқушылардың музыкалық қабілетін, талғамын, ой-өрісін, оқуға деген жауапкершілігін, арттыру көзделді:

1. оқыта отырып тәрбиелеу;
2. оқу-тәрбие үрдісінде оқушылардың ұжымдылыққа, сыйластылыққа, адамгершілікке, т.б. тәрбиелеу;
3. дәстүрлі өнердің жас жеткіншектерге ұлттық тәрбие берудегі маңыздылығын айқындау;
4. қазақтың салт-дәстүрін, мұрасын қастерлеуге, құрметтеуге және оларды күнделікті оқу үрдісіне пайдалану;

Зерттеу барысында оқушыларға жұмбақтар шешу, жаңылтпаш айту, ойын ойнату ұйымдастырылып, сауалнама жүргізілді. Мысалы:

1. Қазақтың халық әндерінің қандай жанрларын білесіздер?
2. Үйлену тойларында қандай әндер айтылады?
3. Бесік жырларын білесіздер ме?
4. «Наурыз» мерекесінде қандай жанрдағы әндер айтылады?
5. «Бала жұбату», «Әлди-әлди» әндеріне сипаттама беріңіздер.
6. Діни ұғымдарға байланысты туған әндерді атаңдар?
7. Бәдік әндерді қандай мақсаттарға пайдаланылған?
8. Бақсы деген кімдер?
9. Бақсы сарындарын нотаға түсірген кімдер еді?
10. Сыңсу әндерін білесің бе? Орындап бере аласыңдар ма?
11. Сыңсу әндері қай кезде және қандай жағдайда орындалады?
12. Жар-жар әндерін тыңдаған болсаңыздар, мазмұнын әңгімелеп беріңдер.
13. Үйлену тойларында орындалған беашарды еске түсіріп, мазмұнын, орындаушының шеберлігін сипаттап беріңдер?
14. Беташардағы келінге айтылатын үлгі-насихаттар туралы әңгімелеп беріңдер.
15. Көңіл айту әндеріндегі халықтың философиялық дүниетанымын қалай түсіндіресіңдер?
16. Нақлият әндерінің бүгінгі жастар үшін үлгі-өнегелік мәні бар ма?
17. Нақлият әндерінің музыкалық-поэтикалық ерекшеліктері неде?
18. Мысал әндерге адамның әлсіз жақтары қалай сипатталған?
19. Өсиет әндерге жақсылық пен жамандық қандай көркем сөз өрнектері арқылы суреттеледі?
20. Жұмбақ өлеңдердің тәрбиелік мақсаттары қандай деп ойлайсыздар?

Музыка сабағы барысында бірнеше ойындар жүргізілді: «Тақия тастау» ойыны. Бұл ойын балаларды тез ойлауға, тапқырлыққа, шеберлікке баулиды. Ойынның шарты: Мұғалім «А» деп, тақияны кез-келген оқушының алдына тастайды, ал оқушы болса, «а» дыбысынан басталатын сөздерді көбірек атап шығу керек (ана, ата, аккорд, ансамбль, аллегро, арпеджио) деп тақияны басқа баланың алдына «М» деп тастайды (музыка, минор, мажор, марш, мамыр, мереке т.б.) Ойын осылайша жалғаса береді. Ойынға қатысқан біреуі қателесіп немесе сөз таппай қалған жағдайда, жеңілген болып табылады. Сол жеңілген бала айыбын тартады (ән орындау, би билеу, жұмбақ жасыру т.б.)

Зерттеу барысында: Дәстүрлі өнер арқылы ұлттық тәрбие берудің әдіс-тәсілдер мәселесіне қатысты психологиялық-педагогикалық зерттеулерді оқып-үйренуде мынадай ұғымға тоқталдық: музыка сабағында халық педагогикасын пайдалануға оқушыларды даярлау және мұғалімдерді кәсіби даярлау және педагогтың жеке тұлғасын қалыптастыру үрдісінде әдіс-амалдарының нәтижесі болады.

Қорыта келе «дәстүрлі өнердің жас жеткіншектерге ұлттық тәрбие берудегі рөлі мүмкіндіктері шексіз, өйткені, жеке адамның барлық компоненттеріне (танымдық,

эмоционалды-жігерлілік, практикалық, мінез-құлықтық т.б.) әсер етеді. Оның үстіне бүкіл шетелдік тәжірибе халықтың мәдениетіне сүйену қажеттігін қуаттаса, ал біздің мемлекетіміздің тарихи тәжірибесі оқу-тәрбие үрдісін халықтық педагогикадан бөліп алуды теріс әсерін көрсетіп берді. Сондықтан халықтық педагогиканы оқу-тәрбие үрдісін әдіснамалық негізі деп есептеуге болады. Ұлы ағартушылар халықтың ауызекі шығармашылығы мен үлгі-өнегесін халық даналығының көрінісі ретінде пайдалану жөнінде көптеген құнды идеялар айтты. Оларды өздерінің іс-тәжірибелеріне, еңбектеріне арқау етті, оның тәрбие саласындағы күшіне сенді. Ағартушылардың халық күшіне деген мұндай сенімі халық өмірін, салт-дәстүрін, мәдениетін, тарихын жетік білуге, халыққа деген ыстық сүйіспеншілікке негізделген еді» [5].

Қазақтың халықтық педагогикасының асыл мұраларын (ауызекі поэтикалық, қолөнер, музыкалық шығармашылығы т.б.) «зерттеу, қазақ отбасының тәрбие дәстүрлерін талдау халықтың эстетикалық тәрбиені жүзеге асырудағы педагогикалық талаптарды, әдіс-тәсілдерді, амал-жолдарды, өзіндік ерекшеліктерді бүгінгі күнде көзден таса болып бара жатқан, бірақ өте қажетті деген дәстүрлерді (баланы ерте бастан ұлттық қолөнерге баулу, туыстық байланыстар» [6], отбасы ішіндегі қатынастар т.б.) көре білу оқытушыларға эстетикалық тәрбиелеу ісін ойдағыдай жүзеге асыруға көмектеседі. Ол үшін:

- а) халықтық педагогиканың озық идеяларын педагогикалық ғылым мен мектеп тәжірибесі нысаналы түрде пайдалануы;
- ә) бұл нысаналы бағыт тиісті нормативтік құжаттарда нақты көрінісін табуы;
- б) қазақ халқының мәдени мұрасы жалпы білім беретін мектептердің музыка пәнінің мазмұнына енгізілуі;
- в) оқу-тәрбие процесінің тәжірибесінде жеткіншек ұрпақты ұлттық нақышта тәрбиелеудің тарихи қалыптасқан өркениетті түрлері мен әдістерінің пайдаланылуы;
- г) дәстүрлі өнердің жас жеткіншектерге ұлттық тәрбие берудегі рөлін анықтауда оқушылардың оқу іс-әрекетіне ғана емес, сонымен бірге оқудан тыс іс-әрекетіне де (факультативтік курстар, эстетикалық циклдер жөніндегі үйірмелер және т.б.) енгізілуі;

Қазіргі таңда жалпы орта білім беретін мектептердің алдында халық өнерінің жан-жақты қайта өрлеуі кезеңінде өткеннің рухани құндылықтарын қорғауға, жас ұрпақты тәрбиелеуге, олардың рухани деңгейін көтеруге кеңінен пайдалануға қамқорлық жасау басты міндеттерінің біріне айналып отыр. Сондықтан да жеткіншек ұрпақты еңбек, адамгершілік, идеялық-саяси және эстетикалық жағынан жетілдіру, жеке адамның шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі бүгінгі таңда елімізде жалпы мемлекеттік міндеттер мәселесі деңгейіне көтерілді.

Қазақ халқының өзге халықтармен сонау көне заманнан бергі мәдени байланысының даму жолын суреттейтін тарихи еңбектерге талдау жасау рухани-мәдени бағыттағы жетістіктер көрінісін, сондай-ақ орын алған оқулықтарды саралап көрсетуге мүмкіндік берді. Өткендегіге мұндай көзқарас халықтар арасында бір-біріне деген сыйластық сезімін туындатады, интернационалдық қатынастың нығая түсуіне себепкер болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ұлттық намыс - адамзаттың мақтанышы. Ұстаз kz. Ашық сабақтар сайты. <https://www.tarbie.kz/sabak/1756>
2. Джаздыкбаева М.Б. Болашақ мұғалімнің қазақ халық дәстүрлері негізінде бастауыш сынып оқушыларын әдепке тәрбиелеуге кәсіби даярлығын қалыптастыру. Пғк дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның Авторефераты. Түркістан, 2010. <https://stud.kz/referat/show/78497>
3. Кобейова Т. Ою-өрнек арқылы тәрбие берудің негіздері. Bilimdiler/kz Білімділер портары. 22.05.2020 <http://bilimdiler.kz/tehnologia/31169-oyu-ornek-arkyly-ulttyk-tarbie-berudin-negizderi-atty-bayandama.html>
4. Қамақ Ә.О. Этномәдениет құндылықтары – отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастыру құралы. <https://kopilkaurokov.ru/psihologu/uroki/ulttyktrbiiekundylykbastauy>
5. Адамгершілік туралы педагогтардың пікірлері, адамгершілік тірбиенің мазмұны. 11.03.2014 <https://www.referat911.ru/Pedagogika/adamgershik-turaly-pedagogtardy-pkrler-adamgershik/356647-2795361-place1.html>
6. Алданазар Н. Н. Рухани-адамгершілік құндылықтарды жаңғырту арқылы оқушылардың ұлттық санасын дамыту

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-109-112

CULTURAL VALUES AND WORLDVIEWS REFLECTED IN PROVERBS

SABIT ELVIRA ZHORABEKKYZY

Student of the Faculty of Two Foreign Languages at «Miras university»

Scientific supervisor: PhD, **SPATAI AIGUL ORAZBEKOVNA**

Shymkent, Kazakhstan

Annotation. *This article explores how proverbs serve as cultural signifiers, encapsulating the values, beliefs, and worldviews of the societies from which they originate. Through the use of linguistic relativity, symbolic interactionism, and cultural dimensions' theory, the study analyzes proverbs from five cultural regions- Africa, East Asia, the Middle East, Western civilizations, and Indigenous communities- using a qualitative comparative technique. The results show how proverbs serve to uphold moral teaching, reinforce social standards, and represent philosophical stances. They also highlight both distinctive cultural viewpoints and universal ethical concerns. By arguing that proverbs provide a culturally mediated but universally resonant moral language, the paper advances the fields of linguistic anthropology, moral philosophy, and cross-cultural communication studies.*

Keywords: *Proverbs, cultural values, worldviews, symbolic interactionism, linguistic relativity, Hofstede's dimensions, collective memory, indigenous knowledge, moral education, intercultural communication, folklore, ethnolinguistics, metaphorical language, wisdom traditions.*

Introduction

There are proverbs in almost every language and culture, serving as both cultural legacy archives and communication tools. They are frequently used in everyday speech as condensed statements of wisdom to offer direction, pass judgment, or uphold social norms (Mieder, 2004). Proverbs are an important part of oral tradition, particularly in cultures where storytelling is a major teaching technique or where literacy may have historically been low (Finnegan, 2012).

The proverb's role as a means of cultural transmission makes it a crucial topic for comprehending various groups' worldviews and value systems. The purpose of this study is to examine how proverbs from five different cultural domains include philosophical stances and cultural values. This study's main research topics are: (1) Which ideals are highlighted in proverbs from various cultures? (2) In what ways do these sayings represent more general perspectives on morality, society, nature, and human fate?

The study's theoretical foundation is symbolic interactionism (Blumer, 1969), which holds that people behave in ways that are determined by the meanings they assign to objects. These meanings are shaped by social interaction and altered through interpretation. A key component of this approach is the use of proverbs as symbolic communication tools. Sapir-Whorf's linguistic relativity hypothesis, which contends that language shapes perception and thought, is also incorporated into the study. Thus, as a type of cultural language, proverbs have the power to influence and mirror ethical worldviews and cognitive frameworks.

Methodology

This study employs a qualitative comparative content analysis of 30 proverbs selected from five culturally and geographically distinct regions: Africa, East Asia (primarily China and Japan), the Middle East (mainly Arabic-speaking countries), Western cultures (United States and UK), and Indigenous societies (with an emphasis on Native American traditions). Six proverbs were selected from each region, based on their frequency of use, cultural prominence, and representation in academic literature and proverb collections.

Thematic coding was used to analyze the proverbs. Each proverb was interpreted in light of its cultural and historical background and given a core theme area (for example, fate, cooperation, diligence, respect for elders, and harmony with nature). The cross-cultural comparison was informed

by analytical frameworks from Bourdieu's theory of habitus and symbolic capital, Hofstede's theory of cultural dimensions, and symbolic anthropology (Geertz, 1973). Individualism against collectivism, high versus low power distance, uncertainty avoidance, and long-term versus short-term orientation were among the important factors taken into account.

Results

3.1 African Proverbs: Communalism and Interdependence

African proverbs often underscore the importance of social cohesion, collective responsibility, and intergenerational wisdom. Examples include:

- "If you want to go fast, go alone. If you want to go far, go together." (East African)
- "Wisdom is like a baobab tree; no one individual can embrace it." (Akan)
- "A child who is not embraced by the village will burn it down to feel its warmth." (Igbo)
- "Even the best cooking pot will not produce food." (Ovambo) – Emphasizes the necessity of human effort and cooperation.

These proverbs reflect a collectivist orientation where identity is constructed in relation to the group. The repeated use of nature imagery serves to root human values in environmental and communal metaphors. The Ubuntu philosophy, which centers on the concept of shared humanity ("I am because we are"), is deeply reflected in such sayings.

3.2 East Asian Proverbs: Harmony, Hierarchy, and Endurance

Proverbs in East Asia emphasize harmony, patience, humility, and respect for authority. Examples include:

- "Fall seven times, stand up eight." (Japanese)
- "A wise man adapts himself to circumstances as water shapes itself to the vessel that contains it." (Chinese)
- "He who asks is a fool for five minutes, but he who does not ask remains a fool forever." (Chinese)
- "Better a diamond with a flaw than a pebble without one." (Chinese) – Advocates for striving for excellence over perfection.

Confucian principles are deeply embedded in these sayings, particularly the value of endurance, respect for elders, and societal harmony. Taoist influences are also visible in the imagery of water and adaptability, reflecting the worldview that strength lies in flexibility and softness.

3.3 Middle Eastern Proverbs: Faith, Fate, and Endurance

In Arab cultures, proverbs are shaped by Islamic teachings and fatalistic worldviews. Examples include:

- "What is meant for you will reach you, even if it is beneath two mountains." (Arabic)
- "Patience is the key to paradise." (Arabic)
- "He who has health has hope; and he who has hope has everything." (Arabic)
- "Trust in God but tie your camel." (Arabic) – Balances reliance on divine will with personal responsibility.

These proverbs suggest a world guided by divine will, yet not without the necessity of human initiative. They reflect a duality in Islamic ethics: tawakkul (trust in God) alongside amal (action/effort). The theology of patience and spiritual striving is a recurring motif.

3.4 Western Proverbs: Rationalism and Individual Agency

Western proverbs emphasize pragmatism, personal initiative, and linear thinking. Examples include:

- "The early bird catches the worm." (English)
- "God helps those who help themselves." (American)
- "Time is money." (American)
- "Actions speak louder than words." (English)
- "Don't put all your eggs in one basket." (English) – Advocates risk management and strategic planning.

These proverbs reflect Enlightenment and Protestant work ethic values, particularly those rooted in Calvinist thought: the virtues of hard work, frugality, and individual accountability. Max Weber's thesis on the Protestant ethic and the spirit of capitalism is relevant here, as these proverbs align with capitalist values of efficiency and self-reliance.

3.5 Indigenous Proverbs: Nature, Spirituality, and Stewardship

Indigenous proverbs emphasize harmony with nature, spirituality, and community. Examples include:

- "We do not inherit the Earth from our ancestors; we borrow it from our children." (Native American)
- "Listen to the wind—it talks. Listen to the silence—it speaks." (Lakota)
- "The frog does not drink up the pond in which it lives." (Sioux) – Emphasizes sustainability.
- "All things share the same breath—the beast, the tree, the man." (Lakota)

These proverbs are shaped by animistic and holistic worldviews, emphasizing interdependence and the sacredness of all life. They reflect eco-centric ethics and a worldview in which the human and non-human are deeply interconnected.

Discussion

4.1 Cultural Dimensions in Comparative Perspective

The data reveal that African and Indigenous proverbs align with collectivist and ecological worldviews, while East Asian proverbs emphasize social harmony and hierarchical respect. Western proverbs tend to be individualistic and instrumental, and Middle Eastern proverbs highlight spiritual endurance and divine sovereignty. These results corroborate Hofstede's cultural dimensions theory, particularly the contrast between collectivist and individualist societies and between cultures with strong uncertainty avoidance and those with high tolerance for ambiguity.

4.2 The Role of Proverbs in Moral Instruction

Across all cultures, proverbs serve as educational instruments. They often emerge in contexts of elder-to-youth transmission, ritual storytelling, or communal decision-making. Their pedagogical utility lies in their brevity, metaphorical power, and emotional resonance. Even as modernity and globalization shift cultural practices, proverbs retain a role in grounding communal identities and ethical reasoning. From a Vygotskian perspective, proverbs act as cultural tools that mediate learning and meaning-making processes.

4.3 Toward a Universal Moral Grammar?

Despite their cultural specificity, many proverbs reflect shared ethical principles: the value of perseverance, the importance of honesty, the need for respect, and the pursuit of balance. These commonalities suggest a form of universal moral grammar—a set of core human values interpreted through diverse cultural lenses (Norrick, 1985). Jungian archetypes may also be at play, suggesting a collective unconscious that manifests similar symbolic structures across cultures.

Conclusion

Cultural values are reflected in and shaped by proverbs. They condense intricate sociological knowledge into easily understood, remembered formats that capture the ways in which various societies view the world and the role of humans in it. Proverbs offer a linguistic tapestry of human cultural expression, ranging from Middle Eastern trust in destiny to Indigenous love for environment, and from African communalism to Western individualism.

Proverbs' changes in the digital age, their preservation or loss in diaspora communities, and their functions in intergenerational conflict and continuity could all be the subject of future study. Deciphering proverbs is therefore a study of identity, cultural philosophy, and language.

REFERENCES

1. Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. University of California Press.
2. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
3. Finnegan, R. (2012). *Oral Literature in Africa*. Open Book Publishers.
4. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books.
5. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Sage.
6. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
7. Norrick, N. R. (1985). *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*. Mouton.
8. Sapir, E., & Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT Press.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
10. Weber, M. (2002). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Routledge.
11. Yankah, K. (1989). *Proverbial Discourse in Akan: A Theory of Proverb Praxis*. Diasporic Africa Press.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-113-116

ӘОЖ:376.217

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ

АБДЫҚАЛЫҚОВА ЖҰЛДЫЗ ТҰРСЫНЗАДАҚЫЗЫ

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, магистр, оқытушы

СӘРСЕНОВА САБИНА

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, 3 курс студенті

Аннотация: цифрландыру-жаһандық үрдіс. Бүгінгі таңда “ақылды технологиялар” адамзат өмірінің барлық саласына еніп, оның ажырамас бөлігіне айналған. Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жақсартуды көздеген мемлекеттер ұстанатын жаһандық үрдіс.

Тірек сөздер: Цифрландыру, ақпараттық технология, АКТ, жаңарту, жаһандық үрдіс.

Аннотация: цифровизация – глобальный тренд. Сегодня «умные технологии» вошли во все сферы жизни человека и стали ее неотъемлемой частью. Цифровизация — это глобальная тенденция, которой следуют страны, стремящиеся развивать конкурентоспособную экономику и улучшать качество жизни своего народа.

Ключевые слова: Цифровизация, информационные технологии, ИКТ, модернизация, глобальный тренд.

Annotation: digitization is a global trend. Today, "smart technologies" have entered all spheres of human life and become an integral part of it. Digitization is a global trend followed by countries aiming to develop a competitive economy and improve the quality of life of their people.

Key words: Digitization, information technology, ICT, modernization, global trend

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев аталған мәселеге байланысты «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты жолдауында: «Жалпы, еліміздің білім беру және ғылым саласының алдында кезек күттірмес ауқымды міндет тұр. Бұл – уақыт талабына сай болумен қатар, әрқашан бір адым алда жүріп, тың жаңалықтар ұсына білу деген сөз» – деп атап көрсеткен [1].

Цифрландыру-жаһандық үрдіс. Бүгінгі таңда “ақылды технологиялар” адамзат өмірінің барлық саласына еніп, оның ажырамас бөлігіне айналған. Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жақсартуды көздеген мемлекеттер ұстанатын жаһандық үрдіс. Білім саласына елеулі өзгерістер енгізіліп жатқан қазіргі кезеңде мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жеке басын дамыту, білім беру мазмұнын жаңарту, болашақ ұрпақ тәрбиесін жаңа сапалық деңгейге көтеру міндеті тұр. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда басты назарда ұстанатын мәселенің бірі – білім мазмұнын жаңарту [2].

Мектепке дейінгі кезеңдегі білім мазмұнын жаңарту негізінен білім мазмұнының мәнін ашу және оны дұрыс тандай білу, білім мазмұнын жүйелеу, білім сапасын арттырумен және оны қалыптастыруда дәстүрлі әдіс – тәсілдердің орнына жаңа педагогикалық технологияларды пайдалана білумен де тығыз байланысты. Қазіргі кезеңдегі қоғамдық өзгерістер мен жаңа білім беру кеңістігінде жаңартуларға қатысу маңызды жауапкершілік жүктейді.

Бүгінгі күннің негізгі талабы - баланың ақыл-ойын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерін қалыптастыру, заман талабына сай ой санасын жүйрік етіп тәрбиелеу. Ғылым мен техниканың жылдан жылға кең өріс алып, жедел қарқынмен дамуы,

білімнің негізі балабақшаларға да өз әсерін тигізуде. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану, IT күзiреттiлiк педагог тәрбиеші үшін зор рөл атқарады [3].

Қазіргі жылдам ақпаратта мектеп жасына дейінгі балаларды оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану мақсатқа сай. Тiкелей оқу іс-әрекетіне бөлінген қысқа уақыт ішінде материалды толығырақ қарастыруға, оны қолжетімді, кеңірек, өзекті етіп көрсетуге мүмкіндік береді. Ақпараттық технологиялар қызығушылықты арттыруға, балалардың ақыл-ой әрекетін белсендіруге, ойөрісін кеңейтуге, эмоционалды реакцияны тудыруға ықпал етеді.

Ақпараттық технологияларды пайдалану балалардың танымдық белсенділігін белсендіруге ықпал етеді, психикалық процестерді ынталандырады және дамытады, ойлауды, қабылдауды, есте сақтауды дамытады, қазіргі қоғамда белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастырады. Сонымен қатар дидактикалық, иллюстрациялық, анимациялық, бейнематериалды балалар ықыласпен қабылдайды, оқу материалын игеру еркін түрде жүреді. Толы цифрландырылған қоғамда адам баласының дүние танымы мен өмірге көзқарастары, құндылықтары мен мінез-құлқы да өзгеруде. Осыған орай, қазіргі заман педагогикасы креативті, яғни, тапқыр, ұтқыр, жасампаз ұрпақ тәрбиелеуді мақсат етіп отыр.

Балабақшадағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар-қазіргі мектепке дейінгі тәрбиенің өзекті тақырыбы болып саналады. Егер елімізде білім беру саласында болып жатқан оқиғаларға қарасақ, соңғы бес жылда мектепке дейінгі мекемелерде АКТ неге қарқынды дамып келе жатқанын көреміз. Ең алдымен, АКТ дегеніміз не және олар мектепке дейінгі білім беру мекемесінде қандай нақты жұмыс қажет екенін нақты түсіну керек. Компьютер баланың өміріне ерте жастан бастап еніп, оның жеке басының қалыптасуына оң және теріс әсер ететінін бәріміз білеміз. Балалар психикасына әсер ету күші бойынша қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар басқа құралдармен салыстыруға келмейді [4].

Ақпараттық технологиялар қарқынды дамып, өмірдің барлық салаларына енгізілуде. Олар ең маңызды құралға айналады оқыту, соның ішінде мектеп жасына дейінгі балалар. Білім беру ортасында ақпараттық технологияларды қолдану мектеп жасына дейінгі балаларды оқытуға қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді. Мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту және тәрбиелеу процесінде ақпараттық технологияларды қолдану теориясы мен практикасы жеке зерттеудің тақырыбы болған жоқ және қарастыруды қажет етеді. Өзектілігі бұл мәселенің теория мен практика үшін маңыздылығына және оның жеткіліксіз дамуына байланысты.

Тәрбиешінің маңызды мақсаттарының бірі-мектеп жағдайында олар оңай бейімделуі үшін оқушыларының болашақ перспективаларын анықтауға көмектесу. Компьютердің және ойын түріндегі және білім берудегі басқа да арнайы компьютерлік құралдардың көмегімен мұғалімдер балаларға абстрактілі ұғымдарды түсінуге және сыни ойлауды дамытуға көмектесуі керек. Тәрбиешілер мектеп жасына дейінгі кезеңдегі білім сапасы балалардың мектептегі, жұмыстағы және жеке өміріндегі жетістігі мен сәтсіздігіне әсер ететінін есте ұстауы керек. Ақпараттық технологиялар қолданылатын оқу сабақтарында мұғалімдер сөздік қорын және тілдерді дамытуға (ойындар, әңгімелер және т.б. арқылы), осы жастағы балаға қол жетімді логикалық мәселелерді шешуге, әлеуметтік дағдыларды жақсартуға, компьютерлік құралдармен жұмыс істеуге баса назар аударуы керек. баланың интеллектісін арттыруға мүмкіндік береді. Мектепке дейінгі білім беруде ақпараттық технологияларды қолданудың артықшылықтары:

Дәстүрлі оқыту мен оқытуды ақпараттық технологиялармен салыстыра отырып, екіншісінен келесі бірқатар артықшылықтарды ажыратуға болады:

- ақпарат экранда ойын форматында беріледі, бұл балалардың қызығушылығын тудырады; - компьютердің арқасында ақпарат көрнекі бола бастайды, мектеп жасына дейінгі балалар мұндай ақпаратты жақсы қабылдайды;

- қозғалыс, дыбыс, анимация баланың назарын ұзақ уақыт бойы аударады;
- бала жеке оқыту мүмкіндігіне ие болады;
- бала шешілетін міндеттердің қарқыны мен санын дербес реттейді;

- компьютерде оқу кезінде бала өзіне деген сенімділікке ие болады, ол көп нәрсе істей алады;

- компьютерлік технологиялар өмірде көрінбейтін жағдайларды модельдеуге мүмкіндік береді (зымыранның ұшуы, химиялық реакциялар, күтпеген және ерекше әсерлер);

- компьютер балаға қателерді өздігінен түзетуге шексіз мүмкіндік береді.

Компьютердің ақпаратты бір уақытта мәтін, графикалық сурет, дыбыс, сөйлеу, бейне түрінде ойнату, деректерді есте сақтау және үлкен жылдамдықпен өңдеу қабілеті мамандарға балаларға барлық ойындар мен ойыншықтардан түбегейлі ерекшеленетін жаңа әрекеттер жасауға мүмкіндік береді. Мұның бәрі мектепке дейінгі тәрбиеге сапалы жаңа талаптар қояды - үздіксіз білім берудің бірінші буыны, оның басты міндеттерінің бірі - баланың жеке басының байытылған даму әлеуетін құру. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесіне ақпараттық технологияларды енгізу қажет. Тәжірибе көрсеткендей, бұл жағдайда балалардың ұйымдастырылған іс-әрекетке деген қызығушылығы едәуір артады, танымдық мүмкіндіктер деңгейі артады. Түсіндіру мен бекітудің жаңа ерекше әдістерін қолдану, әсіресе ойын түрінде, балалардың еріксіз назарын арттырады және ерікті зейінді дамытуға көмектеседі. IT технологиялар тұлғаға бағытталған тәсілді қамтамасыз етеді. Компьютердің мүмкіндіктері танысу үшін ұсынылған материалдың көлемін арттыруға мүмкіндік береді.

Жаңа заман өзінің талап – тілегін айқындап, білім берудің өзгерістерін ұсынуда. Біз әрине, барлық талапты ескеріп, заманауи үлгіде оқытуды басшылыққа алғанымыз жөн. Қазіргі таңда барлық мекемелер ақпараттық – коммуникациялық талаптарға сай екендігін ескерсек, мультимедияны маңызды құрал ретінде сәтті пайдалана алудың мүмкіншілігінен мүлт кетпегеніміз жөн. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің атқаратын маңызы орасан зор. Ол тек кішкентай бүлдіршіндердің қызықты уақыт өткізетін кезеңдері ғана емес, сонымен қатар білімнің алғашқы іргетасы қаланатын орта.

Жалпы, балабақша тәрбиеленушілерінің бойында қоршаған ортаға деген құбылысты кеңінен ашу үшін қарапайым элементтерді қолданған жөн. Ол тұрмыстық техника, жан – жануар, өнер және өздерінің қолданатын заттарымен байланысты болғаны жақсы. Кіші жастағы бүлдіршіндер кез – келген дүниеге ерекше ықылас білдіріп, асқан ыждахаттылықпен назар аударады. Сол себепті, ұстаздың ұсынған дүниесі оларға ерекше әсер ететіні анық. Әсіресе, заманауи технологиялардың көмегімен жобалау әдісін түрлендірсе, тіптен жақсы.

Бүгінгі таңда инновация кең етек алып, өзінің өзектілігін байқататыны жасырын емес. Технологиялар тіршілігімізге тереңінен еніп, күнделікті тұрмыста да қолданылады. Сол себепті, бүлдіршіндер үшін заманауи құрылғылар аса таңсық емес. Олар ақпараттық – коммуникациялық құралдарды пайдалануға ерекше ынта қояды. Ал, тәрбиешімен бірлескен жобалау әрекеті, сол қызығушылықты одан әрі арттырып, таным көкжиегін кеңейтіп, жан – жақты ойлауына мүмкіндік береді. Балабақша бүлдіршіндеріне берілген тапсырмалар легі ата – аналарды да айналып өтпейтіні анық. Отбасында бірлескен жұмыстар, баланың білімге деген ынтасын оятып, ата – анасына деген шексіз құрметін одан әрі дамытады. Өзіне деген сенімділік ұлғайып, тұлғалық көзқарасы қалыптасады. Ақпараттық технологиялар мектепке дейінгі ұйым педагогтарына әртараптандыруға және тәрбиеленушілердің ата-аналарымен жұмыс сапасын арттыруға көмектеседі. Ата - аналар мен педагогтардың қарым-қатынасы Whatsapp, Instagram, Telegram мессенджерлері арқылы жүзеге асырылады, онда балабақша мамандары ата-аналарға үйде ойын әрекеттерін ұйымдастыру бойынша кеңестер, ұсыныстар ұсынады. Мектепке дейінгі ұйымның сайтында ата-аналар фотосуреттерді, мерекелер, іс-шаралар жазбаларын көріп, балабақша жаңалықтарын біле алады. Ата-аналар балаларымен бірге шығармашылық және білім беру онлайн сайыстарына, тақырыптық апталарға, мерекелер мен ойын-сауықтарға белсенді қатысуға мүмкіндік алады [5] .

Сонымен, ақпараттық технологиялар мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі тиімді ынталандырулардың бірі болып табылатын оқушы, тәрбиеші және ақпараттандыру және коммуникация құралдары арасындағы ақпараттық өзара әрекеттесудің принципті жаңа құралы болып табылады, бірақ сонымен бірге оны есте сақтау қажет.

Цифрлық қоғам дәуіріндетірі «адамдардың қарым-қатынасын ештеңе алмастыра алмайды, сондықтан мектепке дейінгі жастағы балалармен жұмыс істеуде ақпараттық технологияларды қолдануды ақылғақонымды, дозаланған түрде қарастыру маңызды. қазіргі педагог – заман ағымына ілесетін, ақпараттық технологияны өз ісінде көптеген тапсырмаларды жеңілдету, ата-аналар мен балалардың сұранысын қанағаттандыру үшін пайдаланатын, өз тәжірибесін бүкіл әлемге тарататын, әріптестерінің тәжірибесін қабылдай алатын тұлға дегім келеді. Бірақ, ең алдымен, заманауи педагог – жаңа білім мен міндеттерді меңгеруге әрқашан дайын адам.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев аталған мәселеге байланысты «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты жолдауы.
2. Апатова Н.В. Мектепке дейінгі білім берудегі ақпараттық технологиялар. - М., 1999 ж
3. Безруких М.М., Парамонова Л.А., Слободчиков В.И. Мектепке дейінгі тәрбие: «плюс» және «минус»//Бастауыш білім.-2006.-№3.-9-11 б.
4. Горвиц Ю.М. Компьютер және балалар / Горвиц Ю.М.// Өзіңе көмектес. - 1996. - № 9. С.В. Гурьев. Балалардың білім беру мекемелерін компьютерлендірудің мақсаттылығы. Мәскеу, 2014ж.
5. Г.К. Селевко. Ақпараттық-коммуникациялық құралдарға негізделген педагогикалық технологиялар. Мәскеу: Мектеп технологияларының ғылыми-зерттеу институты, 2005 ж.
6. М.К. Антошин. Компьютерде жұмыс істеуге үйрету. – М.: Ирис-пресс, 2007 ж.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-117-121

УДК 372.881.1

OPTIMIZING ENGLISH LANGUAGE LEARNING THROUGH VISUAL STRATEGIES

DAURENOVA NAZYM SHAKHIZADAKYZY

Master's student of the educational program of foreign languages and translation, Korkyt Ata
Kyzylorda University
Kyzylorda, Kazakhstan

Abstract: This article explores the role of visual strategies in English language learning, emphasizing their potential to enhance comprehension, retention, and learner engagement. The study outlines the theoretical and methodological foundations of using visuals, referencing multimodal learning, visual literacy, and cognitive load theory. It discusses specific instructional techniques such as Total Physical Response (TPR), CLIL, and blended learning models. Practical examples demonstrate how visuals can simplify complex grammar and vocabulary while catering to various learning styles. The article also addresses challenges, including the risk of cognitive overload and technological limitations, proposing solutions for balanced integration. Ultimately, it advocates for thoughtful application of visual aids to foster effective and inclusive language education environments.

Аннотация: В статье рассматривается роль визуальных стратегий в обучении английскому языку, с акцентом на их способность повышать понимание, запоминание и вовлеченность обучающихся. Описаны теоретико-методологические основы использования визуальных средств, включая мультимодальное обучение, визуальную грамотность и теорию когнитивной нагрузки. Обсуждаются конкретные педагогические приемы, такие как TPR, CLIL и смешанное обучение. На практических примерах показано, как визуализация упрощает освоение грамматики и лексики, адаптируясь под различные стили обучения. Также затронуты вызовы: перегрузка восприятия и технические ограничения. В заключение, подчеркивается важность осознанного и сбалансированного использования визуальных методов для создания эффективной образовательной среды.

Аңдатпа: Бұл мақалада ағылшын тілін үйретуде визуалды стратегиялардың маңыздылығы қарастырылады. Көрнекі құралдардың оқу үдерісін жандандырып, грамматикалық құрылымдар мен сөздік қорды меңгеруді жеңілдететіні айтылған. Мақалада көрнекілікті қолданудың теориялық негіздері, когнитивтік жүктеме, мультимодальді оқыту және визуалды сауаттылық мәселелері талданады. Сондай-ақ CLIL, TPR, қашықтық және аралас оқыту секілді әдістерге негізделген нақты мысалдар ұсынылады. Сонымен қатар визуалды әдістердің шектеулері де қозғалып, тиімді қолданыс жолдары баяндалады. Автор визуалды әдістерді саналы түрде қолдану арқылы инклюзивті және сапалы тілдік орта қалыптастыруға болатынын атап өтеді.

Keywords: visual aids, cognitive load, dual coding, TPR, CLIL, language learning, multimodal learning.

Introduction

In the evolving landscape of language education, the integration of visual principles into English language teaching has emerged as a pivotal area of exploration. This article delves into the scientific and methodological foundations that underpin these visual principles, illuminating their significance in enhancing the efficacy of language acquisition.

The ubiquity of visual stimuli in our daily lives is undeniable, and their impact on learning processes is profound. In the realm of language education, visual aids are not merely ancillary tools

but are central to the facilitation of comprehension and retention. The visual dimension of language teaching encompasses a wide array of elements, from text and imagery to video and interactive media, each offering unique advantages in the educational milieu.

This article aims to dissect the theoretical underpinnings that justify the use of visual principles in language teaching, drawing upon cognitive psychology, educational theory, and linguistic research. It posits that a methodical approach to incorporating visual elements can significantly bolster the learning experience, catering to diverse learning styles and preferences.

Furthermore, the article will explore various methodological approaches that operationalize these principles in practical teaching scenarios. It will present a critical analysis of current practices, highlighting innovative strategies that have yielded positive outcomes in language proficiency.

As we embark on this scholarly journey, we invite readers to consider the transformative potential of visual principles in English language teaching. Through a rigorous examination of their scientific and methodological bases, we endeavor to contribute to the enhancement of language education for learners across the globe.

The cornerstone of any academic discourse lies in the clarity and precision of its fundamental concepts. In the context of integrating visual principles into English language teaching, it is imperative to define and elucidate the key terms and concepts that form the bedrock of this pedagogical approach.

At the heart of visual principles in language teaching is the concept of visual literacy. This refers to the ability to interpret, negotiate, and make meaning from information presented in the form of an image. Visual literacy is as critical as textual literacy in today's image-saturated culture, especially in the process of language acquisition where visual cues often accompany textual information [1].

Multimodal Learning extends beyond the visual to encompass multiple modes of communication that can enhance learning. It includes linguistic, visual, auditory, spatial, and kinesthetic modes. Multimodal learning theories suggest that learners comprehend and retain information better when they engage with it in multiple ways [2].

Cognitive Load Theory posits that the human brain has a limited capacity for processing information at any given time. Effective visual aids in language teaching should aim to reduce unnecessary cognitive load, thereby freeing up mental resources for higher-order thinking and language processing [6].

A key pedagogical strategy, scaffolding refers to the support given to learners that enables them to achieve higher levels of understanding. In the visual domain, scaffolding might involve the use of images, diagrams, or graphic organizers to help learners grasp complex language concepts.

Authentic Materials are materials that have not been specifically created for the purposes of language teaching but are real-life examples of language use. The use of authentic visual materials, such as news clips, advertisements, or infographics, can provide learners with context-rich resources that enhance both engagement and comprehension.

By grounding our discussion in these fundamental concepts, we set the stage for a deeper exploration of how visual principles can be effectively integrated into English language teaching. These concepts not only provide a theoretical framework but also guide the practical application of visual aids in educational settings, ensuring that they serve to facilitate rather than hinder the language learning process.

Research Results

The application of visual principles in teaching, particularly in the domain of English language education, is a multifaceted endeavor that requires a nuanced understanding of both the cognitive aspects of learning and the pedagogical strategies that can facilitate it. This section of the article will explore the various visual principles that can be harnessed to enhance the teaching and learning experience [3].

Visual aids used in teaching should be directly related to the learning objectives. They must serve a clear educational purpose, whether it's to illustrate a point, provide an example, or assist in

the organization of information. For instance, a chart depicting verb tenses can offer a visual representation that supports the understanding of complex grammatical structures.

Any visual element introduced in the classroom must be clear and easily interpretable. Cluttered or overly complex visuals can confuse learners, leading to cognitive overload. Simplicity in design and content ensures that learners can focus on the language aspect without being distracted by irrelevant details.

Visuals should be engaging and capable of capturing the learners' attention. This does not mean they have to be flashy or elaborate; rather, they should be interesting enough to provoke curiosity and stimulate further exploration. Engaging visuals often use color, contrast, and balance to draw the eye and hold the learner's interest.

With the advent of digital technology, interactivity has become a key visual principle. Interactive whiteboards, online games, and language apps employ visual elements that learners can manipulate, which not only aids in retention but also makes the learning process more dynamic and enjoyable.

Visuals must be culturally appropriate and sensitive to the backgrounds of all learners. This ensures inclusivity and prevents any potential misunderstandings or offenses that could arise from culturally insensitive material.

While educational value is paramount, aesthetic appeal cannot be overlooked. Well-designed visuals that are aesthetically pleasing can enhance the learning environment, making it more conducive to language acquisition.

A variety of visual aids should be used to cater to different learning styles. This includes static images, videos, infographics, and realia. By varying the types of visuals, teachers can address the diverse preferences of their students, ensuring that each learner can find something that resonates with them.

Instructors can benefit from digital platforms that support visual learning. For example, Canva allows educators to create interactive posters and grammar visuals with ease. Genially enables the production of animated presentations that bring grammatical rules to life. Quizlet supports image-based vocabulary cards that aid memorization. These platforms not only increase engagement but also foster creativity in the classroom.

Incorporating these visual principles into English language teaching not only aids in the comprehension of linguistic concepts but also enriches the overall educational experience. By thoughtfully selecting and employing visuals, educators can create a vibrant and effective learning atmosphere that fosters both engagement and understanding [3].

The exploration of teaching methods in the context of English language education is a dynamic and ever-evolving field. It encompasses a range of strategies, techniques, and approaches that aim to facilitate language acquisition in the most effective and efficient manner. This section will delve into various teaching methods that leverage visual principles to enhance learning outcomes.

Task-Based Learning (TBL) is a student-centered approach that involves completing meaningful tasks using the target language. Visuals play a crucial role in TBL, providing context and cues that guide learners through the task. For example, a task might involve interpreting a visual story and then discussing it, which encourages active language use [4].

In Content and Language Integrated Learning (CLIL), students learn a subject through the medium of a foreign language. Visual aids such as diagrams, charts, and videos can help bridge the gap between content understanding and language proficiency, making complex subjects more accessible to language learners.

The Communicative Approach method emphasizes the importance of communication in learning a language. Visuals such as role-play cards, picture prompts, and real-life scenarios encourage students to practice language in context, enhancing their communicative competence.

Total Physical Response (TPR) is based on the coordination of language and physical movement. Visual cues can trigger physical responses that reinforce the understanding of the

language. For instance, a teacher might use images to instruct students to perform actions, thereby linking vocabulary with kinesthetic experiences.

The Silent Way approach relies on the cognitive involvement of learners to discover and produce the target language. Visual materials such as Cuisenaire rods or color-coded charts are used to prompt learners to form sentences and construct meaning without direct verbal instruction.

Developed on the premise that a relaxed and comfortable environment accelerates learning, suggestopedia uses visual arts, music, and drama to create a positive learning atmosphere. Visuals are used to stimulate the imagination and facilitate the absorption of language.

In a flipped classroom, traditional lecture and homework elements are reversed. Visual materials such as instructional videos and interactive presentations are viewed by students at home, while class time is dedicated to exercises, projects, and discussions, allowing for deeper engagement with the language.

Another promising approach is the Flipped Classroom model, where traditional lecture and homework elements are reversed. Students watch video materials or presentations at home and then apply that knowledge in class through practice and discussion. This method enhances autonomy and allows visuals to be used more extensively, such as instructional videos, mind maps, or dynamic charts [3].

Blended Learning method combines traditional face-to-face instruction with online learning. Visuals are integral to the online component, where interactive modules, video lessons, and digital storytelling can cater to different learning styles and provide a rich multimedia experience.

By integrating these methods with visual principles, teachers can create a more inclusive and effective learning environment. Visuals not only support the understanding of language concepts but also cater to diverse learning preferences, making the educational experience more engaging and rewarding for students.

Conclusion

The introduction of visual principles into English language teaching has both significant advantages and potential disadvantages. In this section of the article, we will look at both sides to give a comprehensive assessment of the impact of visual methods on learning.

Advantages:

1. Visual aids can simplify complex language structures, making them more understandable to students.
2. Interesting and attractive visual materials can hold the attention of students and stimulate their active participation in the learning process.
3. Visual techniques can meet the needs of students with different learning preferences, including visual, auditory, and kinesthetic styles.

Disadvantages:

1. Too many visual stimuli can lead to cognitive overload when students cannot effectively process all the information presented.
2. High-quality visual materials require time, effort and sometimes financial investments to create and update them.
3. Not every educational environment has access to the necessary technologies to use certain types of visual aids [5].

In conclusion, visual principles play an important role in teaching English. They not only enrich the learning process, making it more interactive and attractive, but also contribute to a deep understanding and assimilation of language material. Visual aids can serve as a powerful catalyst for learning, offering students a variety of ways to interact with language and supporting different learning styles.

However, careful consideration should be given to the use of visual techniques to avoid overloading and ensure that each student can make the most of the learning process. Effective use of visual aids requires teachers to take a conscious approach to the selection of materials and integrate them into the curriculum.

Ultimately, the goal is to create a balanced and harmonious educational environment where visual principles serve to enhance rather than distract from the learning process. With the right approach and resources, visual techniques can greatly enrich the English language learning experience, making it more effective and enjoyable for students of all ages and levels. In conclusion, the thoughtful use of visual strategies enables teachers to address various learner needs, including those of students with special educational needs. By incorporating visuals systematically, educators can not only improve language comprehension but also create an inclusive, motivating, and learner-centered environment. Further research may explore the long-term effects of visual strategies on language retention and communicative competence.

REFERENCES:

1. Артемов В.А. Психология наглядности в обучении. — М.: Просвещение, 2016. — 345 с.
2. Гафуровна Н.В., Чурилова Е.Ю. Педагогическое применение мультимедийных средств: учебное пособие. — Красноярск: СФУ, 2015. — 204 с.
3. Маслыко Е.А., Бабинская П.К., Будько А.Ф., Петрова С.И. Справочник учителя иностранного языка. — Минск: Вышэйшая школа, 2015. — 540 с.
4. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Основы теории общения и образования в области ИЯ: методическое пособие. — М.: Рус. яз. Курсы, 2015. — 568 с.
5. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. — Ростов н/Д: Феникс; М.: Глос-Пресс, 2016. — 640 с.
6. Mayer R.E. Multimedia Learning. — New York: Cambridge University Press, 2001. — 230 p.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-122-126

О ПОНЯТИЯХ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ, РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ И РЕЧЕВЫХ ЗНАНИЙ

СЕВДА АББАСОВА

Доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Аннотация. В современную эпоху коммуникация выполняет функцию обмена информацией. Вот почему обмен информацией считается одним из основных аспектов коммуникации. Коммуникация также служит созданию эффективных взаимоотношений между людьми и регулированию этих отношений. В этой связи разрешение наиболее острых конфликтов, межгосударственных вопросов высокого уровня, дипломатических отношений также решается путем переговоров.

Хотя понятия речевых привычек, речевых навыков и речевого развития связаны с речью, их нельзя отождествлять. Овладение речевыми навыками означает автоматическое соблюдение необходимых речевых правил и законов в результате развития в этой области.

Речевые навыки включают в себя умения, приобретаемые в процессе общения. Хотя речевые и языковые навыки взаимосвязаны, иногда они могут функционировать независимо. В результате порой у ученика с высокими навыками письма наблюдаются слабые навыки говорения, общения и участия в диалоге. Или, наоборот, у них может быть прекрасная речь, высокая способность выражать свои мысли и идеи, но их письменная речь слаба.

В статье раскрываются требования к речи, отмечается, что соблюдение требований к речи влияет на формирование речевых навыков высокого уровня. Показано, что контроль всех этих качеств как в устной, так и в письменной форме речи на уроках азербайджанского языка повышает эффективность обучения речи. Студент должен стремиться к тому, чтобы его речь была правильной, точной, ясной, логичной и связной как в письменной, так и в устной речи. Для успешного достижения результатов обучения необходимо провести серьезную работу по оказанию помощи учащимся в приобретении навыков говорения. Успешная организация этих мероприятий является результатом регулярной деятельности педагогов в соответствии с учебной программой.

Ключевые слова: устная речь, развитие речи, речевые навыки, речевые привычки

İnsanlar ünsiyyət vasitəsilə öz fikirlərini ifadə edir, daxili dünyalarını biruzə verir, qarşılarındakı insanları başa düşmək, anlamaqla müxtəlif xarakterli əlaqələr qururlar. Düzgün ünsiyyət qurmaqla əməkdaşlığa nail olmaq və məqsədə daha tez çatmaq mümkündür. Ünsiyyəti sadəcə adi danışiq prosesi kimi başa düşmək düzgün deyil. Hər hansı bir situasiyanı anlamaq, öyrənmək, analiz - sintez etmək üçün ünsiyyət mühümdür. Səbəbi odur ki, hər hansı bir problemi həll etdikdə əvvəlcə onu öyrənmək, aydınlaşdırmaq, ən kiçik detallarını dərk etmək, onun ayrı-ayrı mərhələlərini qavramaq lazımdır ki, bu da digər vasitələrlə yanaşı ünsiyyət vasitəsilə həyata keçirilir.

Ünsiyyət proses iştirakçıları üçün əhəmiyyətli məlumat mübadiləsi olmaqla müəyyən məqsədlərə çatmağa kömək edir, Hər fi tərcümədə ünsiyyət anlayışı “ümumi”, “hamı tərəfindən paylaşılan” deməkdir. Hər bir şəxsin ən gözəl keyfiyyətlərindən biri onun nitq mədəniyyətinə malik olmasıdır. Yüksək nitq mədəniyyəti insanın ümumi inkişafında xüsusi rol oynayır. İstər məzmun, istərsə də zahiri cəhətdən düzgün nitq fikrin təsirli ifadə olunmasına xidmət edir.

Müasir dövrdə dil ünsiyyətinin şifahi və yazılı formasından geniş istifadə olunur. Ünsiyyətin yazılı formasına nisbətən şifahi forması daha qədimdir. Hələ ibtidai icma quruluşu dövründə insanların bu və ya digər formada ünsiyyətə ehtiyacları yaranmışdır. Onlar müxtəlif əmək növləri ilə - ovçuluq və ya maldarlıqla məşğul olmuş və bu zaman bir - birləri ilə əlaqə və ya ünsiyyət qurmaq ehtiyaclarını ödəməyə çalışmışlar. Bunun üçün onlar qırıq-qırıq səslərdən, müxtəlif işarələrdən istifadə etmişlər. Zaman keçdikcə bu insanlarda nitq yaranmış və ünsiyyət ehtiyacı asanlaşmışdı.

Müasir dövrümüzdə ünsiyyət informasiya mübadiləsi funksiyasını yerinə yetirir. Məhz buna görə də, informasiya mübadiləsi ünsiyyətin əsas cəhətlərindən biri kimi qəbul edilir. Ünsiyyət insanlar arasında səmərəli qarşılıqlı münasibətlərin yaranmasına, bu münasibətləri tənzim etməyə də xidmət edir. Bu baxımdan ən gərgin münaqişələrin həlli, yüksək səviyyədə dövlətlərarası məsələlər, diplomatik münasibətlər də danışıqlar yolu ilə həll olunur.

Hər bir insanın ən gözəl keyfiyyətlərindən biri onun zəngin nitq mədəniyyətinə malik olmasıdır. Atalar gözəl deyib: “İnsanı geyiminə görə qarşılayıb ağına görə yola salarlar”. Təbii ki, ağıl onun nitqində, ifadə tərzində, özünü təqdim etmə qabiliyyətində, inandırma gücündədir. Məzmunca dolğun, formaca zəngin nitq fikrin təsirli ifadə olunmasına xidmət göstərir.

Nitqin yüksək səviyyədə qurulması bütün dövrlərdə hələ qədim zamanlardan gözəl nitq mədəniyyətinə sahib insanlar cəmiyyətdə sayılıb-seçilən şəxslər olmuşlar. Qədim Roma natiqlik sənətinin inkişafında əsas mərkəzlərdən biri kimi tanınmışdır. Antik yunan və Roma natiqlərindən Aristotel, Kvintilian, Demosfen, Siseron, Esxil və başqaları müasir dövrdə bütün dünya üçün yüksək nitq mədəniyyətinə sahib şəxsiyyətlərdir. Aristotelin adı natiqlik sahəsində ilk sıralarda səslənir. Onun “Ritorika” adlı əsəri natiqlik sənətinin ilkin nümunələrindəndir. Gözəl və bəlağətli nitqə verilən tələblər, nitqin quruluşu, xüsusiyyətləri haqqında geniş bəhs edən bu əsər bütün dünyada natiqliyin inkişafına böyük təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda da gözəl danışığa, natiqliyə böyük önəm verilmişdir. Tarix boyunca şair və yazıçı-larımız, dahi mütəfəkkirlərimiz söz və bəlağətli nitq haqqında qiymətli fikirlər söyləmişlər. Ziyalı maarifpərvərlərimizdən A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, S.Ə.Şirvani, M.Sidqi, S.M.Qənizadə, M.Mahmudbəyov, F.Köçərli və başqaları əsərlərində magirdlərin əxlaqi keyfiyyətlərinin, ana dili biliklərinin, zəngin lüğət ehtiyatının, gözəl nitq vərdislərinin inkişafına çalışaraq ana dilinin inkişafına istiqamət vermişlər.

Bütün bu qeyd olunanlar insan üçün mükəmməl nitq vərdislərinin vacibliyini və əhəmiyyətini bir daha sübut edir. Bu baxımdan müasir dövrdə də nitq vərdislərinə yiyələnmək və nitq inkişafı yönündə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməkdə davam edir. A.Abdullayevin “Nitq mədəniyyəti və natiqlik məharəti”, Nadir Abdullayevin “Nitq mədəniyyətinin əsasları”, Həsərət Həsənovun “Nitq mədəniyyəti və üslubiyyətin əsasları”, Mübariz Yusifovun “Nitq mədəniyyəti”, Vaqif Qurbanov və b. “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” və digər tədqiqat işlərini nümunə göstərmək olar.

Nitq vərdisləri, nitq bacarıqları və nitq inkişafı anlayışlarının hər biri nitq ilə əlaqədar olsa da, onları eyniləşdirmək olmaz. Nitq vərdislərinə yiyələnmək bu sahədəki inkişaf nəticəsində lazımi nitq qaydalarına və qanunlarına avtomatik şəkildə riayət etmək deməkdir. Bu vərdislərin formalaşdırılması uzun müddətli prosesdir. Qazanılmış nitq vərdisləri şəxsin (və ya şagirdin) sosiallaşmasına müsbət təsir göstərir. Bu haqda N. Cəfərova belə qeyd edir: “Nitq bacarıqlarına nail olmaq şagirdin sosial davranışını yaxşılaşdırır: digərini başa düşüb qəbul etməyə, məlumat verməyə, hisslərini ifadə etməyə, bütövlükdə nitq inkişafına imkan yaradır.”(4; s.219) Nitq inkişafı anlayışı isə birbaşa təfəkkürlə əlaqəlidir. Burada dil, nitq və təfəkkür anlayışlarına ayrı-ayrılıqda nəzər yetirmək zəruridir. Dil nitqdən daha geniş anlayış olub ünsiyyət vasitəsi kimi ümumilik bildirdiyi halda, nitq ünsiyyət prosesi olmaqla fərdi xarakter daşıyır. Yəni nitq ünsiyyət prosesini dil vasitəsilə həyata keçirir. İnsanlar dilə yiyələnməklə fərdi nitq bacarıqlarına sahib olur. Dilin nitq şəklində təzahürü prosesində təfəkkürün rolu danılmazdır. Fikir və ideyalar nitq şəklində təzahür etməzdən əvvəl təfəkkür süzgəcindən keçir.

Məfhum və anlayışların, ideyaların əvvəlcədən analiz və sintezi məntiqli izahlara və anlaşıqlı nitqə gətirib çıxarır. Bütün bunlar Azərbaycan dili və nitq mədəniyyətinin psixologiya elmi ilə olan inteqrasiyasının göstəricisidir.

V.Cəfərov “Diplomatik etiket və nitq mədəniyyəti” adlı kitabında yazır: “Ünsiyyət aktının iştirakçılarının vərdiş və bacarıqlar sistemini «sosial-psixoloji göstəricilər», bəzən isə «kommunikativ səlahiyyətlik» adlandırırlar.” (3; s.36) Bu o deməkdir ki, nitq vərdislərinə və bacarıqlarına sahib olmaq şəxsin sosial-psixoloji durumu ilə əlaqədardır. Nitq vərdislərinə və bacarıqlarına yüksək səviyyədə yiyələnmiş şəxs ünsiyyət zamanı qarşı tərəfin üslub və davranışına uyğun olaraq öz nitqini

doğru şəkildə yönləndirməyi bacarır. Çünki burada dinləmə mədəniyyəti, qarşılıqlı anlaşıma, fikirlərə hörmət keyfiyyətli nitq prosesinin qurulmasında əsas faktorlardandır.

Məktəblərdə nitq vərdişlərinin və bacarıqlarının inkişafına böyük diqqət göstərilməlidir. Şagirdlərin nitq vərdişlərinə yiyələnməsi yönündə müəyyən bacarıqlara malik olması onların nitq inkişafını təmin edir. Bu işdə ağırlıq Azərbaycan dili fənninin üzərinə düşür. Azərbaycan dili dərslərində nitq vərdişlərinin formalaşdırılması bu sahədəki işlərin məzmununa əsasən təşkil olunur. Buradakı əsas məqsəd şagirdlərə nitq vərdişlərini aşılamaqdan ibarətdir. Təlim şəraitində nitq inkişafı, müəllimin bu yöndəki fəaliyyəti, interaktiv təlim metodlarından doğru şəkildə istifadə əsas diqqət olunmalı məqamlardandır. Bütün bu işlərin yüksək səviyyədə təşkili uğurlu nəticələrə yol açır.

Təhsilin müasir standartlara cavab verməsi məqsədilə qəbul olunmuş kurikulum proqramında nitq inkişafı məsələlərinə böyük önəm verilir. Təlim nəticələrinin uğurlu həlli üçün nəzərdə tutulmuş əsas və alt standartlara diqqət yetirərkən ana dili təliminin nitq vərdişlərinin inkişafı yönündə qurulma meylini aydın şəkildə görmüş oluruq. Proqramda Azərbaycan dili təliminin məqsədi haqda qeyd olunur: “Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili təliminin məqsədi ümumi nitq və dil bacarıqlarını formalaşdırmaqla şagirdlərin nitq mədəniyyətinə yiyələnmələrini təmin etməkdən ibarətdir.” (2; s.8)

Qeyd olunduğu kimi, şagirdlərin nitq mədəniyyətinə yiyələnmələrində nitq vərdişlərinin formalaşdırılması əsas məqsəd kimi qoyulur. Bu fikrin kurikulum proqramında yer alması şagirdlərin nitq bacarıqlarının inkişafına istiqamətlənərək müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edir. Proqramda qoyulmuş bu məqsəd nitq bacarıqlarına yiyələnməyi, ana dilimizin danışma və düşünmə vasitəsi olmasını şagirdlərə dərk etdirməyi, qazanılmış nitq bacarıqlarının praktik fəaliyyətdə tətbiqini özündə əks etdirir. Bu məqsədin həyata keçirilməsi yönündə nitq vərdişlərindən bacarıqla istifadə mexanizmlərinin şagirdlərə mənimsədilməsi onların nitq inkişafının yüksək səviyyədə qurulmasına dəlalət edir.

Ə.Abbasov “Azərbaycan dili dərslərinə konseptual yanaşmalar” adlı məqaləsində yazır: “Bu günün Azərbaycan dili dərslərində informasiya yükünün çoxluğu, genişliyi deyil, onun nitq inkişafı, nitq mədəniyyəti üçün nə dərəcədə faydalı olması əhəmiyyət daşıyır.” (1) Tədqiqatçı Azərbaycan dili dərslərinin müasir vəziyyətini analiz edərək şagirdlərin nitq vərdişlərinin inkişafına istiqamətlənməsini mühüm şərt hesab edir.

Nitq inkişafı üzrə qoyulmuş məqsədə çatmaqda məzmun xətləri üzrə işlərin aparılması vacib istiqamətlər hesab edilir. Yəni şagirdlərin nitq fəaliyyətinin növləri (dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı) üzrə müvafiq bacarıq və vərdişlərə yiyələnmələri təlim nəticəsi kimi mühümdür.

Nitq vərdişlərinə yiyələnmənin əsas şərtlərindən biri zəngin lüğət ehtiyatının mövcudluğudur. Əgər bir şagird yüksək səviyyəli nitq bacarıqlarına yiyələnmişsə, bu onun zəngin lüğət ehtiyatına sahib olduğunu göstərir. Məhz bu baxımdan yalnız ana dilinin deyil, xarici dillərin mənimsənilməsi zamanı da lüğət ehtiyatının zənginliyi vacib məsələlərdən hesab olunur. Təlim şəraitində lüğət üzrə işin zənginləşdirmə, təmizlənmə, dəqiqləşdirmə və fəallaşdırma istiqamətləri zəngin söz ehtiyatı baxımından uğurlu təlim nəticələrinə yol verir.

Təlim prosesində lüğət ehtiyatı zənginləşdirilərkən şagirdə sözün arxaik işlənmə formalarını, tələffüzündə baş verən dəyişmələri, qısalmaları, həmin sözün sinonim və antonim cərgələrini, vurğunun yerini, ən əsası da sözün işlənmə məqamını mütləq şəkildə göstərmək və nümunələr əsasında izahını vermək lazımdır.

Nitq vərdişlərinin inkişafını şərtləndirən növbəti mərhələ şagirdin cümlə qurmaq bacarıqlarına nə dərəcədə yiyələnməsilə əlaqədardır. Bu mərhələdə şagird qazandığı söz ehtiyatı əsasında müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurmağı öyrənir. Şagird sadədən mürəkkəbə prinsipi ilə əvvəlcə sadə cümlələrin qurulmasını mənimsəyir, daha sonra nisbətən mürəkkəb strukturlu cümlələr qurmaqla nitqini daha yüksək səviyyədə təşkil etmiş olur. Cümlə qurmaq bacarıqlarına malik olan şagird cümlə üzvlərini bir-birindən ayırır, üzvlər arasındakı qrammatik əlaqələri təyin edə bilir.

Cümlə qurmaq bacarıqlarının inkişafını təmin etmək məqsədilə müəllim bir sıra üsul və priyomlardan istifadə edir. Verilmiş tapşırıq əsasında şagird ya hər hansı bir mövzuda, ya da hər hansı

vizual materialın şərhı istiqamətində cümlələr qurmalı olur. Bu da şagirdlərin nitq vərdişlərinin formalaşmasına təsir edən amillərdəndir. Şagirdlərdə bu bacarığın inkişafını təmin etmək üçün sual və tapşırıqlar elə seçilməlidir ki, şagird bu yöndəki bacarıqlarını rahatlıqla ortaya qoya bilsin. Digər tərəfdən cümlə qurmaq vərdişlərinin inkişafı rabitəli nitqin inkişafına da təkan verir. Rahat şəkildə cümlə qurmaq bacarıqlarına yiyələnmiş şagird rabitəli nitq vərdişlərinə yiyələnməkdə böyük çətinliklərlə üzləşmir. Cümlə qurarkən sözlər arasındakı məntiqi və qrammatik əlaqələrin müvəffəqiyyətlə qurulması mətnin tərkib hissələri və cümlələr arasındakı sistemliliyin gözlənilməsinin başlanğıc mərhələsi hesab oluna bilər.

Rabitəli nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsində oxu və yazı təliminin rolu əhəmiyyətlidir. Öyrədici xarakterli imlalar, inşa və ifadələr, esselər yazılı rabitəli nitq vərdişlərinin, mətnin oxusu və şifahi tapşırıqların həlli şifahi rabitəli nitq vərdişlərinin inkişafını təmin edir.

Nitq vərdişlərin inkişafında qrammatik biliklərin də nəzərə alınması vacibdir. Qrammatik biliklər sürətli nitq inkişafına təkan verir. Qrammatikanın izahı, bu yöndəki çalışmaların həlli birbaşa şagird nitqinin elmi şəkildə qurulmasına şərait yaratmış olur. Öyrənilmiş qrammatik biliklərin nitq prosesinə tətbiqi də şagirdə praktik bacarıq tələb edir.

Müasir təlimə uyğun olaraq dərslərdə dil qaydalarının qoyuluşu nitq inkişafı ilə sintez şəkildə verilir. Belə ki, Azərbaycan dili dərslərində orfoqrafiya və orfoepiya, söz yaradıcılığı, omonim, sinonim, antonim və s. dil qaydalarının tədrisi ümumi nitq inkişafına da öz təsirini göstərməkdədir. Bütün bu qaydaların öyrənilməsi şagirdin həm şifahi, həm də yazılı nitqini zənginləşdirir.

Tədris prosesində düzgün yazılış və düzgün tələffüz qaydalarının şagirdlərə aşılması yüksək nitq vərdişlərinə sahib olmaq yolunda ən uğurlu addımlardan biridir. Bu baxımdan məktəbin və müəllimlərin üzərinə böyük vəzifə düşür. İstər dərş şəraitində, istərsə də sinifdən xaric məşğələlərdə şagirdin düzgün tələffüz qaydalarına güclü nəzarət olmalıdır. Təlim şəraitində bu, ifadəli oxu, orfoepik təhlillər, bu yöndəki çalışmaların müşayiətilə reallaşır.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dili fənninin əsas məqsədi şagirdlərdə şifahi və yazılı fikrin düzgün şəkildə ifadəsi üçün onlarda nitq vərdişlərinin formalaşdırılmasını təmin etməkdir. Bu vərdişlərin formalaşdırılması üçün nitqə verilən xüsusi tələblər mövcuddur. Bunlara nitqin düzgünlüyü, dəqiqliyi, aydınlığı, yığcamlığı, məntiqiyyəti, sadəliyi, zənginliyi, orijinallığı, rabitəliliyi, ifadəliliyi və s. aid edilir. Nitqin düzgünlüyü onun forma və məzmun cəhətdən düzgün olması deməkdir. Nitq vərdişlərinə yiyələnmək üçün onun düzgünlük tələbinə cavab verməsi vacibdir. Düzgün nitqə ədəbi dil normalarına və qrammatik qayda-qanunlara riayət etməklə nail olmaq olar. Eyni zamanda danışan şəxs real olmayan, həqiqətdən kənar hadisələrə nitqdə yer ayırmamalıdır. Əks halda bu, nitqin düzgünlüyünün pozulmasına gətirib çıxarır. İstər dərş təqdim edən şagird, istərsə də hər hansı bir mətni məruzə edən şəxs nitqində yad ünsürlərə, düzgün olmayan məlumatlara yer verməməlidir. Deməli, nitqin düzgünlüyü dedikdə qrammatik qaydaların gözləndiyi, hadisələrin dəqiq və tələffüz normalarına uyğun verildiyi nitq başa düşülür.

Yüksək nitq vərdişlərinin formalaşdırılmasında əsas tələblərdən biri də nitqin dəqiqliyidir. Dəqiq nitq fikrin daha anlaşıqlı formada çatdırılmasına xidmət edir. Fikrin dəqiq ifadəsi üçün tarixi fakt və hadisələr dəqiqliklə qeyd olunmalı, sinonim cərgələr içərisindən uyğun söz seçilməlidir.

Qeyd edək ki, nitqin düzgünlüyü və dəqiqliyi onun aydınlığını şərtləndirir. Qarşı tərəfin rahat anlaması üçün nitqin aydınlıq tələbi gözlənilməlidir. Nitq o zaman aydın olur ki, lazımi məlumatların çatdırılmasında yığcamlıq tələbi gözlənilsin. Yığcam və aydın keyfiyyətlərə malik nitq aydın təfəkkürün göstəricisidir. Şagirdə bu tələblərə uyğun nitq vərdişlərinin formalaşdırılması üçün təlim prosesində şagirdin tələffüz bacarıqları, danışiq üslubu, fikrin lakonik şəkildə izahı üzərində iş aparmaq vacibdir.

Məntiqi nitq məntiqi fikrə əsaslanır. Qrammatik cəhətdən düzgün, yığcam və anlaşıqlı nitq eyni zamanda məntiqi xarakter daşımalıdır. Əks halda qeyd olunan fikirlər məntiq çərçivəsindən çıxaraq yanlış nəticələrə yol açar bilər. Təfəkkür süzgəcindən keçərək ifadə olunan fikirlər məntiqi nitq keyfiyyətinə sahib olur.

Nitqə verilən tələblər arasında sadəlik mühüm keyfiyyətlərdən hesab olunur. Sadə nitq elə bir ifadə tərzidir ki, burada mürəkkəb konstruksiyalara yer verilməməlidir. Nitq vərdişlərinin aşılması

prosesində şagirdlərə nitqin yığcamlığı və aydınlığı nitqin sadəliyi fonunda təqdim edilməlidir. Sadə nitq hər kəsin başa düşəcəyi konkret və aydın fikirlər toplusudur.

Qeyd edək ki, nitq vərdişlərinin və bacarıqlarının inkişafında nitqin zənginliyi böyük rola malikdir. Zənginlik tələbinin gözlənilməsi zamanı kəmiyyət və keyfiyyət məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Zənginlik deyərkən nitq daxilində müəyyən sözlərin təkrar-təkrar işlənməsi deyil, sözlərin sinonim cərgəsindən istifadə etməklə fikirlərin orijinal şəkildə çatdırılması nəzərdə tutulur.

Nitqin digər tələblərinə əməl olunan və xüsusi ifadə tərzilə çatdırılan nitq orijinal nitq hesab olunur. Orijinal nitq yüksək səviyyəli nitq vərdişlərinə sahib olmanı göstərir. Orijinal nitq bacarıqlarına yiyələnmiş şəxslər fikirlərinin düzgün ifadəsinə çalışır, yüksək cümlə qurmaq bacarıqları ilə rabitəliliyi qoruyur, tələffüz zamanı səs tonu, vurğu və intonasiyaya nəzarət edir.

Rabitəlilik nitq vərdişlərinə yiyələnməyin əsas şərtlərindəndir. Rabitəli nitq dedikdə məntiqli və sistemli şəkildə qurulmuş nitq nəzərdə tutulur. İfadəlilik nitqdə uyğun dil vasitələrindən istifadə olunmasıdır. İfadəli nitq digər bütün keyfiyyətlərə əməl olunması ilə yanaşı, emosionallığın saxlanıldığı nitqdır. Fikrin emosional və ifadəli nitq şəklində qurulması onu bədii və məişət üslublarına yaxınlaşdırır. Bu baxımdan fikrin ifadəli tərzinə ədəbi-bədii nümunələrdə daha çox rast gəlirik.

“Dil normaları üçün ölçü olan yüksək mədəni nitq böyük istedad və mütəmadi vərdiş hesabına yaranır, məntiqli, səlis, aydın danışığa istiqamət verir.” (3; s.98)

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, nümunəvi nitqə verilən tələblərə əməl olunması yüksək səviyyəli nitq vərdişlərinin formalaşmasına təsir göstərir. Azərbaycan dili dərslərində nitqin həm şifahi, həm də yazılı formalarında bütün bu keyfiyyətlərin nəzarətdə saxlanılması nitq təliminin səmərəliliyini artırır. Şagird həm yazarkən, həm də danışarkən nitqinin düzgün, dəqiq, aydın, məntiqli və rabitəli olmasına çalışmalıdır. Təlim nəticələrinin uğurlu həlli baxımından şagirdlərin nitq vərdişlərinə yiyələnməsi istiqamətində ciddi işlər görülməlidir. Bu işlərin uğurlu şəkildə təşkili kurikulum proqramına əsasən müəllimlərin nizamlı fəaliyyətinin nəticəsi kimi özünü göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov Ə. Azərbaycan dili dərslərinə konseptual yanaşmalar. “Azərbaycan müəllimi”, 3 iyul 2020, s.5
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə təhsil proqramı (Kurikulum), Bakı – 2013, 135 s.
3. Cəfərov V. Diplomantik etiket və nitq mədəniyyəti, Bakı – 2009, 175 s.
4. Cəfərova N. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası, ADPU-nun mətbəəsi, Bakı – 2016, 403 s.
5. Muradov B., Bayramov H. Nitq mədəniyyəti, “Beynəlxalq Universitet”, Bakı – 2008, 159 s.

DOI 10.24412/3007-8946-2025-152-127-134

ГРНТИ: 14.07.01

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

ДАНИЛЕНКО ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВНА

корреспондент, автор – магистрант 1 курса, группы МПМНО – 2401.1 НАО
университет имени Шакарима города Семей, Семей, Казахстан

ТҰРҒАНБАЕВА БЕЙБІТГҰЛ ШӘКӘРІМҚЫЗЫ

кандидат педагогических наук НАО университет имени Шакарима города Семей,
Семей, Казахстан
НАО университет имени Шакарима

Аннотация. Современный этап развития образования характеризуется поиском наиболее эффективных педагогических подходов, способных обеспечить не только усвоение знаний, но и формирование ключевых компетенций, необходимых для успешной самореализации личности в динамично меняющемся мире. В этом контексте активные методы обучения рассматриваются как мощный инструмент, способствующий повышению познавательной активности, мотивации и качества образовательного процесса на всех уровнях.

В статье рассматривается комплекс факторов, оказывающих существенное влияние на эффективность внедрения активных методов обучения в образовательный процесс. На основе анализа научной литературы и педагогического опыта выделены ключевые группы факторов, включающие готовность и компетентность педагогических кадров, организацию учебного процесса и ресурсное обеспечение, психологические особенности обучающихся, а также характеристики самих применяемых активные методик. Особое внимание уделено необходимости создания благоприятной образовательной среды и проведения целенаправленной работы с педагогами и обучающимися для успешной интеграции активных методов обучения.

Ключевые слова: активные методы обучения, эффективность внедрения, педагогические кадры, организация учебного процесса, ресурсное обеспечение, психологические факторы, мотивация, познавательная активность, сотрудничество, самостоятельная работа, образовательная среда.

Внедрение активных методов обучения представляет собой стратегически важный шаг на пути к модернизации образовательной системы, направленный на повышение познавательной активности, мотивации и качества обучения обучающихся на всех уровнях. Однако, несмотря на очевидные преимущества активных методов обучения, процесс их интеграции в традиционную образовательную практику сопряжен с рядом сложностей, а их эффективность определяется целым комплексом взаимосвязанных факторов. Успешная и устойчивая реализация активных методов обучения, направленная на максимальное развитие компетентности и инициативности выпускников, напрямую зависит от глубокого понимания указанных факторов.

Одним из ключевых факторов, определяющих эффективность внедрения активных методов обучения, является **готовность и компетентность педагогических кадров**. Этот фактор охватывает широкий спектр знаний, умений, установок и личностных качеств педагога, которые в совокупности определяют его способность эффективно использовать активные методы обучения для достижения образовательных целей.

Теоретические знания сущности и классификации активных методов обучения. Эффективное применение активных методов обучения начинается с глубокого понимания их

теоретических основ. Педагог должен не просто знать названия различных методов (мозговой штурм, кейс-метод, проектная деятельность, дебаты и т.д.), но и осознавать их педагогическую сущность, понимать, какие образовательные цели достигаются с помощью каждого метода, каковы их сильные и слабые стороны, а также в каких ситуациях их применение будет наиболее целесообразным. Знание классификации активных методов обучения (например, по характеру взаимодействия, по способу организации деятельности, по степени активности учащихся) позволяет педагогу ориентироваться в многообразии методик и осознанно выбирать наиболее подходящие для конкретной учебной ситуации, учитывая специфику предмета, возрастные особенности и уровень подготовки обучающихся. Без этого теоретического базиса применение активных методов рискует стать формальным и не принести ожидаемых результатов. [1]

Владение практическими навыками разработки, адаптации и проведения интерактивных занятий. Теоретические знания являются лишь отправной точкой.

Ключевым аспектом компетентности педагога является владение практическими навыками применения активных методов обучения. Это включает в себя:

- *Разработка интерактивных заданий и упражнений:* педагог должен уметь трансформировать традиционное содержание учебного материала в активные формы работы, разрабатывать задания, стимулирующие мыслительную деятельность, взаимодействие и практическое применение знаний.

- *Адаптация существующих методик:* готовые методические разработки не всегда идеально соответствуют конкретным условиям обучения. Педагог должен обладать способностью творчески адаптировать известные активные методы, учитывая особенности класса, доступные ресурсы и поставленные цели.

- *Проведение интерактивных занятий:* это включает в себя умение четко формулировать цели и задачи занятия, инструктировать учащихся, организовывать их работу в группах или индивидуально, создавать условия для активного взаимодействия и обмена мнениями.

- *Управление временем и темпом занятия:* активные методы часто требуют больше времени на реализацию, поэтому педагогу необходимо эффективно планировать время и гибко регулировать темп занятия, чтобы достичь поставленных целей.

- *Организация рефлексии и обратной связи:* важным этапом применения активных методов обучения является организация обсуждения и анализа результатов работы, предоставление конструктивной обратной связи учащимся, что способствует осознанию полученного опыта и закреплению знаний. [8]

Методическая гибкость и умение управлять групповой динамикой. Активные методы обучения предполагают высокий уровень взаимодействия между участниками образовательного процесса. Педагог должен обладать методической гибкостью, то есть способностью оперативно реагировать на возникающие ситуации, изменять ход занятия при необходимости, поддерживать интерес и вовлеченность учащихся. Умение управлять групповой динамикой является критически важным, особенно при работе в командах. Педагог должен уметь формировать эффективные рабочие группы, распределять роли, разрешать возникающие конфликты, стимулировать сотрудничество и поддерживать позитивную атмосферу. Навыки фасилитации дискуссий, модерации групповой работы и создания условий для конструктивного диалога являются неотъемлемой частью компетентности педагога, применяющего активные методы.

Организация проектной деятельности и создание стимулирующей образовательной среды. Многие активные методы обучения, такие как проектная и исследовательская деятельность, требуют от педагога особых организационных навыков. Он должен уметь формулировать проблемные вопросы, помогать учащимся в определении целей и задач проекта, консультировать на различных этапах работы, организовывать презентацию результатов и оценивать достижения. Создание стимулирующей образовательной среды

является важным условием для успешного применения активных методов. Это включает в себя обеспечение доступности ресурсов, создание атмосферы творчества и сотрудничества, поощрение инициативы и самостоятельности учащихся, а также формирование позитивного отношения к процессу обучения.

Личная убежденность в эффективности активных методов и готовность к инновациям. Если преподаватель относится к активным методам скептически или воспринимает их как дополнительную нагрузку, это неизбежно отразится на качестве проведения занятий и на отношении учащихся. Готовность к инновациям, открытость к новым педагогическим подходам, желание экспериментировать и совершенствовать свою практику являются важными личностными качествами педагога, способного успешно внедрять и эффективно использовать активные методы обучения. Соппротивление изменениям, консерватизм и приверженность исключительно традиционным методам могут стать серьезным препятствием на пути внедрения данных методов.

Необходимость целенаправленной системы повышения квалификации. Учитывая многогранность требований к педагогу, применяющему активные методы обучения, целенаправленная система повышения квалификации является абсолютно необходимой. Эта система должна включать не только теоретические лекции, но и практические семинары и мастер-классы, где педагоги могут непосредственно осваивать различные активные методы, разрабатывать собственные интерактивные задания и моделировать учебные ситуации. Обмен опытом между педагогами, успешно применяющими методы, также является ценным ресурсом для профессионального развития. Создание педагогических сообществ, проведение открытых уроков и совместные проекты способствуют распространению лучших практик и преодолению возникающих трудностей.

Не менее значимым фактором выступает **организация учебного процесса и ресурсное обеспечение**. Внедрение активных методов обучения часто требует пересмотра традиционного расписания, выделения дополнительного времени на выполнение групповых заданий и проектную деятельность. Размер учебных групп также имеет существенное значение: активные методы, как правило, более эффективны в небольших группах, где обеспечивается более тесное взаимодействие между участниками и преподавателем. Материально-техническое обеспечение, включающее доступ к необходимому оборудованию, учебным материалам, интерактивным средствам обучения и пространству для групповой работы, является неотъемлемой частью успешной реализации данных методов. Недостаток ресурсов может существенно ограничить возможности применения разнообразных активных методик и снизить их эффективность. [7]

- Внедрение активных методов обучения зачастую вступает в противоречие с жесткой структурой традиционного расписания, ориентированного преимущественно на фронтальные формы работы. Активные методы, такие как проектная деятельность, групповые дискуссии, ролевые игры, требуют большего количества времени для полноценной реализации. Выполнение групповых заданий, проведение глубокого обсуждения, презентация результатов проектов – все это процессы, которые сложно уместить в стандартные 45-минутные уроки.

- Необходимость гибкости: расписание должно стать более гибким, предусматривая возможность блочного проведения занятий, выделения специального времени для проектной работы, организации внеурочной деятельности в интерактивных формах.

- Интеграция активных методов обучения: важно не просто добавлять активные методы к существующему расписанию, а интегрировать их органично в учебный процесс, определяя оптимальное время для каждого метода в зависимости от его целей и сложности.

- Учет нагрузки: при планировании расписания с использованием данных методов необходимо учитывать нагрузку как педагогов, так и учащихся, чтобы избежать переутомления и сохранить мотивацию к активной учебной деятельности.

Недостаток времени, отведенного на реализацию активных методов обучения, может привести к их поверхностному применению, снижению глубины проработки материала и, как следствие, к снижению их эффективности.

Размер учебных групп оказывает непосредственное влияние на эффективность применения многих активных методов обучения. В больших группах затруднительно обеспечить активное участие каждого обучающегося, организовать эффективное взаимодействие и предоставить индивидуальную обратную связь.

- **Оптимальное количество:** для большинства активных методов обучения небольшие группы (до 15-20 человек) являются наиболее предпочтительными, так как они обеспечивают лучшие условия для коммуникации, сотрудничества и индивидуального внимания со стороны преподавателя.

- **Деление на подгруппы:** при работе с большими классами необходимо предусматривать возможность деления на более мелкие подгруппы для выполнения конкретных заданий в рамках активных методов обучения.

- **Организация пространства:** классное помещение должно быть адаптировано для групповой работы. Это может включать наличие мобильной мебели, позволяющей легко переформировать рабочие зоны, достаточного пространства для перемещения и организации различных видов деятельности (например, круглого стола для дискуссий, зон для проектной работы).

Недостаточное внимание к размеру групп и организации пространства может существенно затруднить применение активных методов обучения и снизить их результативность. [9]

Материально-техническое обеспечение. Для успешной реализации активных методов обучения необходимо адекватное материально-техническое обеспечение. Это включает в себя широкий спектр ресурсов.

- В зависимости от используемых активных методов обучения может потребоваться различное **оборудование:**

- Компьютеры, проекторы, интерактивные доски: для мультимедийных презентаций, онлайн-ресурсов, совместной работы с информацией.

- Аудио- и видеотехника: для записи выступлений, анализа материалов, создания мультимедийных проектов.

- Специализированное оборудование: для проектной и исследовательской деятельности в различных предметных областях (например, лабораторное оборудование, инструменты).

- **Учебные материалы:** помимо традиционных учебников и пособий, для активных методов обучения часто требуются:

- *Раздаточные материалы:* карточки с заданиями, кейсы, тексты для анализа, бланки для заполнения.

- *Наглядные пособия:* схемы, таблицы, диаграммы, иллюстрации.

- *Ресурсы для проектной деятельности:* материалы для макетирования, конструирования, художественного творчества.

- **Интерактивные средства обучения:**

- *Образовательные платформы и онлайн-сервисы:* для организации совместной работы, обмена информацией, проведения опросов и викторин.

- *Программное обеспечение:* для создания презентаций, обработки данных, моделирования.

- **Пространство для групповой работы:** наличие отдельных кабинетов, рекреационных зон или специально оборудованных помещений для работы малых групп и реализации проектной деятельности.

Недостаток материально-технического обеспечения может существенно ограничить возможности педагогов в применении разнообразных активных методов обучения. Например,

отсутствие компьютеров и интернета может сделать невозможным использование онлайн-ресурсов и совместную работу над цифровыми проектами. Недостаток пространства может затруднить организацию групповой работы и проведение ролевых игр. Ограниченные запасы учебных материалов могут снизить вариативность заданий и уровень вовлеченности учащихся. В конечном итоге, недостаток ресурсов неизбежно приведет к снижению эффективности активных методов обучения. [6]

Существенное влияние на эффективность внедрения активных методов обучения оказывают **психологические факторы, связанные с обучающимися**. Мотивация к обучению, уровень познавательной активности, готовность к сотрудничеству и самостоятельной работе являются ключевыми предпосылками успешного включения в интерактивные формы деятельности. Учащиеся, привыкшие к пассивной роли слушателей, могут испытывать затруднения при переходе к активным методам, требующим инициативы, ответственности и включенности. Поэтому важно проводить предварительную работу с обучающимися, разъясняя цели и преимущества активных методов обучения, формируя положительное отношение к новым формам обучения и развивая необходимые навыки самоорганизации и коммуникации. Благоприятный психологический климат в учебной группе, основанный на доверии, взаимоуважении и отсутствии страха совершить ошибку, также является важным условием для эффективного применения активных методов обучения.

Психологические факторы, связанные с обучающимися, как ключевой элемент эффективности внедрения активных методов обучения

Психологические аспекты, непосредственно связанные с обучающимися, играют первостепенную роль в определении эффективности внедрения активных методов обучения. В отличие от пассивных форм обучения, где учащийся выступает преимущественно в роли получателя информации, активные методы обучения требуют от него активной мыслительной деятельности, инициативы, ответственности и включенности в процесс. Поэтому мотивация к обучению, уровень познавательной активности, готовность к сотрудничеству и самостоятельной работе становятся не просто желательными качествами, а ключевыми предпосылками успешного взаимодействия с интерактивными формами деятельности.

Мотивация к обучению: является движущей силой учебного процесса. Учащиеся с высокой внутренней мотивацией проявляют больший интерес к учебе, более настойчивы в достижении целей и охотнее включаются в новые формы работы. В контексте АМО, внутренняя мотивация может усиливаться за счет:

- *Актуальности и практической значимости заданий:* когда учащиеся видят связь между изучаемым материалом и реальной жизнью, их мотивация возрастает. Активные методы обучения часто предлагают решение проблем, выполнение проектов, моделирование ситуаций, что делает обучение более осмысленным.

- *Чувства автономии и выбора:* предоставление учащимся возможности выбирать темы исследований, способы выполнения заданий или роли в групповой работе способствует развитию чувства ответственности и повышает мотивацию.

- *Элементов новизны и разнообразия:* интерактивные методы вносят разнообразие в учебный процесс, что само по себе может стимулировать интерес и поддерживать высокий уровень мотивации.

- *Успеха и признания:* успешное выполнение заданий в рамках активных методов обучения, получение положительной обратной связи и признание со стороны педагога и одноклассников укрепляют уверенность в себе и повышают мотивацию к дальнейшему обучению.

Низкая мотивация, напротив, может стать серьезным препятствием для эффективного применения активных методов. Учащиеся могут проявлять пассивность, избегать активного участия и не проявлять должной инициативы.

Уровень познавательной активности: отражает степень вовлеченности учащегося в процесс познания, его стремление к получению новых знаний и способов их применения.

Активные методы обучения по своей сути направлены на активизацию познавательной деятельности, стимулируя учащихся к:

- *Самостоятельному поиску и анализу информации:* многие активные методы предполагают самостоятельное изучение источников, критическое осмысление данных и формулирование собственных выводов.

- *Решению проблем и задач:* активные методы часто ставят перед учащимися проблемные ситуации, требующие поиска нестандартных решений и применения полученных знаний на практике.

- *Глубокому пониманию материала:* в процессе активного взаимодействия с учебным материалом (например, в дискуссиях, при создании проектов) учащиеся глубже усваивают информацию и формируют более прочные знания.

- *Рефлексии и самооценке:* активные методы способствуют развитию навыков самоанализа и оценки собственной учебной деятельности, что также является важным аспектом познавательной активности.

Учащиеся, привыкшие к пассивной роли, могут испытывать трудности с переходом к такой активной познавательной деятельности, требующей умственных усилий и самостоятельности.

Готовность к сотрудничеству: многие активные методы обучения реализуются в форме групповой работы, что требует от учащихся готовности к сотрудничеству, умения взаимодействовать с другими участниками, слушать и понимать чужое мнение, аргументировать свою точку зрения и приходить к общему решению. Готовность к сотрудничеству включает в себя:

- *Коммуникативные навыки:* умение четко и ясно выражать свои мысли, эффективно слушать собеседника, вести дискуссию и аргументировать свою позицию.

- *Навыки работы в команде:* умение распределять роли, брать на себя ответственность за выполнение части общего задания, поддерживать других членов группы и конструктивно разрешать конфликты.

- *Толерантность и уважение к мнению других:* готовность принимать во внимание различные точки зрения, даже если они отличаются от собственной, и находить компромиссные решения.

Отсутствие готовности к сотрудничеству может привести к неэффективной групповой работе, конфликтам и снижению результативности активных методов обучения. [5]

Готовность к самостоятельной работе: активные методы обучения часто предполагают значительную долю самостоятельной работы учащихся, как на этапе подготовки к занятию, так и при выполнении заданий и проектов. Готовность к самостоятельной работе включает в себя:

- *Навыки самоорганизации:* умение планировать свое время, ставить цели, определять задачи и контролировать процесс их выполнения.

- *Ответственность:* осознание своей роли в учебном процессе и готовность нести ответственность за результаты своей работы.

- *Инициативность:* проявление собственной активности в поиске информации, выборе способов решения задач и выдвижении идей.

Учащиеся, не обладающие достаточными навыками самостоятельной работы, могут испытывать затруднения при выполнении заданий в рамках активных методов и нуждаться в дополнительной поддержке со стороны педагога.

Предварительная работа с обучающимися: учитывая возможные трудности, связанные с переходом к активным методам, предварительная работа с обучающимися является крайне важной. Она включает в себя:

- *Разъяснение целей и преимуществ активных методов обучения:* необходимо четко объяснить учащимся, почему используются активные методы, как они способствуют более глубокому усвоению материала, развитию важных навыков и повышению интереса к учебе.

- *Формирование положительного отношения к новым формам обучения:* важно создать позитивный настрой, подчеркнуть возможности для самовыражения, творчества и взаимодействия, которые предоставляют АМО.

- *Развитие необходимых навыков:* педагогу следует целенаправленно развивать у учащихся навыки самоорганизации, коммуникации, сотрудничества, критического мышления и самостоятельной работы через специальные упражнения и задания. [3]

Благоприятный психологический климат в учебной группе: является важнейшим условием для эффективного применения активных методов обучения. Атмосфера доверия, взаимоуважения и отсутствия страха совершить ошибку способствует:

- *Активному участию всех учащихся:* в безопасной и поддерживающей среде учащиеся чувствуют себя более уверенно, не боятся высказывать свое мнение, задавать вопросы и рисковать.

- *Открытому и честному взаимодействию:* доверие между учащимися и педагогом способствует более эффективному сотрудничеству и обмену идеями.

- *Конструктивному восприятию критики:* в атмосфере взаимоуважения учащиеся более спокойно воспринимают замечания и используют их для своего развития.

- *Снижению тревожности и стресса:* безопасная учебная среда снижает уровень тревожности, связанный с обучением, и способствует более эффективному усвоению материала.

Создание такого климата требует от педагога эмпатии, умения поддерживать учащихся, поощрять их усилия и создавать ситуации успеха для каждого. [4]

Важным аспектом является соответствие выбранных активных методов целям и задачам обучения, а также возрастным и индивидуальным особенностям обучающихся. Не все активные методы универсальны и могут быть эффективно применены в любом контексте. Педагогу необходимо тщательно отбирать методики, которые наилучшим образом способствуют достижению запланированных образовательных результатов и учитывают уровень подготовки, познавательные способности и интересы учащихся. Неадекватное применение активных методов, без учета специфики учебного материала или особенностей аудитории, может привести к формализму и снижению эффективности обучения.

Наконец, поддержка администрации образовательного учреждения и создание благоприятной организационной культуры играют решающую роль в успешном внедрении активных методов обучения. Администрация должна не только декларировать важность инноваций, но и создавать реальные условия для их реализации, обеспечивая методическую поддержку, стимулируя педагогические инициативы и способствуя обмену опытом между преподавателями. Открытость к изменениям, готовность к экспериментам и признание ценности активных методов обучения на уровне всего образовательного учреждения формируют благоприятную среду для их устойчивого развития и эффективного применения.

Следует отметить, что эффективность внедрения активных методов обучения представляет собой сложный и многогранный процесс, зависящий от взаимодействия целого ряда организационно-педагогических, психологических и административных факторов. Успешная интеграция активных методов требует системного подхода, включающего подготовку педагогических кадров, создание необходимой ресурсной базы, учет особенностей обучающихся, грамотный выбор и адаптацию методик, а также поддержку со стороны администрации. Только при комплексном учете всех этих факторов активные методы обучения смогут в полной мере реализовать свой потенциал и способствовать повышению качества образования. [2]

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Абдыманапова, Ш.Ж. – Современные подходы к управлению инновационными процессами в образовании Казахстана.
2. Артюхина, М. С. – «Активные методы обучения в начальной школе: теория и практика» - 2020г, с.45-52
3. Еркинбекова А.С. - «Инновационные образовательные технологии и активные методы обучения в Казахстане» -2021 г.
4. Мынбаева, А. К., Садвакасова, З. М. – «Инновационные методы обучения в начальной школе. Учебно-методическое пособие» - 2018г.
5. Бабанский, Ю. К., Потапова, М. В. – «Оптимизация образовательного процесса в начальной школе на основе активных методов обучения. Монография» - 2019г, с.101-108
6. Иванова, Н. В. – «Современные активные методы обучения: методическое руководство для учителей начальных классов» - 2021г, с.115-118
7. Тлеубаева, А.С. - «Методика использования активных методов обучения в условиях цифровой трансформации образования» - 2020 г.
8. Попова, Н. Л. (2018). Современные подходы к управлению инновационными процессами в образовании. Вестник современного образования, 12(4), 45-52.
9. Хуторской, А. В. (2021). Активное обучение как инструмент инноваций в образовательном менеджменте. Журнал управления образованием, 15(1), 65-72.

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES

ГАСАНОВ ОКТАЙ МАИЛОВИЧ [БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН] ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ.....	3
Г.Э.АКБЕРОВА, Г.А.АСЛАНОВ, О.М.ГАСАНОВ, Х.А.АДГЁЗЛОВА, ДЖ.И.ГУСЕЙНОВ [АЗЕРБАЙДЖАН] РОЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИГР И ПРОЕКТОВ В ЭФФЕКТИВНОМ ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ.....	5
АДГЕЗЛОВА ХАТЫРЯ АГАКАРИМ КЫЗЫ [БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН] КОМПЬЮТЕРНЫЕ МОДЕЛИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ КАК БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПО ФИЗИКЕ И МЕТОДИКЕ ЕЁ ПРЕПОДАВАНИЯ.....	13
KISMETOVA G.N, MAXIMOVA A.B. [URALSK, KAZAKHSTAN] THE ROLE OF DIGITAL MEDIA SERVICES IN THE DEVELOPMENT OF LISTENING SKILLS AMONG STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES.....	15
ТЛЕУБЕРДИЕВА ПЕРИЗАТ НУРЛАНОВНА [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТӘСІЛДЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАНЫ ТАЛДАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	21
НАССТАВШЕВ АРТУР АНАТОЛЬЕВИЧ, С. Е. ТЕМИРГАЛИЕВА, А. Ж. КУВАТОВ, А. Б. КАБЫЛБЕК, Н. Р. БЕРКИНОВ [ПАВЛОДАР, КАЗАХСТАН] ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ: РОЛЬ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ.....	29
ИМАНБЕРЛИЕВА ДИНАРА КАНАТОВНА [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] PHRASEOLOGICAL UNITS AS AN ELEMENT OF THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD.....	36
ДУТБАЕВА АСЕМ КАЙРАТОВНА, БАХЫТБЕКОВА НАЗЕРКЕ БАХЫТБЕКҚЫЗЫ, ЖУМАН АЛМАС ЕРБОЛАТҰЛЫ [ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН] ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	40
КОРАБАЕВА МЕРУЕРТ СЕРИКОВНА, КАРАСАЕВА АЙЖАН ИВАНОВНА, ТУЛЕКОВА АЛИЯ МАРАТОВНА, ЕРГАЛИЕВА АСЕЛЬ АСЫЛБЕКОВНА [ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН] ОҚУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДА ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ.....	44
АБДУЛЛАЕВА МАХИРА МОВЛУД [АЗЕРБАЙДЖАН] ОБЩИЕ ВОПРОСЫ ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.....	49
ХАБИБУЛЛАЕВА ХУЛКАР ОЛИМЖОНОВНА [КАЗАХСТАН] ENHANCING ENGLISH LISTENING AND CULTURAL AWARENESS THROUGH TUNEIN RADIO: AN AUTHENTIC MEDIA APPROACH.....	56
ҚАЛДЫБАЙ АРУЖАН СӘБИТҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН] VISUAL MATERIALS IN MULTIMODAL FOREIGN LANGUAGE INSTRUCTION: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE.....	59
НАРЫМБАЙ БАҚЫТГҰЛ, ОТАРАЛИЕВА НАРГИЗ, САДУАҚАС АҚГҰЛ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] СӨЗДІКТЕР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ.....	61

НЫШАН ӘСЕЛ ТАЛҒАТҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] FOSTERING COLLABORATIVE TEACHER DEVELOPMENT: THE DELPHI METHOD IN ACTION.....	65
OMIRZAKOVA MEREY QASYMKYZY [SHYMKENT, KAZAKHSTAN] MASTERING MONOLOGUE: INNOVATIONS AND STRATEGIES IN TEACHING EFFECTIVE DISCOURSE.....	68
AKANOVA AZHAR ZHEMYSOVNA, M. L. ANAFINOVA [ASTANA, KAZAKHSTAN] HOW SOCIAL MEDIA BOOSTS ENGLISH SKILLS AND IMPACTS LIVES.....	71
QULIYEV SƏBUNİ VAQİF OĞLU [AĞSABƏDİ, AZƏRBAYCAN] STEAM TƏHSİLİ.....	76
АДХАМОВ ДУМАН АЛМАСҰЛЫ, АХАТАЕВ НҰРЛЫБЕК АҚАРЫСТАНҰЛЫ [ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН] ХИМИЯ ПӘНІНЕН АЙМАҚТЫҚ ӨНЕРКӘСІП КОНТЕКСТІНЕН ҚОЛДАНБАЛЫ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ПЛАТФОРМАНЫҢ РӨЛІ.....	79
АРЫНОВА КАРИМА ШАТАЕВНА, КАРИБАЕВ ГАЛЫМЖАН БАУЫРЖАНОВИЧ, ЖАКУПОВА ГҮЛАЙНА ҚОЖАТАЙҚЫЗЫ [ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН] ОҚУШЫЛАРДЫҢ ВАЛЕНТТІЛІК ЖӘНЕ ТОТЫҒУ ДӘРЕЖЕСІ ҰҒЫМДАРЫН ТҮСІНУДЕГІ ҚИЫНШЫЛЫҚТАРЫН ЗЕРТТЕУ.....	82
ДУЙСЕНОВА АККЕНЖЕ ЕСКЕНЕЕВНА [ҚАЗАҚСТАН] ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ДАМУ	86
DASHKIN NAIL RAFAILOVICH ON INCLUSIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS.....	90
BEISENOVA GULSEZIM SERIKKYZY, AUBAKIROVA KUNDUZAY KYDYRBAYEVNA [KYZYLORDA, KAZAKHSTAN] WAYS TO INCREASE COMMUNICATIVE AND COGNITIVE ABILITY OF STUDENTS THROUGH QUEST TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH.....	95
ЖАНТАЕВА МАРЖАН КУМИСБЕКОВНА [ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН] ДӘСТҮРЛІ ӨНЕРДІҢ ЖАС ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ.....	102
SABIT ELVIRA ZHORABEKKYZY, SPATAI AIGUL ORAZBEKOVNA [SHYMKENT, KAZAKHSTAN] CULTURAL VALUES AND WORLDVIEWS REFLECTED IN PROVERBS.....	109
АБДЫҚАЛЫҚОВА ЖҰЛДЫЗ ТҰРСЫНЗАДАҚЫЗЫ, СӘРСЕНОВА САБИНА [ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН] БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ.....	113
DAURENOVA NAZYM SHAKHIZADAKYZY [KYZYLORDA, KAZAKHSTAN] OPTIMIZING ENGLISH LANGUAGE LEARNING THROUGH VISUAL STRATEGIES.....	117
СЕВДА АББАСОВА [АЗЕРБАЙДЖАН] О ПОНЯТИЯХ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ, РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ И РЕЧЕВЫХ ЗНАНИЙ.....	122
ДАНИЛЕНКО ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВНА, ТҰРҒАНБАЕВА БЕЙБІТГҮЛ ШӘКӘРІМҚЫЗЫ [СЕМЕЙ, КАЗАХСТАН] ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ.....	127

"IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

Контакт

els.education23@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com